

OLU ON ILLUSTREE- RITUD KUUKIRI

SISUS:

Poola president ja Riigivanem sõidul Kadrioru lossi (pilt).
 T. koolinoorsoo segak. ettek. Kadrioru l. (pilt).
 „Halb“ poola- ja „hea“ rootsi-aeg, *Juh. Vasar*.
 Välissaadikute esitlus Poola presid. (pilt).
 Koosviibimine kindr. Laidoneri mõisas (pilt).
 Suviselt Pen-klubide kongressilt Poolas, *Aino Suits*.
 Pen-klubide kongressi avaistung (pilt).
 Näiteid poola moods. graafikast (reprodukt.).
 Eelsügis (pilte).
 Kongressistid Zakopanes (pilt).
 Rühm mägimäändi Morskie Oko kohal (pilt).
 Eesti esindajad Morskie Oko ääres (pilt).
 Köver nool (nov.), *Peet Vallak*.
 Haige elu ja Lapse päev, *J. Kärner*.
 V. Timmi kirjad (piltidega), *J. Genss*.
 Sirgule, *Henrik Visnapuu*.
 Kaks seniavaldamatut Kreutzwaldi luulet., *G. Suits*.
 Johann Köler (reprodukt.), *Alfr. Vaga*.
 Köleri Kristuse algkuju, *Aino Kallas*.
 Üks kirjanduslik suvituspaik (piltidega), *A. Adson*.
 Tallinna kunstikiri, *Bernhard Linde*.
 Estonia teater hooaja avangul (piltidega).
 Konrad Mägi (reprodukt.), *Rud. Paris*.
 Mis on meile teoloogias vastuvõtmatu, *G. E. Luiga*.
 Toompea Lossiplats nõuab avardust (piltidega), *R. Lesta*.

LAHTISED LEHED

SISUS:

Hra K. N. ja pr. L. N. portreed, *R. Kivi*.
 Öndsate saar (nov.), *P. Gruzna*
 Meie akadeem. naise, pilte.
 K. A. Hunnius ja eesti tervistumuda, *H. Normann*.
 Karksi põllum. delegatsioon, pilt.
 Ceyloni ja India, *O. Rütli*.

NR 8

AUGUST

1930

Elmar Muuk ja Mihkel Tedre:

Lühike eesti keeleõpetus II Tuletus- ja lauseõpetus

Ilmub augustikuu lõpus.

Lühike Eesti keeleõpetus II on määratud õpperaamatuks keskkoolidele. Ta püsib Eesti õigekeelsuse-sõnaraamatu alusel ja on tunnustatud lektor Joh. Aaviku, prof. J. Mägiste, õpetaja E. Nurme ja lektor J. V. Veski poolt õnnestunud tööks. Ühes l. osaga on nüüd olemas täielik eesti keele grammatika, mis vastab praegustele keelenõuetele. Sellisena sunnib ta olla kasulik igapähele ka väljaspool kooli. E. Muugi tööd arvestavad kõiki valitsevaid keelereegleid, hoiduvad individuaalsest ja vaieldavaist ettepanekuist, ühtlasi on niivõrt täielikud ja sirgejoonelised, et nende järele eesti keele kätteõppimine on igapähele võimalik. Oskamatust emakeele alal ei saa enam vabandada grammatika puudusega.

Poola kirjanduse väärtteos

Krasiński: Irydion

Tõlkinud August Alle. Autori pildiga kriitpaberil, 246 lk., hind Kr. 3.50, iluk. Kr. 4.—

Zygmunt Krasiński ajalooline ja sümbolne tragöödia Irydion on poola kirjanduse romantilise ajajärgu silmapaistvamaid teoseid. A. Alle.

Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus, Tartu, Lai 35, tel. 601

KAUBAMAJA

JOHANN ROOSIPUU

TARTUS SUURTURG 14 NARVAS SUUR TAN. 24

*

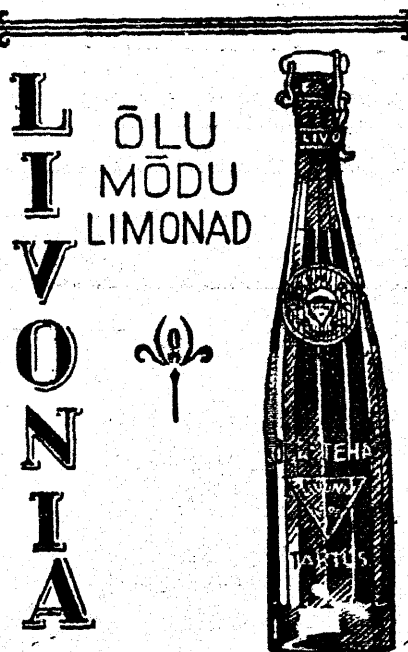
Raamatud

Kirjutusmaterjalid
Paberikaubad
Vihmavarjud
Jalutuskepid
Reisitarbed
Hõbeasjad
Peenteraskaubad
Kunstkäsitööd
Grammofonid
Plaadid
jne. jne.

*

Müük suurel ja väikesel arvul

Tuntud kõrges häduses!

TARTUS, KALDA 5/6 TEL. 2-38

Eestlane nõuab eesti õlut!

Külastage Eesti Põllumeeste Seltsi

Tartu Näitust

5.—8. septembrini Näitus avatakse 5. sept. kell 1 päeval

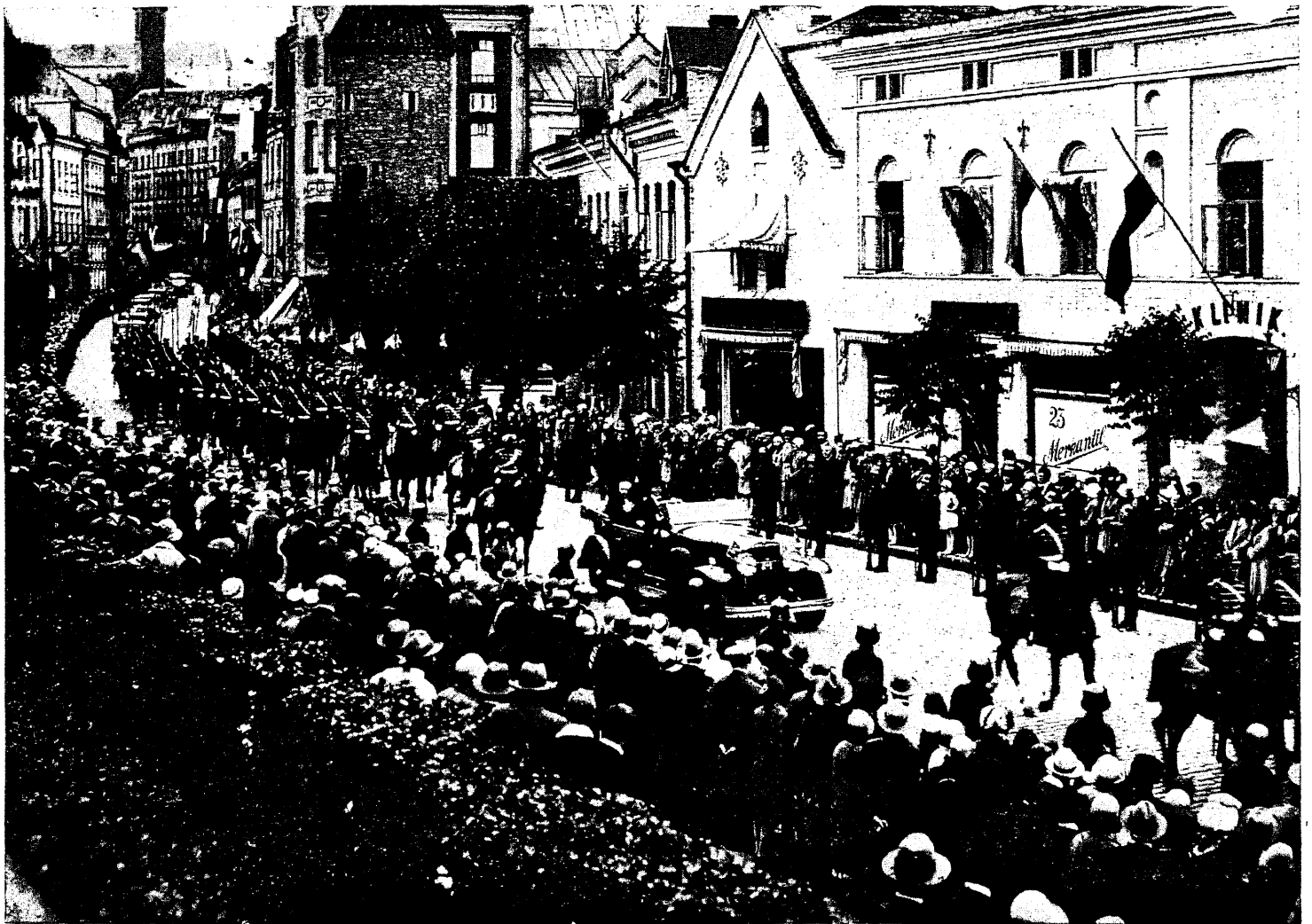
OLUON

TELLIMISHIND: AASTAS 6 KR., POOLAASTAS 3 KR. — TOIMETUS JA TALITUS: RIIA 64—3, TARTU. TEL. 5-42.

Nr. 8

AUGUST

1930

Poola president Ignacy Moscicky ja Riigivanem sõidavad sadamast Kadriorgu

Fot. K. Akel

TALLINNA KOOLINOORSOO SEGAKOORI LAULUETTEKANNE KADRIORU LOSSIS

Fot. K. Akel

Juhan Vasar

„Halb“ poola- ja „hea“ rootsi-aeg

OLEME ammu kinnistanud need nõuded, mis meil on eesti ajaloo vastu. Eesti ajalugu olgu kõigepealt eesti rahva ajalugu; ta kirjeldagu ja hinnaku mineviku sündmusi ja olusuid, väljudes sellest, kuivõrt need sündmused ja olusuid mõjustasid meie rahva käekäiku.

Põhimõte on sama vana kui õige. Kahjuks aga puudub meil ikkagi veel ajalugu, mis mõnesuguselgi määral rahuldaks iseseisva rahva huvi oma mineviku vastu.

Võibolla tundub paradoksina, kui väidame, et eesti rahva ajaloo seisukohalt suhteliselt kõige parema valgustamise on leidnud 19. sajand, kuigi selle ajastu kohta on kõige vähem sünteetiliselt läbitöötatud teoseid. 19. sajandi ajalugu on juba iseenesest siseajalugu, mille põletispunktideks on agraarreformid. Olgu see eesti või balti-saksa ajalooürija, 19. sajandi uurimisel pidi ta tahtmata suurel määral omastama probleemide delduse, mis täiel määral õigustatud ja nõutavgi eesti rahva ajaloo seisukohalt. Tagajärjed võivad üksikute uurijate juures varieeruda, üksteisele risti vastu käia, küsimuste kondikava aga on enam-vähem ühine ja selge.

Hoopis teine lugu on aga vanema ajajärgu — poola- ja rootsi-ajaga. Ärgem pigistagem silma kinni — pea kõik, mis teame neist aegadest, on balti-saksa ajalooüri-

jate uurimistulemused. Nende tulemuste ümberhinnang eesti rahva ajaloo seisukohalt ei ole kaugelki nii lihtis kui 19. sajandi käsitlusel, sest rootsi- ja poola-aja siseajaloo suhtes on balti-saksa uurimus lähtunud hoopis teistest huvisuundustest, kui seda nõuab meie ajalugu.

Ei tarvitse siin uuesti korrata juba pisut kulunud väidet, et balti-saksa ajalookirjandus vaatles küll valitsevate kihtide, mitte aga pärisrahva elu-olu. See väide peab paika, kuigi mitte alati. Ent balti-saksa ajaloo uurimisel oli omadus, mis ei lasknud teda kinnistada ka balti valitsevate kihtide ajalugu — nii avara vaateväljaga, kui seda sooviksime näha.

Modern-kriitilise balti-saksa ajalookirjanduse õit-sengu algus langes just kokku ajajärguga, kus 19. sajandi keskel intensiivseks muutusid vene panslavistide kallaletungid autonoomsetele balti aadli seisuslikkudele riik-kehanditele. Jurij Samarini poolt algatatud publitsistlik sõjakäik ähvardas mitte ainult purustada need autonoomsed tõkkes, mis eraldasid Baltimaid laiast Venemaast, vaid tahtis suruda balti sakslust üldse „valitseva raassi“ — venelaste alla. Vene panslavistide kallaletung oli sihitud niihästi Balti provintside aadlikseisusliku autonoomia kui ka balti saksluse vastu üldse.

VÄLISSAADIKUTE ESITLUS POOLA PRESIDENDILE KADRIORU LOSSIS

Fot. K. Ake!

KOOSVIIBIMINE KINDRAL LAIDONERI MÕISAS

Keskel ees: Riigivanem O. Strandmann, president I. Moscicky, J. Laidoner

Fot. K. Ake!

See asjaolu ühendas kogu balti saksa rahvastiku aadli lipu all vastuvõitlusele, sest seisusliku autonoomia säilitamine, kus juba kord aadli käes oli järe ots, sai ka terve balti saksluse eluküsimuseks. Kogu balti sakslus võttis omaks aadli seisuslikud traditsioonid ja rakendas need võitlusvõtted tõsivenelaste kallaletungi vastu.

Võitluses panslavistide kallaletungi vastu otsis balti sakslus relva ajaloo. Ajaloo abil püüti tõestada, et Baltimaadel on eluõigus eksisteerida selliste autonoomsete riikkehanditena, nagu nad seda parajasti olid.

Ajaloo uurimuse tulipunkt koondus sündmustele, mis sarnlesid käesolevale hädaohtlikule seisukorrale. Vale analoogia tõttu paistis Carl Schirren'ile, kes alustas vastusõjakäigu vene panslavistidele, Karl XI. ja liivi aadli vaheline konflikt mõisatereduktsiooni pärast oma olemuses identsena käimasolevale võitlusele. Ajaloost otsis Schirren õppust ka käesolevast seisukorrast arusaamiseks. Rootsi mõisate reduktsiooni ajal oli Liivimaa aadel mitmetel kasuistlikel põhjustel — peamiselt et oma mõisaid tagastamise eest kaitsta — esinenud ajaloolise fiktsiooniga, et liivi seisusliku Landesstaati ühendus emamaa Poola ja Rootsi põhjendab ainult vastastikusel kokkuleppel. Ei Rootsi ega Poola polevat Liivimaad kunagi sõjaliselt vallutanud. Kõik olevat korraldatud paktidega, millest mõlemad pooled on sunnitud kinni pidama.

Schirren oma *Livländische Antwort*'is (1869), mis iseenesest oli küll poliitiline vaidluskiri, alustas ja süstematiseeris selle mainitud vana väite, mis otsustavalt mõjutas pea eranditult kogu hilisemat saksa-balti ajalookirjandust ja muutus selle kaudu balti-saksa ilma vaate integreeruvaks osaks. Selle tõttu koondus balti-saksa ajalookirjanduse peahuvi peamiselt seisusliku Landesstaati arengule. Viimseks eesmärgiks aga oli vastus küsimusele — kellel oli õigus Landesstaati mitmekesisetes konfliktides mitmesuguste maa valitsejatega.

Niisugusele küsimusele ei anna ajalugu kunagi rahuldavat vastust, ja ei saagi anda. Õiguslikud küsimused ajaloos on sedasama, mis metafüüsika loodusteaduses. Paremal juhul summutab niisugune aprioorne probleemiseadeldus loomulikud sünteesivõimalused, mis peituvad arhiivmaterjalis eneses. Üks neist põhjustist, miks Schirreni suurteos Põhja Sõja üle jäi kirjutamata, peitub peale muu ka kahtlemata siin. Halvemal juhul aga saabub küll resultaat, kuid see on vildak ja lubamatuse ni subjektiiivne. Ka ajaloolane on inimene, ja tal on peaaegu võimatu taltsutada oma subjektiiivseid tõekspidamisi nõrgumast objektiiivsete faktide hulka; ja õiguslikest küsimustest lähtuv uurimissuund otse provotseerib neid subjektiiivseid tõekspidamisi esile.

Vildaka probleemiseadelduse tagajärjel on balti-saksa ajalookirjanduses eriti kannatada saanud rootsi- ja poola-aja üldkäsitlused. Suuremaks valulapseks aga osutus poola-aja üldhinnang.

Poola-aeg ei ole balti-saksa ajaloolastele kunagi olnud uurimisobjektiks omaette. Kui mõni uurija ongi puudutanud mõnda küsimust poola-ajast küsimuse enese vastu huvi tundes, siis on need enamasti pinnapealsed väikeuurimused, mis ei pretendeeri millelegi ega saagi pretendeerida. See skits, mis on olemas poola-ajast, valmistati ainult fooniks rootsi-aja konstruktsioonile, eriti hilisemale rootsi-ajale — reduktsioonile ja Põhja Sõja aegsetele kapitulatsioonidele. Lähtepunktiks poola-aja

uurimisele ei olnud vahenditu huvi poola-aja kui niisuguse vastu, vaid sekundaarne tahe sellega seletada rootsi-aega.

Selle tagajärjeks on rida põhilisi vildakusi, mis tekkinud vägivaldsest eeldisest lähtumisest.

Suure reduktsiooni aegse liivi aadli üheks tähtsamaks argumendiks kuninga nõuete vastu oli, et Liivimaa ei sattunud Rootsi alla mitte sõjalise vallutamise, vaid kokkuleppe teel. Sellega, et liivi aadel läks ise üle rootslaste poole, olevat jäänud maksma ka Rootsi all vanad aadli poola-aegsed privileegid, alates Sigismund Augusti omaga. Mitte küllaldase kriitika tõttu sai see seisukoht omaks ka balti-saksa ajalookirjandusele.

Liivi aadli üleminek aga oli poolakate seisukohalt äraandmine. Seda aga püüab balti-saksa ajalookirjandus õigustada sellega, et Liivimaa aadliriik olevat Poolaga olnud ainult lepinguga seotud. Leping aga maksab seni, kui seda mõlemad pooled peavad. On üks pooltest lepingu vastu patustanud, siis on teisel tegevusvabadus.

Liivi aadli teguviis sel puhul pidi olema teatud viisi vabandatavam, kui Poola omaltpoolt oli rikkunud tehtud kokkuleppeid.

Ja balti-saksa ajaloo uurimus suunduski erilise in-nuga Poola kuningate juurest otsima lepingu rikkumisi.

Eelarvamusega arhiivaalidesse suhtudes muutuvad arhiivaalid sageli piiblik, millest igauks võib välja lugeda ja tõestada mis soovib. Ajaloolased otsisid Poola kuningate juurest vigu ja leidsidki. Vigu leiti seal, kus neid tõepoolest ka oligi. Poola kuningad ei vaadanud Sigismund Augusti privileegiumile mitte kui liivi aadli *magna charta*'le. Pigemini oli see Sigismund Augustile eneselegi ainult ajutiseks abinõuks liivi aadli huve ühendada omadega, ja niipea kui saabus paras hetk, asendati temas leiduvad korraldused kuninga määrustega.

Kuid vigu leiti ka niisugustest punktides, kus nende otsimine polnud kaugeltki õigustatud, nii näit. m. s. vastureformatsioonis ja talupoegade seisukorra halvendamises.

Poola-aja uurimine muutus balti-saksa ajaloo uurijate juures üldiselt peaaegu ainult Poola kuningate vigade otsimiseks. Ja polegi imelik, kui selle uurimuse tulemused iseloomustavad poola-aega üldse kõige mustemana ja kurvemana ajastuna endise Liivimaa ajaloos. Meiegi mõttes assotsieerub poola-aeg aadli privileegide ja Liivimaa eriilme süstemaatilise vägistamisega, usu ja südametunnistuse vabaduse mahasurumisega, talupoja olukorra laskumisega sunnismaisusest pärisorjuseks.

Nende tulemustega balti-saksa ajalookirjandus saavutas oma sihi. Kui olukord Liivimaal oli tõesti niivõrt meeletlik, siis ei olnud liivi aadlil mitte ainult moraalne õigus, vaid kas või kohustuski kinnistes ridades üle minna Rootsi Vaasade kolme krooni alla.

Säärane esivanemate moraalse õigustamise tarve on küll üldinimlik. Kuid käesoleval juhtumil on aga traagikoomiline see, et üliagar poola-aja mahategemine ja liivi aadli ülemineku õigustamine on olnud päris mõttetu. Üldist liivi aadli üleminekut Rootsi poole ja äraandmist pole olnud kunagi.

On ju tõsi, et segastel aegadel juhtus üht kui teist. Lõpmata sõdades, mis kestsid pea vahetpidamata läbi terve poola-aja, tuli ju ette, et üksikud aadlimehed läksid otsima oma õnne võõrsilt ja oma kuninga vastaste

juurest. See oli noil aegadel harilik ja seda praktilise-
risid üksikud liivi aadlimehedki. Kui Karl IX. oma
retkega Liivimaa ajutiselt vallutas ja tema šansid seisid
kõrgel, tõusis ülejooksikute arv isegi võrdlemisi suureks.
Aga kui Gustav Adolf lõplikult ära võitis Liivimaa, jäi
aadelpoolakatele truuks. Ta taganes oma mõisaid vaen-
lase kätte jättes ühes poolakatega maalt välja. Alles
aastaid hiljem, kui Liivimaa jäämises Rootsi alla oldi
kindel, ilmus suurem osa saksa soost aadlist Poolast
tagasi. Gustav Adolf oli lubanud tagasituleku korral
kindlaks tähtjaks endistele omanikkudele restitueerida
nende maavalduse. Kuid paljud liivi sakslastest aadli-
mehed jäidki Poolasse, riskeerides kaotada ja kaotadeski
oma mõisad.

Balti-saksa ajaloolaste valdava enamiku arvates
liivi aadelpööras Poola valitsusele teadlikult selja, min-
nes üle Rootsi poole. Sellest eeldusest muidugi järg-
neb, et Poola surve aadlile oli väljakannatamatu, et vä-
hemasti üldine seisukord Liivimaal oli halvem naaber-
maade, eriti Rootsi all asuva Eestimaa omast. Liivi
aadelpööras ei pöördunud Poolast ära, ja sellega kaotab
aluse balti-saksa ajalookirjanduse üks üldisemaist poola-
aja hinnanguist. Poola valitsuse poliitiline ja usuline
surve Liivimaal ei olnudki nii kisendav kui on postulee-
ritud. Ja mis põhjus olekski siis olnud protestantliku
Rootsi protestantlikul Eestimaa aadlil poolakatega kon-
spireerida — nad tegid ju ka seda — kui sealt poolt
võis oodata kõike muud kui head? See fakt on ammugi
tuntud, kahju ainult, et sest pole tõmmatud tarvilisi
konsekventse.

Iseseisvaks poola-aja uurimiseks pole meilgi olnud
mahti. Need üldised ajaloo käsitlused, mis kujundanud
meiegi ajaloolise *credo*, esijoones Villem Reimani, Eiseni,
Prantsu jne. eesti ajalood, baseeruvad pea erandita sellel
andmestikul, mille kokku kannud balti-saksa ajaloolased.
Siin ja seal on resultaate kohendatud eriti rootsi-aja lõpu
suhtes, kus saksa eitav suhtumine mõisatereduktsiooni
on asendatud positiivsega. Huvi on suunatud rohkem
talurahva käekäigule, võrreldes teiste aladega on sellele
lubatud rohkem ruumi. Kuid poola-aja suhtes valitseb
haruldane üksmeel balti-saksa ajalookirjandusega. Veel
rohkem. Eesti ajalookirjanikud on halvaks panu poola-
aja vastu veelgi süvendanud. Põhjuseks on siin olnud
talupoegade küsimus, väga suurel määral aga meie pro-
testantlik suhtumine katolitsismi representeerivasse Poo-
lasse, eriti kui ajalookirjutajaks on vaimulikud.

Meiegi ajaloolises *credos* assotsieerub poola-aja
algus talupoja andmisega mõisniku täielise meelevalla
alla, poola-aeg ise aga talupoegade äärmiselt raske õigus-
liku ja majandusliku seisundiga ning usulise tagakiusa-
misega. Ja Gustav Adolphi sissemarss Liivimaale oli
nagu lunastus, järgnes nagu nõia väel „vana hea“, palju-
ülistatud rootsi-aeg.

Poola-aeg Liivimaal algas ju küll ürikuga, mida
balti aadelpööras pidas pärast, rootsi-ajal ja hiljemgi oma pri-
vileegide nurgakiviks. *Privilegium Sigismundi Augusti*
sisaldas muu hulgas kaks aadlile meelepärast määrust,
mis puudutasid ka talupoegi. Kõik aadli endised lääni-
mõisad pidid muudetama pärisomanduseks, talupoeg anti
ühes kaelakohtulise kohtupidamise õigusega mõisaoma-
niku täielise meelevalla alla.

Nii väljapaistva seisukoha kui see pärgament omabki
liivi aadli poleemikas — kui tema *status provincialist*
ähvardas hädaoht — ja sealt kogu balti-saksa ajaloo-
kirjanduseski, ei ole see tegelikult ometi kunagi olnud
verstapostiks meie maa ajaloolises arengus. Tegelikult
ajaloosündmustiku arengust lähtudes ei ole balti-saksa
ajaloolastel põhjust seda tähtsustada nurgakivina aadli
privileegides ega ka meie eesti ajaloolastel siunata seda
samast seisukohast. *Privilegium Sigismundi Augusti*
andmise otstarbeks oli tõmmata Liivimaa aadlit Poola
poole, ja kui Liivimaa valdus Poolale oli enam-vähem
kindlustatud, ei hoolitud ta täitmisest suurt midagi. Po-
liitilisel ja administratiivsel alal asendus ta varsti teiste
haldusseadustega, mis paljudes punktides ei sobinud
Privilegium Sigismundi Augusti määrustega. Ka mõi-
sate alodifitseerimine jäi sõnakõlksuks. Liivi aadli lää-
nimõisad jäid ikkagi selleks, mis nad olid olnud ordu-
ajal, meesläänideks jne. Aga *Privilegium Sigismundi*
Augusti määras mõisniku õigustest talupoja üle? See
jäi püsima. Mitte et Poola valitsus oleks näidanud sel-
les punktis erilist kalduvust mõisnikule vastutulekuks
või ükskõikseks pealtvaatamiseks. Vaid seepärast, et
olukord, kus mõisnikul oli talupoja üle piiramatut oma-
võlli, oli faktiliselt valitsenud juba aastakümneid enne
poola-aega. Ses punktis ei toonud *Privilegium Sigismundi*
Augusti midagi uut, ta deklareeris ainult faktiliselt maks-
vat olukorda. Talupoegade ajaloo ei olnud *Privilegium*
Sigismundi Augusti mingiks pöördepunktiks. Selle kui
õigusliku normi tähtsus hakkab talupoegade küsimuses
alles hiljemini vastu helkima.

Sellega ei ole öeldud, et talupoegade õiguslik ja
majanduslik seisund poola-ajal ei oleks halvenenud.
Kahtlemata oli talupoegade seisund orduaja lõppaastail
parem kui Gustav Adolphi sissemarssides Liivimaale. On
ju tõsi — põhimõttelisi muudatusi neis õigustes, mis
mõisnik omas talupoja üle, enam ei tulnud, sest nad olid
nii suured, et siia vaevalt midagi suutis lisanduda. Aga
vanades raamides süvenes talupoegade õigusetus ja tõu-
sis maksu ja teo koorem.

Ometi eksiksime rängasti, kui seepärast eriti äge-
dalt süüdistaksime poola valitsemist ja kujutaksime
poola-aega eriti kurvana me rahva saatuses. See, mis
toimus poola ikke all ägaval Liivimaal, oli täpsalt sama,
mida üle elas juba varemini „vana ja head rootsi-aega“
nautima pääsnud Eestimaa. 1680. aastaks oli talupoja
„elamisstandard“ nii Liivi- kui ka Eestimaaal jõudnud
üldiselt samale pulgale. Ja see rootsi-ajal tekkinud
talupoja õiguslik ja majanduslik tasem oli seks ajaks
märksa halvem kui poola-aegsel Liivimaal.

Aga asjaolu, et Gustav Adolf võttis Liivimaa aad-
lilt kaelakohtulise kohtupidamise õiguse talupoegade üle?
Kui see samm oleks andnud neid tagajärgi, mis sellelt
ootas kuningas, siis muidugi peituks selles talupoja
õigusliku olukorra tähelepandav tõus. Kahjuks aga oli
tegelikus elus asi nii, et mõnel erijuhul ja esimestel aastatel
leidis see korraldus küll täitmist. Muidu aga jäi
asi endist viisi. Mitte et see korraldus juriidiliselt oma
maksvuse oleks kaotanud, vaid et puudus järelevalve
selle täitmiseks ühes vastava hea tahtega.

Muidu aga läks see illusoorne kasu, mis talupojad
said rootsi-aja tulekul õiguslikult, võrdlemisi kalliks
maksma majanduslikult. Vaevalt oli Gustav Adolf val-

lutanud Liivimaa, kui ta juba praktiliselt võttes kõik riigimõisad ära kinkis, kas siis liivi sakslastest aadlile või rootslastele. Selle sammu otseseks tagajärjeks oli, et Liivimaa talupoegade maksukoorem tõusis automaatselt 15—20 % kõrgemaks poola-aegsest. Poola-ajal oli üle poole Liivimaa haritud pindalast kroonumõisad, mille sissetulekutest kaeti tarvilised väljaminekud administratsiooniks ja provintsi sõjaliseks kaitseks. Gustav Adolfi ajal kadus ühes mõisatega see tuluallikas. Kõrgendatud tollid, millest osa talupoeg tasus kaudselt, ja kõrgendatud otsesed riigimaksud, mida talupoeg pidi kandma otseselt, pidid asendama neid sissetulekuid.

Veelgi tähtsam, kuigi mitte nii käegakatsutav, oli Gustav Adolfi mõisade abalienatsiooni mõju talurahva seisukorrale kaudselt. Kuigi poola-aegsetel riigimõisadelgi talupoeg ei elanud teab kui hästi, ometi olid need riigimõisad, mis koondusid enamasti eestlaste poolt asustatud alale, piduriteks, mis takistasid ka eramõisnikke piiritult tõstmast talurahva koormisi. Sest üks abinõu enesekaitseks oli talupojal ometi, kuigi vahest mitte legaalne. Läks seisukord raskeks — ta kargas ära, s. o. siirdus oma varandust maha jättes mõnda teise mõisa, kus oli kergem. Ja ärakargamist praktiseeriti laialt; rootsi-aegsed maarevisjonid märgivad mõnes mõisas 30—40, isegi 70—80 % selliseid sissekaranud talupoegi.

Kroonumõisade võõrandamisega kadus Liivimaalt mõisadeliik, kus võibolla talupoja heaolukorrale ei pandud suurt rõhku, kuid kus talurahva koormise määra tõstmise suhtes oldi konservatiivsem, resp. tagasihoidlikum. Talurahva ja mõisniku suhe jäi nende endi korraldada.

„Heale rootsi-ajale“ paneb pärja pähe aga Liivimaa kindralkuberneri Clas Totti maapolitsei korraldus 1672. aastast. See maapolitsei korraldus teiste hulgas tõi rea määrusi talupoegade ärakargamise kohta ja tegi selle tegelikult peaaegu võimatuks. Talupoegadelt võeti viimane „hädaventiil“ järjest suureneva koormise vastu. Ja et Totti maapolitsei korraldus lõikas talurahva olukorda sügavamalt kui Gustav Adolfi kriminaal-kohtupidamise korraldus, isegi siis, kui see oleks andnud tegelikult samu tagajärgi, mis oli selle otstarbeks, on enam kui selge.

Rootsi-aja apologiseerimisele on otsustavalt kaasa mõjunud Karl XI. talurahva reformid 1680-ndatel aastatel. Neid reforme ei jõua küllaltki kiita. Kuigi nende tagajärjel talupoegade maksukoorem tõusis, kaalusid nende reformide hüved selle pahe mitmekordselt üles. Kuid rootsi-aja lõppaastail tehtud reformide pärast ei tohi idealiseerida tervet rootsi-aega, mis kestis Eestimaa 150, Liivimaal 80 aastat. Keegi ei mõtle ju Aleksander I. aegsete talurahva seaduste pärast vene-aega heaks kutsuda.

Oma üldolemuselt sarnanes rootsi-aeg rohkem poola-ajale kui seisukorrale, mis valitses Karl XI. reformide järele. Kui mitmel rootsi kuningal enne seda oligi kalduvus talupoegi mõisaomanikkude omandi vastu kaitsta, siis ei jätkunud seda head tahet niipalju, et ta oleks suutnud võistelda monarhi teiste poliitiliste arvestustega. Muide aga ei olnud seegi rootsi-aja ainuomapärased, et riigivalitsejad sageli, kuid mitte alati, püüdsid pidurdada seda protsessi, mis talupoega ikka sügavamale ja sügavamale mõisaomaniku eestkostmise alla viis. Lühikesel

poola-ajalgi on olemas selline talupoegade eestkostja Stephan Bathory näol; ordu ajal tegid ordumeistrid ja piiskopid vähemalt samatihti sedasama, mida me harilikult suure hardusega omistame ainult rootsi-ajale.

Tagajärg oli igalpool üks ja sama. Riigivalitsejate nõrgad katsed ei suutnud pidurdada järjest suurenevast talupoegade õiglusetust ja maksukoormust. Talupoegade olukorra raskus arenes ajaga tõusvas progressioonis 13. sajandist alates ja lõpetades 19. sajandiga. Ainuke längkoht ses tõusvas joones oli Karl XI. agraarreformide episood 17. sajandi lõpus. Talupoegade olukord halvenes pidevalt. Ja rootsi-aeg järgnes poola-ajale.

Jääb üle veel poola-aja iseloomustavaim joon — vastureformatsioon. Balti-saksa ajalookirjanduse tendents kaldus sinnapoole, et kujutada Poola rekatoliseerimispüüdeid võimalikult brutaalsetena ja vägivaldsetena. See omakorda pidi selgitama neid põhjusi, miks liivi aadel *in corpore* läks üle Rootsi poole. Nägime juba eelpool, et niisugust üleminekut tegelikult ei olnudki, nii et sellest järeldada rekatoliseerimise vägivaldsust ei ole põhjust.

Oleks üldse suur eksitus, kui seda usulist võitlust, mis käis 16. sajandil Liivimaal, identifitseeriksime sellega, milline ettekujutus on meil usulistest võitlustest Kesk- ja Lääne-Euroopas. Sealsed kokkupõrked sündisid pinnal, mis juba sajandeid läbiimibunud ristiusust. Viimast ei saa aga mingil kombel väita Liivimaa kohta. Linnakodanikke arvestamata, lasksid Liivimaa valitsevad kihidki end kaugelt suuremal määral kui Lääne-Euroopas juhtida areligiöösseist motiivest. Kui üksikud liivi aadlimehed läksid üle Rootsi poole, siis ei sündinud see enamikus mitte usulise surve pärast, küll aga selle tõttu, et nad Rootsi poole hoides lootsid saada rohkem kasu, või et jälle Stephan Bathory reduktsioon tabas nende mõisaid.

Mis puutub talupoegadesse, siis nende juures rekatoliseerimine ei saanudki olla südametunnistuse vägistamine. Kuigi nime poolest juba kolm sajandit ristitud ja luterlased, oli neil ometi ristiusust ainult vähe aimu. Mis talupoeg vägivaldeslt peale surutud ristiusust seni oli omandanud, see oli peamiselt katoliku usu välised kombed ja pruugid. Neid ei suutnud ametlikult maksma hakanud luteri usk kõrvaldada, rääkimata veel nende asendamisest muu paremaga. Poola vastureformatsioonil, eriti jesuiitide agitatsioonil oli talupojaskonna suhtes pigemini positiivne mõju. Usuline konkurents lõi olukorra, kus talupoegadele esimest korda püüti pakkuda ristiusu positiivseid külgi, selle järele kui kolme sajandi jooksul talupoeg oli tutvunud ainult ristiusu tuleku kurbade tagajärgedega tema õiguslikule ja majanduslikule seisundile.

Nende ridade eesmärgiks pole mingil kombel apologiseerida poola-aega. Talupoegade seisund sel ajajärgul oli küllalt raske. Kuid ta oli märksa kergem kui järgneval rootsi-ajal. Meeldib kellelegi nimetada rootsi-aega heaks ajaks, olgu ta õiglane ja pidagu poola-aega veel paremaks. Võib-olla need Põltsamaa talupojad, kes 1657. aastal Liivimaale tulnud poola vägedega ühiselt võitlesid Rootsi vastu, tegid seda mäletades vana ja head poola-aega.

Aino Suuts

Suviselt Pen-klubide kongressilt Poolas

PEN-KLUBIDE KONGRESSI AVAISTUNG SEIMI SAALIS
Galsworthy käsipöskil keskkäigu ääres all

OLGU esimene tõuge pärit udusest Albionist: Ingelse kinnisuses elavad klubimõisted on *Pen*-liikumises avardunud eri rahvustesse kuuluvaid suleliitlasi ligendavaiks kokkupuuteiks, ulatuslikuks vaateveerude ja väärtushinnangute vahetuseks. Nende kaugekontaktiises föderatsioonis toimivate kirjanduslikkude klubide igaaastane kohtamisidee on omaks võtnud igakordse kongressikoha vaheldamise meetodi. See võimaldabki raamatuist otsemat ja kirjutistest virgutavamast ühendusse astumist eri *Pen*-liidumaadega.

Omamaa kirjandusliku, kultuurse ja loodusliku propaganda huvides on nii sõjaskaotanud kui sõjavõiduliste riikide kodakondlased üksteise õhinal võistelnud kongressi ringkäigu lähema järjekorra pärast. Pen-klubide kongressi mulluseks meeldivaks ja hubaseks

võõrustajaks oli Austria, tänavuseks sõbralikuks ja hiilgavaks vastuvõtjaks Poola.

*

Eestist kongressile sõitjad, suundume meiegi sumisevas ja tõttavas inimvoolus Varssavi vaksalist välja. Keegi daam peatab meid lahkelt tunnussõnaga: „*Pen-Club?*“ Jaatava vastuse saades näitab ja seletab paremat kätt. Selle aasta 20. juuni hommikul oli Varssavi vaksali parempoolne käik ehitud pärgadega.

Esimene kohtamine võõrsil jääb ikka meelde. Hiljemini tutvusime pisut lähemini vaksalis vastuvõtnud daamiga. Kirjanik, abielus poola mühakaima atleediga. Ühel banketil tarvitasid kohalikud asjatundjad juhust ka daami kõrval istuvate kavaleride tähelepanu pöörd

atleetika kardetavustele. Aga meie Semper kergitas õigu: „Eestist on ju maailma parimad atleedid.“

Esimestest juunihommikul teretajaist jäi iseäranis soojalt meelde noorevõitu poola kirjanik *Juljan Ejsmond*. Tema vaikne, tagasihoidlik, päikesepaisteline kaju liikus ka hiljemini kongressi ajal sagedasti säääl, kus eestlasi oli näha. Teiste tutvusest tutvusse rutleva külalislahkuse keskel oli otsekui midagi põhjamaalist selle poola loodusesse süvenenud kirjaniku sümpaatiais.

Sama päeva hommikupoolikul kl. 11 vurasid autod *Hotel Bristolist* Poola riigikogu maja poole. Seimi koosolekutesaal oli antud rahvusvahelisele kirjanikkude parlamendile tarvitada kolme päeva kestes. See suur ja rõõmus külalislahkus, mis oli nii erilisel karakteristlik Poola kongressile, astus vastu juba seimi treppidel. Seisis ju säääl Poola Pen-klubi liikuv vaim *Kaden-Bandrowski* häid tuttavaid sülelemas, Poola Pen-klubi praegune esimees *Goetel* võõraid teretamas, sama klubi usin tegelane *Breiter* igatühe küsimustele vastamas. Kohe algusest saadik olid kõik nagu vabastunud võõrastuse tundmusest igal pool tähelepaneliku vastutuleku tõttu.

Avamisel olid poola seltskonna tipud mitmekülgselt esitatud. Ametlikkudest kõnedest jäi kindel mulje: need peeti lühidalt ja hoogsalt. Esinesid seimi esimees *Daszinski*, välisminister *Zaleski*, kirjanik *Goetel*, võõrastest aukülaline *Galsworthy*. Avamise järele oli korraldatud einelaud seimi ruumides. Ah, seda vanaide tuttavate jällejägemise ja uute kohtamise rõõmsust! Kes oskab nagu poolakad ümbritseda oma võõraid nii valvsate viisakustega. Säääl istub teiste seas vana daam ühe einelaua ääres. Ta on silmatorkavalt kõhn ja sirge, silmad mustad, näojooned aktiivsed. Kui ta saab kuulda, et on juhtunud eestlastega kokku, libiseb käsi järsku paitavalt kätt mööda: „Tulete Eestist. Eestlased on demokraadid. Mina kah.“ See daam on proua *Kosmowska*, kes hiljuti on ilmutanud terve raamatu Eesti kohta. „Kas siin on Suits, Semper, Linde?“ Nii hüüatab ta. Nad on juba ta teoreetilised tuttavad. Kuigi kirjanikkude ja poliitiliste huvidega vanaproua otsekohe midagi võõraile ei kaeba, taipad tema seltsis siiski nende lahkarvamuste laineid, mis praeguses Poolas üksteise vastu murduvad.

*

Kui kirjanik *Kaden-Bandrowski* kevadel Eestit külastas, ütles ta kord: nad tahavad Varssavi kongressil midagi teha väikerahvaste kirjanduse huvides. Varssavi korraldav komitee oli algatanudki aruannete idee tõlkekirjanduse seisukorrast Euroopa suurriikide juhtivate rahvuste ja peakeelte kõrval aktiivsust avaldavais mais. Kümne väikesema või kaugema liidumaa esindajale oli sellega antud võimalus sõna võtta oma kirjandusolude kohta. Muidugi pidi kõne sisu ühtlasi vastama ettemääratud küsimustele. Eriliseks tähelepanuosutuseks meie maale ja kirjandusele oli poolakate esitis, et eestlane valiti üht kongressi istungit juhutama. Samal istungil sai *Gustav Suits* juhuse *Johannes Semperile* sõna anda ta referaadi ettekandmiseks. Semperi kõne oli selge, rahulik, kainelt asjalik. Eestlastel ei olnud põhjust nuriseda ka ses suhtes, et kõnet ei oleks kuulatud tähelepanelikult. Teistest esinejaist on minule erilisel

meelde jäänud hollandi naiskirjanik *Top van Rhyn*, kes ideaalselt vastas vähemalt minu oma mõttekujutustele Hollandist. Ta figuur oli suur, pehmete äärjoontega, häääl kanduv ja painduv ja seda karakteriseeris miski sõnulseletamatu õigluse tõsidus. Kui hiljemini *Kraakovi*-sõidul juhtusin selle sümpaatse hollandlannaga seltsima, siis rääkis proua *Rhyn* rahvuste vahele tekkinud eelarvustest ja aastakümneid, aastasadu püsinud valedest. Seegi Poola-sõit olevat aidanud ta silmi avada. Ja lubas ise vähemalt mõnede välisvalede vastu kodumaa ajakirjanduses sulge teritada.

*

Kongressi „tõsiste“ istungite tulemusi kokku võttes võib küsida: Mis jaoks olid nii mitmed kirjandustege-lased nii mitmest maaäärest kokku sõitnud? Mis oli selle kokkutulekuga saavutatud? Reaalselt kahe rahvusvahelise auhinna asutamine. Üks oli 100000 šveitsi frangi suuruses suunitletud *Rahvasteliidu* auhind, mille praktiliseks läbiviimiseks Poola Pen-klubi oli juba samme astunud. Varssavi vaimus vastuvõetud otsusega jäi Poola välisministri-le volitus vastava ettepaneku tegemiseks *Rahvasteliidule* juba sel sügisel. Prantslased hakkasid sel puhul küll veidi vastu jonnima. „Hää, väga hää, et *Zaleski* teeb ettepaneku. Veel parem, kui kirjanikud ühe soliidse auhinna osaliseks saavad. Aga mis on siis kongressil selle asjaga tegemist?“ Nii hüüatab prantslaste esindaja, elav ja sõnakas *Crémieux*. Kes läinud aastal juhtus kuulma *Viinis* selle küsimuse eelvaidlusi, see teadis, et Poola esindajad olid korduvalt pääle käinud Pen-klubide täidesaatvale komiteele eelmainitud auhinna asutamise ja kiirustamise suhtes. Nii oli siis Poola Pen-klubi midagi teinud, aga täidesaatva komitee *Londoni* ja *Pariisi* vaateveerul veel mitte nii kaugele saanud. Kirjanikud on enamasti impulsiivsed inimesed. Sel kongressil löid vaidlused eriti lõkkele ühel istungil, kus kuumavereline *Jules Romains* koosolekut juhatas ja kella helistas igalt poolt kuulduvate hüüatuste, vahele-rääkimiste ja protestide keskel. Ka paremal juhusel oli *Romains* ise ikka paralleelne sõnavõtja.

Ah, see temperamendirikkus! See ei rikkunud meeoleu. Keegi ju õieti ei vihastunudki. Siiski mitte ikka. Tuli kõne alla üks küsimus, mis vähemalt mõnda üksikut tõsiselt ärritas. See oli *Nõukogude-Venemaa* kirjanikkude kutsumine ühendusse teiste maade suleliitlastega. Selle ettepaneku tegijaks ja tormi tõstjaks oli Eesti näitelavadeltki tuntud saksa kirjanik *Ernst Toller*. Muidu tagasihoidlikud inglased muutusid nüüd elavaiks sõnavõtjaiks. Kõik nad rääkisid samas suunas, *Galsworthy*, *Londoni Pen-klubi sekretär Ould*, proua *Dawson-Scott*, Pen-klubi idee algataja: Meie selles süüdi ei ole, et *Nõukogude-Venemaa* kirjanikud ei taha või ei saa meie liikmeks astuda. Sinna on mitu korda kirjutatud, aga ühelegi kirjale ei ole vastust tulnud. Ja proua *Dawson-Scott* paneb käe südamele ja teeb kongressile ettepaneku: volitagu kongress härra *Tollerit* ühendust looma vene kirjanikkudega. Vahest vastataks härra *Toller* kirjadele sääält! Pen-klubide juhud vaata-vad küsivalt ringi. Aga siis võtavad poolakad sõna ja tuld. Nende advokaadist kirjandusarvustaja *Breiter* väitleb vastu: „Mispärast peaks kongress eriti *Nõukogude-Venemaad* liikmeks kutsuma, kui kõik teised

Näiteid poola moodsast
graafikast

WOJNARSKI

BARTŁOMIEJCZYK

E E L S Ü G I S

Fot. J. V.

maad on kutsunud Londoni keskkomitee? Selle komitee ülesandeks jääb nagu siimaanigi kirjanikke liitu organiseerida kõigist neist maist, kus veel Pen-klubisid ei ole." Ernst Toller tulistub. Mööda minnes öeldud, Tollerile sobib tema nimi haruldaselt hästi. Temas on midagi pöörast, ta on nagu alaliselt plahvatamas, ta vihastub vihmastki päris tõsiselt. Toller nõuab, et kongress kutsugu Venemaa, India, Persia ja teiste veel liitumatute pindalade kirjanikud Pen-klubi liikmeks otsekohe, jalamaid. Hääletamine sündis osavõtivate maade kaupa, iga maa esindusel üks hääl. Tulemus: Tolleril poolt kaks häält, erapooletuid kaks ja Breiteri poolt kõik teised, vist kokku neliteistkümmend. Ja nii lahendus seekord too äge tüliküsimus Nõukogude-Venemaast.

Aga kirjanduslikud auhinnad — neid oli ju kaks. Selle teise asutamisküsimus oli õieti keerukam ja huvitavam kui esimene. Lahendus nõudis kongressilt aega ja päävaeva. Pen-klubide auhinna algatajaks oli Viini keskus oma sekretäri proua Grete von Urbanitsky kaudu. Tähenstatud auhinna kaalumiseks moodustatud toimkonna töö ja sellele järgnenud vaidluste tulemuseks jäi: Iga kahe aasta tagant toimub auhindamine, mille otsustab kokkuvõetud häälte enamus, igal klubil üks hääl. Pen-klubide auhinnaks ei oleks mitte otsene rahaline tasu, vaid tõlkimine võimalikult kõigisse neisse keeltesse, mida Pen-klubid esindavad. Võistlusest võib iga Pen-klubi osa võtta ainult ühe oma maa jury valitud tööga. Hinnatav töö saadetakse kas prantsus-, inglise- või saksa keeles igale Pen-klubile. Kuigi nii ainult üks teos korrige kroonitakse, arvati siiski, et ka teistele eri keskuste poolt auhinnatud tööle avaneks paremaid võimalusi kirjastajaid leida. Iga Pen-klubi moraalseks kohuseks jääks aga eriti rahvusvaheliselt kroonitud teosele muretseda kirjastaja. Ja tõesti! Ei peaks vist olema raske hankida kirjastust nii suure reklaamiga raamatule. Ka mitte Eestis. Kogu ettevõtte suurimaks probleemiks väikerahvastele on hää tölke muretsemine, mis raskendub iseäranis selle kaudu, et suurrahvad muutsid selle punkti enesele mugavamaks. Samal aastal auhinnatavate tööde käsikirjad peavad kõik olema samas pääkeeles prantsus keelest alates aastal 1932, 1934 inglise keeles, 1936 saksa keeles. Isegi Galsworthy rääkis säärase otsuse vastu, sest inglise klubil olevat raske leida jury jaoks nii mitmeid isikuid, kes nõutavalt prantsus keelt valdaksid. Juudi tuntud kirjanik Solem Aš pooldas hästi kolme pääkeele kõrvutamist igal võistlusel. Aga prantslased surusid oma tahtmise läbi. Kui oli vaja määratud ajaks lõpetada, siis otsustati läbematu kiirusega, sest ikka ootas mõni *lunch*, lõuna või muu kutse kuhugi.

*

Külalislahkus oli Poola kongressil suurepärase. Öeldagu see veel kord! Ametlikel esindajail ei olnud mitte ainult maksuta sõidud Poolamaa piirides, vaid ka hotellid olid maksuvabad. Teiste külaliste sõidud olid hõlbustatud suure hinnaalandusega. Kõrgepingeliste pidupäevade imestlust kuuldus tihti kogu kongressi ajal. Et üldse oleks võimalik nii rikkalikku eeskava jälgida nagu Poola kongressil, pidi tempo olema nobe. Näiteks esimesel päeval: kongressi avamine, ühine eine, kongressi esimene istung õhtupoolikul, baleti vabaõhuetendus

kuningliku lossi pargis, õhtusöök lossis ministerpresidendi poolt. Või kolmanda ja viimase Varssavi-päeva eeskava: viimane istung seimi saalis, lõunasöök külalistele eraisikute kodudes, katoliku kirikliku protsessiooni vaatamine, muusikaline õhtupoolik ajakirja *Muzyka* toimetaja juures, lõppbankett. Kui eestlasi veel vahepäl külastasid B. Lindele juba varemalt tuttavad poola noorkirjanikud, *Kvadryga*-mehed, ei jäänud aega palju isegi hingeldamiseks.

Lõppbankett! See oli Varssavi hiilguse lõpp. See peeti *Hotel Europa* suures saalis ja ilutulestikust kirendavas aias. Lõppbankett moodustus teatavas mõttes osavõtivate rahvuste paraadiks. Igal rahvusel oli võimalus esineda ühe lauakõnega. Meeleolu oli kõrge. Kes mälestas ammust kokkupuudet tüssava Varssavi voorimehega, nagu Galsworthy; kes ülistas pererahvast, nagu soome naiskirjanik Helmi Krohn; kes unistas omakeelse kirjanduse uuest hiilgavast tulevikust, nagu hebrei Pen-klubi esindaja. Jidischi kirjandus oli juba enne olnud esindatud Pen-klubide liidus, läinud aastal on juurde tulnud hebreakeelne. Need kaks voolu juudi kultuuri liikumises on teatavasti tugevas vastolus üksteisega. Ma ei tea, kas igaihele oli juhtunud nii elujõust ja huumorist sädelev lauanaaber nagu seda oli ameerika kirjanik Irwin.

Istusime päale õhtusööki aias. Üleval pime, õine taevas, all valgus, muusika, lilled, kirjud lühtrid, daamide maadriivavad kleidid! Kõik on nii vanaaegselt romantiline! Aga noore poola naiskirjaniku Maria Kunceviczova jutt nagu ei oleks kooskõlas selle toreda ümbrusega. Tema kõne ei ole nii voolav ja kerge nagu poolakail üldse, vaid aeglane ja raskepärane. Ma küsin ja ta räägib oma teoksil olevast raamatust. See peab kujutama linna- ja maainimeste psühholoogilisi erinevusi, eri tööttingimustest ja kihihuvidest sündivaid vastolusid. Kuulan ja mõtlen, et Kunceviczova kindlasti võtab oma kirjanikukutset tõsiselt. Korrige ruttab meie juurde Kaden-Bandrovski ja lausub ilma seletusteta: „Vaadake, see kirjutab hästi!“ Noor naine tõuseb üles, tõrjub komplimendi hädaldaste liigutustega ja kaob.

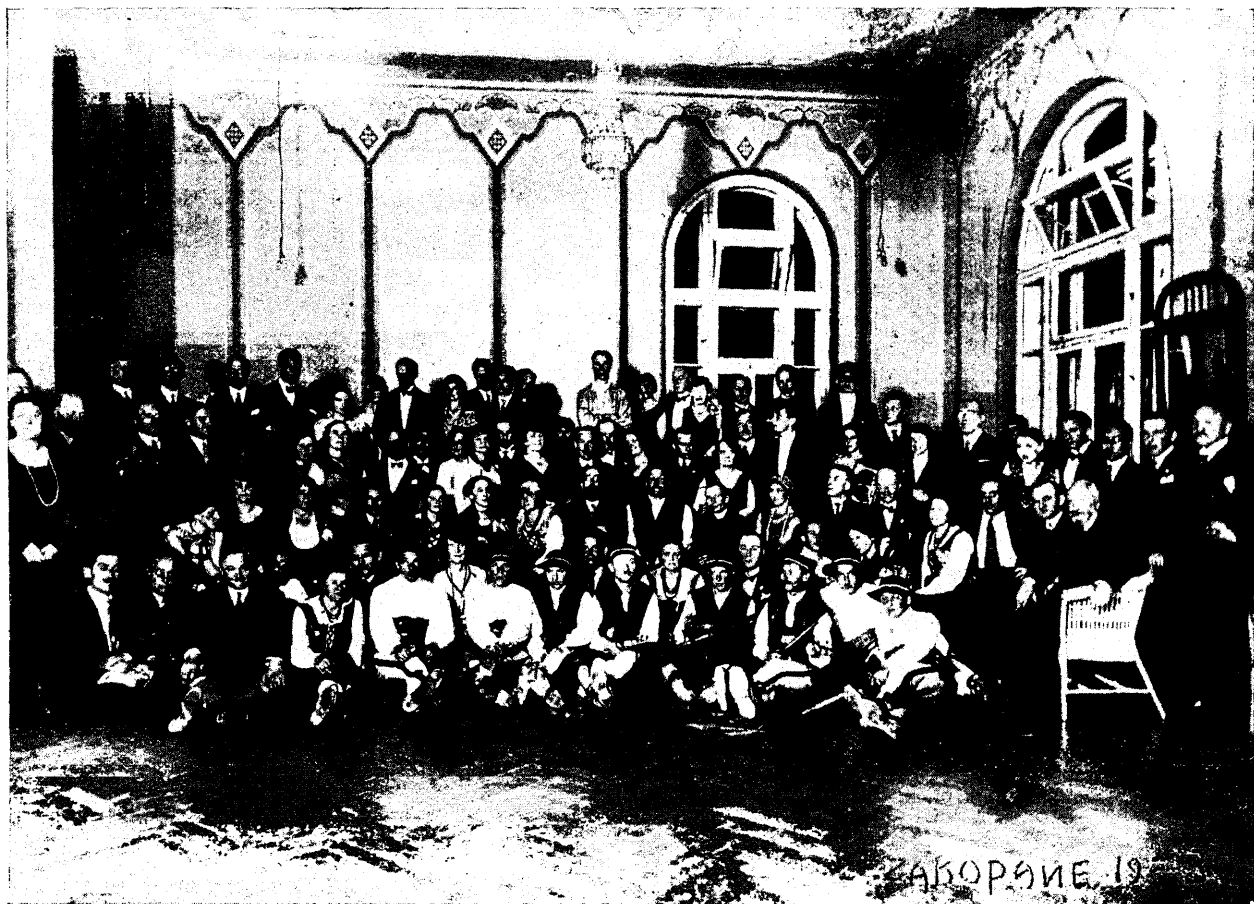
*

Teisel päeval oleme teel Kraakovi. See on puhkuse päev. Seltskond on ka juba väikesemaks kahanenud, ainult klubistid on koos. Külalistele varutud vagunitesse astudes leidub igal istmel kaasasõitjate nimestik. Võtan selle kätte. Kõrval istuv daam näitab mulle sellest oma nime: Alice Berend. Ah, Saksas väga produktiivne kirjanik, omal maal kuulsus, kuigi mitte nii palju väljaspool. Ta hakkab minu päritolust kuuldes rootsi keeles vestlema. Kui väljendan oma huvitatud imestust, seletab minu naabrinna avameelselt, et tema esimene mees on olnud rootslane, praegune sakslane. Tema siiski tahaks kuulda Rootsi oludest ja kirjanikkude elust praegu: „Mis nad teevad?“ Nagu vastuseks küsimusele kõnnib rootsi esindaja C. A. Bolander *Dagens Nyheter*'ist mööda. Tunnen teda ja tutvustan selle õige vastuseandja küsijale. Sakslastest puutusid eestlased sagedasti kokku Blunc'iga, Meuman'iga, Sidow'iga.

*

Kui hää oli õhtul väsinuna tulla Kraakovi puhtasse, kodusesse hotelli. Kohe vaksalis tundsid, et Kraakovis valitseb veel vana hää aeg. Kõnedega võeti vaksali-ruumis külalised vastu. Häätähtlik usaldus elab veel igal pool selles ilusas, ajaloolises linnas. Mõnus oli säääl olla, nii mõnus, et nagu ei tahaks hakata eritlema üksikasju. Säääl olid sõbralikud inimesed, lillised pargid, Jagelloonide raamatukogu, Waweli vana kuninga- loss. Vastremonteeritud Waweli lossi gobelääne, sam-

piksepilv, sähvatavad välgud, käivad kõrvulukustavad kargatused ja missugune vihmalang! Meie ei saanud mitte ainult märjaks, vaid läbimärjaks nagu kalad vees. Paadijuhid rahustasid toredate välkude võimuses hädal- dajaid: pikne ei ole kuskil vähem kardetav kui kõrge mäestiku orus! Otsisime siiski vaheldust paar korda, tõusime kaldale, pugesime looduse moodustatud kalju- katuste alla. Edasi käis siis meie sõit Pieninydes — vahel Poola, vahel Tšehho-Slovakkia piirides. Järsud,

KONGRESSISTID ZAKOPANES RAHVATANTSIJATE JA PILLIMEESTE SELTSIS
Musta habemega mees pildi keskel prantslane Crémieux

maskäike, rõdusid ja katuste värvilisi nikerdusi ei saa jätta nimetamata. Lossiõues õhtul Kochanowski 400 a. juubeli- etendus!

Kahju oli Kraakovist lahkuda. Kui Kraakovi linna maapargis korraldatud *garden party*'l avaldati arvamist, et säääl päikesepaistelises looduses oli kongressi ülim tipp, vastas Kraakovi korralduste pääjuht: „Ei, ei, homme Pieninydes on kõrguspunkt.“

Järgmisel päeval läkski meie tee autobustes kõr- guste poole, olime ju teel Karpaatidesse. Kavasse kuu- lus Dunajatsi-sõit väikestes primitiivpaatides, — õõnsaks vestetud puutüved vitsadega kokkukõidatud. Oli mui- dugi mõeldud, et päike meid hellitab mäestiku jõel sa- muti nagu kogu kongressi ajal. Juhtus aga ettearva- matu seiklus, äikeseilm mäestikus. Pää kohal korraga

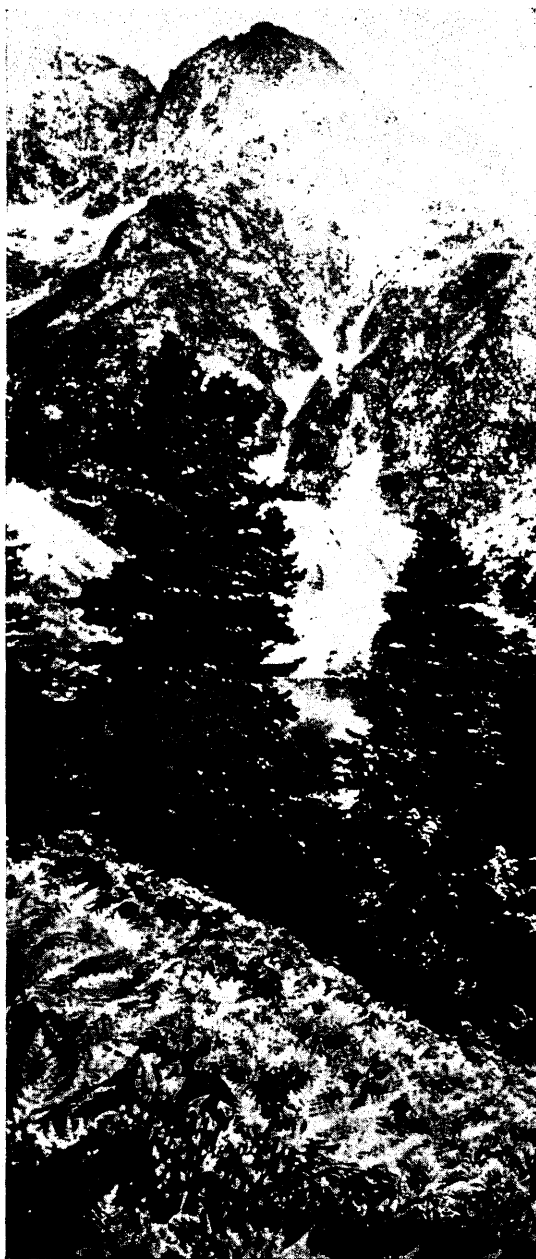
kõrged kaljurannad, mäetippude fantastilised kontuurid annavad tolele loodusele mingisuguse üllalt ähvardava ilme. Ikka kiiremini sõidutab tulvav jõevool pärivett läbi karestikkude, üle väikeste koskede. Üks sääaranc kosk neelas Eestist kaasavõetud fotoaparaadi. Aga kui mitu näokest oli oma loomuliku jume saanud vähemalt laiguti tagasi.

Uhutud pesuehtsuses jõuame auvärvatega ehitud randa. Säääl seisavad kohalikud võimud meid teretamas vihmalangust hoolimata. Szczawnica! Liigutav! Meie aga ruttasime mööda. Jälle autobustesse. Neis pime- nevid teid mööda jälle kõrgemale, Zakopanesse. Olime märjad ja nohused. Aga ungarlase B o k a y seltsis keer- les jutt ringi kogu maailma moodsaimas kirjanduses. Kõi- gest hoolimata oli see jälle häätujuline seltskond, kes koondus Zakopane *Hotel Bristolis*.

Aga milline kirju pere õhtulauas! Osa jõesõitjaid oli hotelli saanud oma pagasi ja sellega kuivi riideid, aga mitte kõik. Inglise minu kõrval esines suplusmantlis, vastasistuja frakis. Zakopane linnapäa, kes oli meie kohalikuks piduperemeheks, kandis vanaaegselt uhket ametimundrit. Rahvariietes talupojad mäestikust esitasid vanu tantse. Huvitavaimad olid tantsud tööriistadega. Saksa kirjanikud Toller ja Sidow pöördusid südamlikkude sõnadega poola lihtrahva poole. Dr. Sidow ütles: „Poliitika olgu poliitika! Aga mis saksa kirjanikkude meelt on liigutanud poola rahva keskel, seda ei suuda mingi poliitikagi rikkuda.“

*

Jätkame järgmisel päeval ikka kaugemale ja kõrgemale mägedesse. Matkamäär aga on Morskje Oko

RÜHM MÄGIMANDI MORSKIE OKO KOHAL

EESTI ESINDAJAD KAASLASTEGA MORSKIE OKO ÄÄRES

Istuvad: J. Semper, G. ja A. Suits. Seisavad: B. Linde abikaasaga

(„Merisilm“). Morskje Oko on sügav alpijäär. Seda ümbritsevad igal pool kõrged järsandikud, mille tipud kaetud lumega. Selle järve vesi on sinakas-must. Merisilm! Ma ei saa sind kunagi mäletada, ilma et sinu kaldal veedetud päevapooliku üksikasjad ei tõuseks meelde! Sest mälestust sinust ümbritseb ühe kaaslaste õnnetu surma must raam.

Morskje Okos heitsid kongressistid peaaegu juba ühise seltsimise. Loodus oli liig ilus, see veetles. Mõni ronis mäekaldaid, paaril olid filmimisaparaadid kaasas, mõni lõhkus ujudes Merisilma liikumata pinna lainetama. Sääli mäestiku järve ääreses turisthotellis söödi viimane ühine lõuna. Leiti lennukad lahkumissõnad nii külaliste kui peremeeste poolt. Kõige viimaseks kõneljaks oli Juljan Ejsmond. Ta rääkis loodusest, päikesest ja kohtamisest kusagil veelgi kõrgemal. Üksteise järele suunduvad sõidukid alla mööda keerulisi Tatra teid. Ejsmond tuleb veel eestlaste juurde ja palub neilt mälestiskirjutist oma taskuraamatusse. Määratakse kohti viimases autobuses ja autos. See on Zofja Nalkovska, meie kaitsevaim, kes tahab tingimata eestlased oma kõrval. Professor Domaniewski kutsub Ejsmondi oma atosse: olgu sel ilusal päeval unustatud mõned võimalikud lahkeliidki. Ja kiiresti kadus järsu omaniku enese juhitud auto lähema teekäänaku taha.

See kohtade paigutus oli saatuslik.

Paar minutit hiljemini kohtab meid, autobuses sõitjaid, teekäanaku kohutav pilt: prof. Domaniewski auto on sööstunud kivihunnikut vastu küljeli, kaks katastroofi kaaslast lamab meelemärkuseta maas, kaks veriste nägudega najatamas kividele. Katsume aidata. Meie hulgas on belgia kirjanik Deauville, kes ameti poolest arst-

teravalt mällu kannatanud kirjanik ja ajakirjanik Kleszczyński. Enese nägu ja silm näivad hädaohus olevat, aga teeb tõrjuvaid liigutusi abiandjaile: „Ärge mind, ärge mind, teistel on halvem. Aidake Ejsmondi!“ Poola iseloomu rüütlik joon ei ole siiski mitte ainult fraas. Tatrads nõuavad palju ohvreid. Jutustati, et väike

BOROVSKI

Poola graafikat

Selgub asjatundmatulegi traagiline tõde, et Ejsmondi enam ei saa päästa.

Minul on selle juures selgelt meeles poolakate unustamatu käitumine. Kirjanik Goetel, kes kohale jõudis, kui päästmistöö juba käimas, vaatab õnnetuse ohvreid. Hingeldab kergendatult: „Kõik meie omad kirjanikud, ei ühtegi külalist!“ Hiljemini näen teda, kui ta ütleb: „Ejsmond, sõber Ejsmond!“ Temal on valus. Sest hirmsast situatsioonist on minule veel piirdunud

teeäärne majakene, lähem abipunkt, kuhu saime haavatud paigutada, oli juba selle suve kestes vastu võtnud kümme haavatut või surnut.

*

Veel üks päev, üks hingetõmbamise päev Zakopanese. Ja siis kiirustame jälle läbi Poola kodumaale tagasi. Kuipalju oli nähtud, kuulnud, läbielatud! Süda oli raske kogemustest.

Peet Vallak

K ö v e r n o o l

SELLEL PIMEDAL viinakuu hilisõhtul turukaupmees Timuski tütar Kristi oli üksi kodus. Ta oli avanud ülal pagarimaja teisel korral akna ja, küünarnukki-dele toetudes, vaatas tuulisesse õhe. Võluvaltmasendava pildi pakkus talle tänane raskete mustade pilvedega taevas, kus tuul heidutas põgenema pelgliku pilvesagara, ja hiline agul, kus mõni väike valgustatud aknasilm vilkus pimedas nagu jaanivagel. Aguli porise ja pimedada välja veeres hingas puldanist tsirkusehoone ümar kuppel nagu õhupalli hiiglasuur gaasist pondunud kest. Elektrilamp ta avause ees kõikus tuules, ja näis, nagu liiguks nüüd temaga kaasa ka puldankuppel, must porine väli ja aguli maast kinni haaranud madalad pelglikud majad — need pelglikud majad, mis ei julge tõusta kõrgemale õhku, vaid hoiduvad längu maa poole, räästades laiali nagu mustad arglikud tiivad. Alles mõne minuti eest oli puldankuppel toppinud end ahnelt täis inimmassi, ja kui inimene kadus inimese järele ta tühja õõsi, kümnete ja sadade kaupa, siis näis, nagu puldankuppel oleks vajunud veelgi laiemaks ja madalamaks, ägades oma raskest, käratsevast koormast. Ja veelgi imelikum: ta muutus elavaks olen-diks, kes tegi veidraid hääli, — kord ta oli vait nagu varitsev hiilija, kõhuli porisel väljal, siis ta aga äkki röö-gatas hirmsasti, ta pruun kest lämbutas kära. See hääli taas vaibus ja paisus, immitses ühest otsast teise, ja siis hoomerlik naer, kohutav naeruorkaan pani võbisema paksu melankoolse eluka. Või ta sisikonda rebis hele klarnett, rappisid trummimürsud ja torkas nõelama mingi metallpilli lõikav tirin. Nagu oda südames, jäi ta kauaks korisema ja oigama, kummuli porisel aguliväljal, jäsened valust keritud kõhu alla.

Pea mitu tundi oli Kristi jälginud seda aguli sügis-õhtust elu ülal pagarimaja avatud aknal. Tal oli igav, ääretult igav, ja juba kolmandat õhtut ta oli üksi kodus, kuna ema käis valvamas oma surevat õde, rätsepanaist, ja isa oli tsirkuses. Nimelt siin pagarimaja ees trotuaari serval seisis ümar kuulutustetulp, mis ahvatles iga päev isa, ja millel mehemürakad käristasid pomme, musklid kui kerakimbud, ja maadlesid vihaste pullidena, mustad maskid näo ja mao ümber. Kõikjal Kristi nägi elu ja lõbu: teatris, kinodes, joogilokaales, ja all oli pagar ühen-duses kaugete lõbutsevate välismaadega: seal torises hämarikust alates valjuhääldaja: kord laulis tundmatu primadonna — võibolla Pariisis, todises heasüdameline saksofon — Budapestis? — või klaverivirtuoos tilistas nobedasti nagu kümme seppa oma terasalaseil.

Kristi sulges akna ja tõmbas eesriide ette. Tuba, kuhu ta nüüd jäi üksi, oli kasimatu ja korratu; lai al ümaral laual oli õmblusmasin, laud täis riidelappe, räbalaid, põrandal puru ja rämps.

Kristi istus oma väikese voodi veerele, võttis seinalt peegli. Morn näis ta endale, kõhn ja verevaene, mitu aastat vanem oma kaheksateistkümnest. Ta poetas jalast kingad, ühe ja teise, rullis sukad voodi ette põrandale, vabastus riietest, kustutas tule ja heitis voodi. Jäi kauaks täiesti liikumatuks, nagu pooleldi patja surutud, käed konksu tõmmatud põlvede ümber. See oli väsinu sügav rammetus, mil ei magatud ega oldud ärkvel. Ta

kuulis, kuidas laudtrepilt üles tõusis saapakobin, kuidas pisteti võti lukku ja kuis naasis ema, hiljem isa. Isa käis oma raskete rautatud kontsadega saabastel toas ringi nagu veltveebel. Ta ei tasandanud oma samme, hoolimata sellest, et väsinud Kristi magas ja vajas puhkust: ta oli võimukas perekonnapea, elunautija ja egoist. Need saapad tal tõmbas naine jalast ära alles siis, kui ta istus voodiveerel, sügades oma karvast rinda. Rõgi-sedes õllerõhitistest, vajus ta varsti sulgede pessa kui okkiline takjanutt, kes jääb nii hõlpsasti kinni inimeste külge. Ja nüüd tuli ruttu kustutada lamp, sest isa vajas öörahu ja tahtis mõelda pimedas endamisi jõumeestest, ilusaist ratsutajannadest. Mida lähemale tuli uni, seda pimedamaks muutus tsirkuse puldanielune, jõumehed läk-sid mustaks kui neegrid, ei eraldunud enam puldaneinust ega põrandavaibast; jäi sinna kumisevasse unetühjusse vaid viis lumivalget ratsut, kes kihutasid tuhatnelja ümaras sõõris, pikk piits neid taga kihutades, selle spiraali-desse löödud keel võibolla kilomeetri pikkune.

Nii saabus sinna pagarimaja teisele korrale kesköö kaksteist, mis vastu võeti all pagaritoas kremlu kelladega.

Vana Timuski tööpäev — see algas hilja: Timusk oli visa välja pugema sooja pesa vateeritud vaiba alt, ta liikmed vajasid põhjalikke ringutusi, nii et voodi äh-vardas laguneda; ja aega võtsid magusad haigutused. Ta nautis himukalt vaikset lesimist, kuulis meelsasti, kuidas täna ilm väljas padistas vihma, räästa plekkitorud torisesid ja inimesi ruttas läbi jalgraja porilompide tööle. Maja alumisel korral, seal juba ammu pagaritöötoas küdesid ahjud, kerkisid saiaaigad ja suurte jahustel laudadel oli valmis veeretatud hulk kringleid. Esimene tegu ahju läinud, tõusis sopilisest koridorist magus värske saia lõhn üles teisele korrale, tehes rahutuks vana Timuski sooja, vateeritud vaiba all. Magus lõhn erutas teda ku-jutlema all suurt kuuma ahju, kuhu süstitakse üks pann teise järele. Kui leidis majas veel mõnigi sent, ajas Timusk Kristi alla saiade järele, ja siis ta neid näris tulikumalt oma hämaras kambris — ikka veel sooja vaiba all.

Igal hommikul kella kaheksaks oli ema juba kodunt läinud. Ta ei võinud jääda hiljemaks, sest ta kaubitses täiturul väikeses laudkongis vanade riietega ja ta pidi avama kaupluse. Alles mõne tunni pärast sai vana Timusk end riide, krae kaela ja lipsu ette, — krae ja lipsu, mis mõlemad olid higist kollased ja määrdinud. Vana Timusk oli lodevaks vahelülks kahe tööka perekonnaliikme — naise ja tütre — vahel, aga see lüli oli hädatarvilik nende igapäevases eluvõitluses, olgugi et see oli lodev ja loid. Ta töö seisis rändamises mööda linna, ostes kokku vanu rõivaid, mis enne kaupluse viimist kodus käisid läbi Kristi töölaualt, kus neid puhastati ja triigiti, lapiti ja kohendati. Timusk polnud terava ärimeelega ega ihne kaubitseja, kes oma kauba kokku ostab odavasti või pool-muidu, nagu seda samal turul tegid mõned teised kau-bitsejad, saades suurt vahekasu. Timusk mõnikord tõi kaasa asju, millelt ei teenitud sentigi või mida tuli müüa alla ostuhinda. Aga ta ei lubanud siiski naisel sellest kõnelda kaks korda, veel enam teha enesele etteheiteid;

sest majas pidi valitsema rahu ja kord. Polnud seegi ime, et Timusk veetis suurema osa ajast oma sõprade pool, kus mängiti kaarte, joodi tühjaks mõni kolmveerandliitiline ja siis lõpetati päev puruväsinult kuski kolkas.

Kristi osa selles ärilülis oli raskeim. Ta pidi päevad läbi istuma kodu nende räbalapundarde kallal, mis isa ostis kokku ja mis tulid müügiks korda seada: pesta, puhastada, triikida, lappida. Ta pidi käperdama ja no-sima neid vanu riidepuntraid, mis otse haisesid hügist ja mis nagu nahk olid kulunud läikima ja rasvaseks. Põlve-, küünarnukkide-, mao- ja istmekumerused aastapikkusest kandmisest sisse vajunud, — neid riideid oli kandnud jumal teab milline vigane või sant. Hügised riideräbalad! — mõnikord koos verega, oksega ja teadmata millise roojaga. Toodi ta töölauale isegi aluspesu, samasugust määrdinud ja haisevat, ning vee ja seebiga Kristi pidi neist tegema müüidavad esemed. Ta meel-sasti oleks tahtnud tõsta neid vastikuid teiste inimeste riideid söetangidega ja segada neid pesukünas luuavarrega. Ei saanud lahti vastikust tundest, et ta enda käed haisevad neist räbalaist, on rasvased ja limased, pese-misest hoolimata; ja nende kätega ta ei tihanud puudu-tada oma suud, murda süües leiba. Need vanad riide-räbalad näisid mürgitavat kogu ta elu, neid oli täis ta suur töölaud keset tuba, neid vedeles põrandal, rippus seinul naela otsas ja jätkus unenägudessegi. Ta elu oli kui muinasjutt, milles vana tige eit viib hällinud lapse oma majja ja paneb ta tõhe: ei tule lõppu ealeski sellele tööle, ikka tige eit kannab uut juure, käed ei tohi jääda seisma sekundiks!

Ma elu oli Kristi arvates tema omast kergem. Tal tuli kaubitseda oma kaupluskongis, mõnikord talvel küll väga külma ilmaga, ent siis mässis ema end kasukaisse ja rättesse, tõmbas jalga viltsaapad, ning kui pakane oli eriti vali, hoidis all jalgade juures plekktoosi tuliste sütega.

Ta võis päevad läbi kõnelda inimestega, hingata värsket õhku, ja mitte kunagi tunda igavust, sellist igavust nagu Kristi üksi kodus. Nagu kiuste siin pagarimaja akna all laiutas end avar aguliplats, tühi, porine, täis veelompe; või suvel — tolmupilvi. Harva liikus seal mõni inimene, loovides üle välja, harva seal juhtus midagi sellist, mis oleks kõitnud tähelepanu: kord aastas tuletõrje pidas oma manöövreid ja mõnikord salk sõdureid marssis lauldes põiki üle välja.

Kristi oli teinud mitu katset põgeneda kodunt, ja seda pidi ta tegema salaja, sest tema töö — kolmas lüli nende tööahelas — ei tohtinud puududa, sest selle all kannataks äri. Ta oli kord paos kaks nädalat, elades ühe kindlustusseltsi agendi juures, keetes sellele talveks moosi varuks. Aga poiss viskas lõpuks Kristi välja, öeldes, et ta eales pole näinud teist niisugust häbematut ja pealekäi-vat tüdrukut, — aga võibolla see oli vaid ettekääne, sest sügisel agent abiellus pealinnast toodud tuukru tütre-ga. Teine vabastusretk viis Kristi telliskivilöövi, kus ta kä-rutas kive ja oli õnnelik oma vabaduses; ent vanemad said varsti teada ta asukoha ja tõid ta tagasi koju; siis peksis teda isa, ema hässitades. Abielu — see oleks olnud ta parim vabastaja, teadis Kristi, ent ta ei leidnud ühtki võtjat, kuigi ise püüdis olla mõnikord algataja. Tühjalt lõppes ta sõprus vorstitöölisega, juba elatunud lesega, sest varsti selgus, et ta põeb mingit paha, ravimatut tõbe; ja noor kuuteistkümnepäevane notari kirjutaja, see mullu

kevadell armus temasse tuliselt, hakates tegema etteval-mistusi ühise kodu loomiseks, — ent kord jões ujudes tabas teda kramp, ta vajus põhja kui kivi ja uppus.

Nüüd oli Kristi silma heitnud ühele ilusale ja meeldi-vale poisile, kellega ta võis kokku puutuda iga päev ja kelle ta tahtis omandada, võttes selleks kokku kogu oma jõu. See ilus ja meeldiv poiss oli luksepp Liivaste poeg Kusti, ja Liivaste töökoda asus pagarimaja ruumika õue tagumises sopis. Kristil polnud raske otsida noore Lii-vaste tutvust, see elurõõmus poiss, rõivad õlist ja tah-mast määrdinud, nagu pärdik tuli temaga sageli kaevule kõnelema, kui ta läks sinna tooma vett. Ent kes teab, milline oli see poiss: mõnikord ta näis tegevat töökojas Kristi kohta ei tea milliseid märkusi, sest siis hirnatasid kõik töömehed mõirgavale naerule, poisikestest alates. Aga teinekord ta jälle võttis kaevul Kristi ümbert kinni: ühes käes Kristi, teises ämber, nii tassis ta raske koorma äkilisest tagatrepist üles teisele korrale. Tal oli kaevule tulles kaasa kaks õpipoissi, kaks musta neegripoissi, räs-sis nagu peaharjad, tõelised saatanad; need pildusid hun-diratast, surmahüppeid ja tegid teisi kaclamurdvaid trikke, ning lõbu ja nalja oli õuel alati.

Kusti oli kena poiss, leidis Kristi, ta oleks temaga kohanud veelgi enam, kui tal poleks olnud lahutamatu sõpra, don Pedrot, nagu teda hüüti. See oli pummeldaja poiss, vilgas nagu kala, ja hüüdnime ta oli saanud omast hispaania keele tuupimisest, sest ta tahtis sõita Lõuna-Ameerika. Öhtud veetis Kusti alati temaga, ja imestama pidi, kuidas neil kahekesi ei läinud igavaks, — ikka lõp-matult kahekesi! Ta mõjutas Kustit igas asjas tuge-vasti, ja ka see oli saanud temalt väljarändamise- ja seik-lemisemaania.

Kord nägi Kristi ülalt oma aknast, kuidas don Pedro sõitis töökoja ette vana autoloksiga, jumal teab kust saadud ja kus nassu sõidetud. See põrises nagu hiiglasitikas, porilauad värisesid tiibadena, mootor prak-sus ja suitses hirmsasti, nagu kõetaks teda tõrvaga. Teda looviti edasi ja tagasi, siia ja sinna, enne kui ta mahtus töökoja ette räästa alla. Kristi vaatas pea üksisilmi seda kongnina poissi, seda don Pedrot, kes põletas end suveti rannas tumepruuniks nagu lõunamaalase ja oma his-paania keelega, mida ta purssis ja õpetas ka Kristile, ta seikles end mitme võõra suvitaja ees hispaanlaseks. Ta „eriala“ oli mootor: kord teda nähti mototsükletiga mööda linna tossutavat, kord sõidu- või veoautoga, siis ta sai sadamasse mootorpaadi juhiks. Aga kauaks teda pere-mehed oma sõiduki tüüri juure ei usaldanud, tegi pahan-dusi, oli hooletu, ja isegi ta hea jutuand ja vabandamise-trikid ei päästnud teda vallandamisest. Nüüd see autoloks öeldi olevat ta isiklik omandus, ja Liivaste töökoja ette jäi ta parandusele mitmeks kuuks. Don Pedro tegi temaga sada imet: kord vinnati tungrauaga üles ta nina, kord pära, võeti alt ära rattad, toksiti, kruviti, õlitati, ja peeti pikalt nõu Kustiga. Mida don Pedro sõi, kus ta õöbis, kust ta sai raha autoloksiks ja kuidas ta võis kuude kaupa vedelda sepikoja ees — see oli mõistatus. Ta oli nii siis Kusti tulevane kaaslane maailmareisil, — vurrutopised kongnina all, nahast soge peas ja valged ten-niskingid jalas; ja käis ta ühe vana madruse juures oma käsivarrele tätoveerimas jumal teab mida, kõneldi, lennu-kiit, mis lendab üle Vaikse ookeani.

Kui Kristi tuli kaevule vee järele, hüüdis don Pedro ükskõik kus ta oli, kas või peadpidi auto rataste vahel:
„Buenos días, doncella! Hará buen día. No hay novedad en su casa?“

Jumal teab mis see võis olla, midagi rõvedat; iga-tahes midagi rõvedat? Don Pedro oli puhastverd hispaanlane juba enne emigreerumist, ja kui ta tõepoolest emigreeruks ja mõni konsul halastaks ta peale, saates ta omal kulul tagasi kodumaale, siis tast oleks saanud kindlasti kas hollandlane, itaallane, türklane või mõni muu.

See vahva don Pedro mõjutas liialt Liivastet, kuigi ta oli temast mitu aastat noorem. Ta sisendas temasse seiklejavaimu, ning kas sama autonäss polnud mõeldud maha kihutama nende maailmareisi esimesi kilomeetreid?

Don Pedro taipas varsti, milles seisis asi, sest ta oli vana kogenud linnapoiss.

„Sa pane tähele, Kusti“, ütles ta, „kuidas see turumamsel Kristi on sinusse armunud! — nagu maarjapäevane emalammas. Silmad on tal niisugused haledad ja hallid, kui ta sind näeb, ja keelega ta nilpsab oma suuveered märjaks, et sa neid rohkem ihaldaks. Ütlen sulle, sõber Kusti, ära lenda õnge: kui Kristi sulle lasso kaela viskab, siis on aamen loetud ilusale elule.“

Don Pedro ise võttis tüdrukuid teisest vinklist, ta ei armunud neisse kunagi abiellumisohuni. Kord õhtul, kui Kristi luges õuevärava kõrval kuulutusetulpa (väga kahtlaselt ja küllap tahes kinni püüda Kustit, kes lõpetas töökojas nukitsemist), don Pedro ise astus ta juure.

„Oo, doncella!“ hüüdis ta. „Cómo va? Doncella loeb kontserdikuulutust, ja on vist musikaalne? Ah, see on ilus, see on moodne, *ahora es la moda*, ja ka mina olen musikaalne (sõnast musi!), väga musikaalne. Kas doncella ei tuleks minuga õue, ei, ei, ärge tehke nii hirmunud nägu, *sacramento y parlamento*, ma olen aumees, uskuge: kui te tulete minuga õue — teen teist õuedaami! *Cuánto le debo?“*

See don Pedro oli nii häbematu ja riivatu, et Kristi värises vihast ja põlgusest. Milline võis olla küll Liivaste, see ta mõjualune, see ta kannupoiss, sest vähemalt roppuses kannupoiss omandab kõik oma isandalt.

„Oh mu jumal, riivatu, väga riivatu on see don Pedro, ja kahju on Kustist.“

Kevadel ja suvel Kristi käis mitu korda Kustiga kinos ja tsirkuses, ent nüüd sügisel seikles Kusti vaid don Pedroga — ja mööda väga kahtlasi ja valgustkartvaid urkaid. Nii juba hakkas Kristi kaotama oma lootust ja uskus, et ka Liivaste libiseb ta sõrmi vahelt läbi nagu peotäis peent liiva. Tusased ja meelekibedad olid talle need hallid, udused, sajused sügispäevad, mil ta pidi lappima kodus töölauda juures vanu, higisthaisevaid rõivaräbalaid.

Kui poleks mõjutamas don Pedrot, siis ta oleks kindlasti sobitanud sõpruse Liivastega, Liivaste oli niisugune tüüp, tundis Kristi, kelle tüdruk võib vallutada. Ja hoolimata don Pedro vahelesegamisest Kristi kõige kiuste otsustas jätkata oma võitlust, sest ka raadiojaamad segavad vahele teineteisele, ent kuulaja kuulab edasi, kõige kiuste.

Liivaste kodu oli linna taga maantee veeres, kus ta isal oli väike maja ja aed. Ühel õhtul, kui Liivaste sulges töökoja ukseid ja ruttas koju, Kristi püüdis ta tänaval (Järg 22. lk.)

Jaan Härner

Kõige elu

Väljas külma vihma valab vahetpidamata,
 (päevad otsa pilves taevas, tinane ning hall).
 Kogu loodust rõhub spleen ja raske udu matab,
 inimesed käivad mööda nagu koorma all.

Aialapil kasvud kõik on lööbund mädanema:
 hukkub porgand, kurk ja tomat — perenaiste
 vaev.

Naabriõues tõstab toobrit raskejalgne ema,
 pange tõustes tõbisena kriuksub vana kaev.

Ronib rõskus kõikjale, ja õhk on nagu limu:
 pole päikest kusagil, ja elu — ainult põlg.
 Vaesus sügisel on mitmekordselt tappev timuk:
 haiseb laual silgupää ja küljekotis õlg.

Aga lapsed loevad taamalt paistvalt ärisildilt
 leiba: ammugi ei ole seda küllalt näind.
 Väiksem loobuda ei taipa muinasjutu pildist,
 et tend öösi helde ingel külastamas käib.

Jaan Härner

Lapse päev

Kogu pika päeva laps ei saanud suhu
 muud kui koorimata kartuleid ja vett.
 Õues vinge tuul ta kleidist läbi puhus,
 hoidis paigal jalad aia kivikett.

Kogu päeva teised lapsed tõrelesid:
 ära topi nina, vilets näljakoi.
 Nõnda võõra eidega jäi kahekesi:
 ema tee tõi linnast mööda metsi, soid.

Tuli koju ega toonud kaasa saia
 ega muinasjutte, nagu varemalt.
 Rõõm ta silmist kukkond maha ilma laia,
 vaatas lastki nagu võõras kulmu alt.

Ema sõnad: ilmas raske saada leiba
 vaesel — mõistatuseks lapse meelde jäid.
 Ema tuppakutsele ta vastas ei'ga,
 noruspäi ja mõttes õues ringi käis.

Öösi und ei saanud kitsas suitsutares:
 miks ei või siis meilgi leiba olla küll?
 Kirbud hammustid, ja ase oli kare.
 Rõhus pimedus ja vilets vaipki üll.

Julius Genss

2

V. Timmi kirjad

1845. A. septembris sõidab Pariisi riialanna Pfab tütre Emiliega, kelle suhtes V. Timm polnud ükskõikne. Kogu oma vaba aja ta veedab koos nendega. Peale nende ärasõitu (9. X.) kirjutab V. Timm isale: „Sinu tähendused minu tagasihoidlikkusest on liiga õiged, ka mina ise kordasin järjest endale, et sellele piinavale teadmatusele tuleb teha lõpp... Mitu korda oma sõitudel Pariisi andsin endale sõna püüda parajat juhust Emiliega rääkimiseks, kuid niipea kui jäime üksi, kadus mu julgus, ei suutnud lausuda sõnagi... Aga nüüd on hilja, tema Pariisis viibimise imeilus juhus möödus... Avameelselt öelda, peamiseks põhjuseks, miks mul ei jätkunud julgust teha talle ettepanek saada minu naiseks, oli see, et ta on rikas neiu, kuna mina oma 26 aastaga langen veel koormaks oma isale... Võta oma pealc, isa, vahemehe osa meie juures, räägi...“

Möödus hulk kuid, kuni juunis 1846. a., nagu näha kirjast, saadi isalt nõusolek.

Abiellunud, V. Timm veel kord pöördub tagasi Versailles'sse, et töötada Vernet' juures, kuni 1848. a.

Majoolika skits

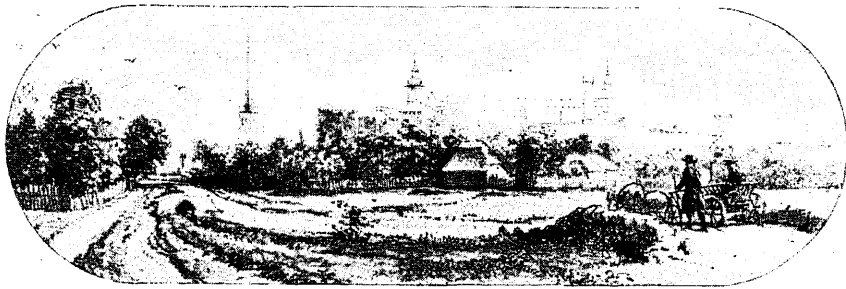
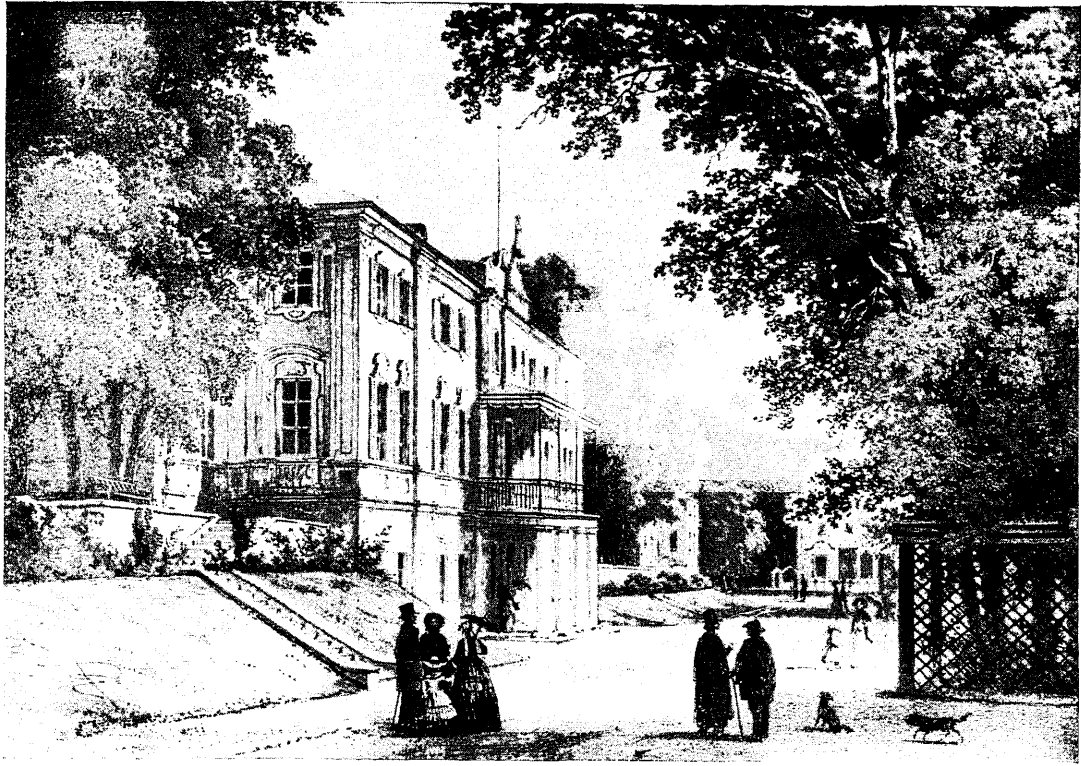
Majoolika skits

revolutsioon sunnib tema tulema tagasi kodumaale. Ta valib Peterburi alaliseks elukohaks. Neil aastail Timm maalib, peale raamatu illustatsioonide, terve rea pilte õlis.

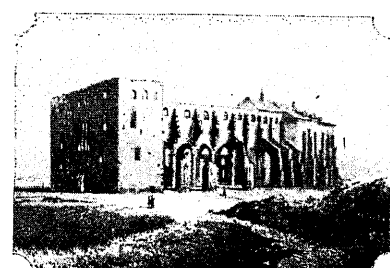
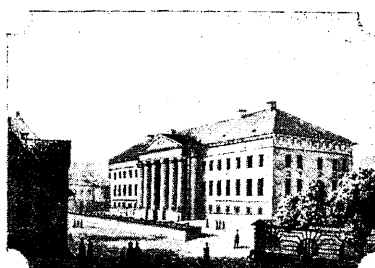
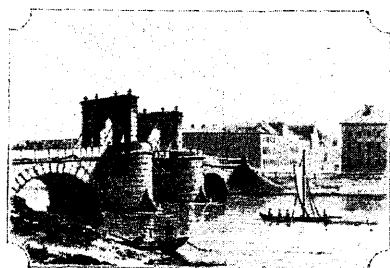
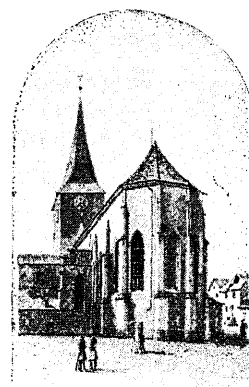
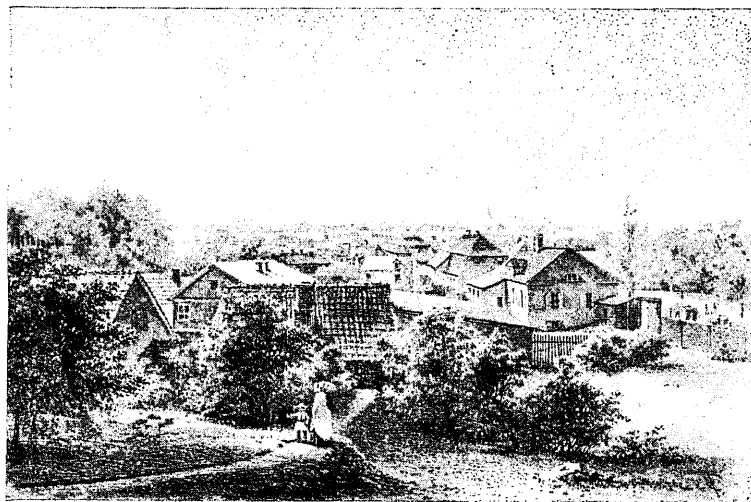
Riia Muuseumis kui ka eraisikuil on säilinud hulk eskiiside albumeid. Need albumid on nagu kunstniku päivikud. Neisse on kandunud kõik, mis talle on näinud olevat tähelepanu väärt. Seal näeme vaateid maakohtadest, kus ta käinud. V. Timm on käinud mitmel korral ka Eestis, ja tema albumis leiame ka Paksu Margareeta Tallinnast, Haapsalu vaate, ajast, mil seda linna külastas keiser, ta joonistab üles kõige iseloomulikumad kohad Tartus. Ta osutub niiviisi nagu praeguste ajakirjanike eisiisaks. Ainult tema korrespondents pole mitte jutustis, vaid pilt; intervjuu — mitte jutujamine, vaid imeteldavasti haaratud portree, eluliselt tõetruu.

Kogu see rikkalik materjal leidis kasutust *Vene Kunstiajakirjas* (Русский Художественный Листокъ), mida V. Timm andis välja aa. 1851—1862. Kaheteistkümneme aasta kestel ilmus see regulaarselt kolm korda kuus, tuues litograafiaid, mis V. Timm alati ise joonistas kivile vähese tekstilise lisandusega. Vastavas kuulutises V. Timm määrab selle väljaande ülesandeks pakkuda kõike vene südamele ligidast ja kallist vene elu seisukohalt, kujutada kõike, mis huvitab ja paelub haritud inimest.

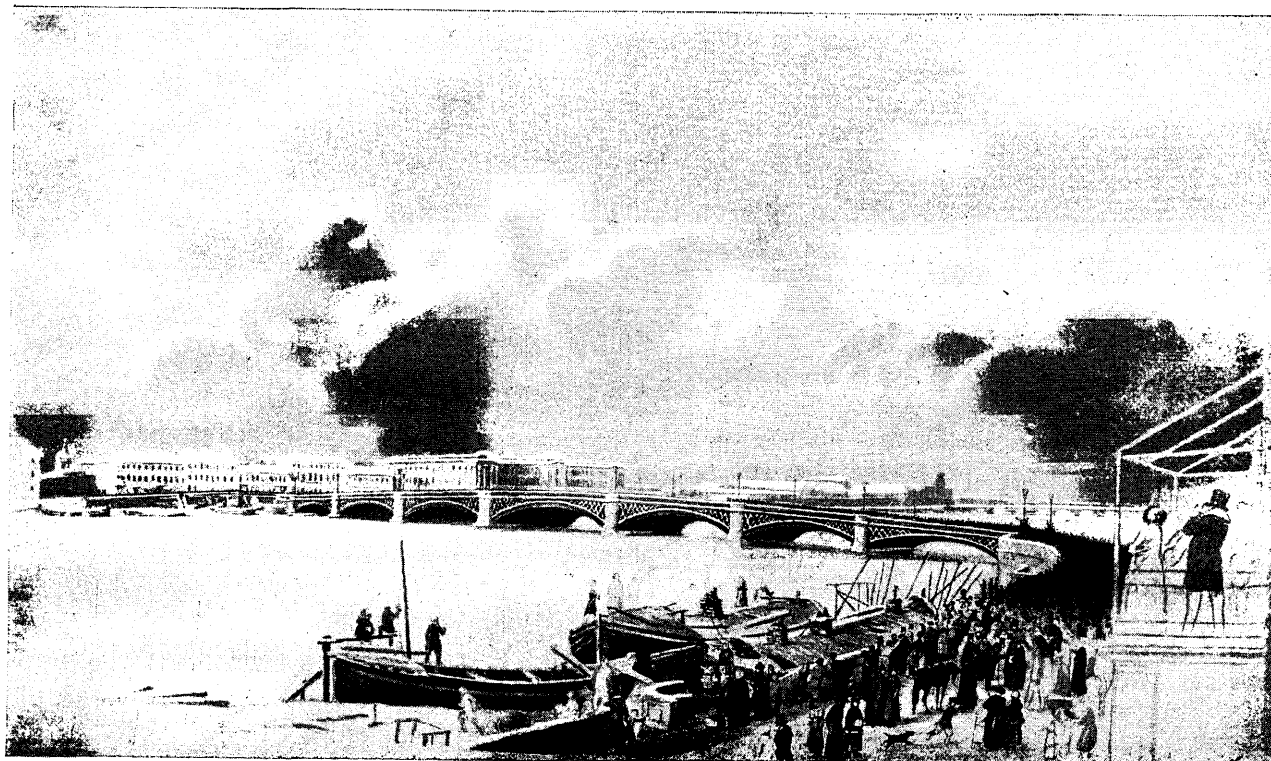
Olgu see sõda Kaukasuses, Krimmis — Timm on oma albumiga seal, pühitseb Tartu ülikool oma 50-aasta juubelit, ja ka Timm on siin.

Ülal: Kadrioru loss Keskel: Tallinna vaade All: Harjumaa rahvariided
V. Timm: Russkij Художественный Листокъ 1853, nr. 30

Vaateid Tartust: Barclay ausammas, Üldvaade, Jaani kirik, Kivisild, Ülikool, Toomi varemed (1853)
V. Timm: Р. Х. Листокъ, 1853 — nr. 9

Troitski sild (Peterburi)
V. Timm: Русскій Художественный Листокъ nr. 1

Neil lehtedel ilmus umbes 400 kuulsate ja kuidagi silmapaistvate isikute portreed. V. Timm organiseerib veel terve rea kunstnike-korrespondente, kuid kogu „must töö“, kivile joonistamine, lasub tema õlgadel.

Oma Lehega (n. n. Listok) ta on püstitanud mõjuva kunstilise monumendi endale ja ajalooliselt kogu sellele epohhile. Samal ajal ta maalib mitu pilti, illustreerib raamatuid, kavatseb seeria pilte Vene tsaaride elust ja kombeist XVI. ja XVII. sajandil, valmistab hulga värvilisi eskiise, mis leiduvad tema albumeis.

Sajad visked, eskiisid, mis joonistatud kohal, annavad ettekujutuse tema töömeetodist.

Majoolika

Keraamika skits

Selline intensiivne tegevus põhjustas kunstniku nägemise nõrgenemise. V. Timm katkestab oma väljande, puhkab mitu aastat. 1867. a. ta otsustab üle kolida Berliini ja elab seal kuni elu lõpuni.

Berliinis ta hakkab huvituma keraamikast. Rikkalik kogu eskiise, viskeid, samuti valmis asju näitab, kui tõsiselt Timm andus selle talle uue kunstiharu viljelemisele. Tema teadmised ja oskused sel alal kujunesid nii väljapaistvaks, et Kuninglik Manufaktuur Berliinis soetab temale katsete jaoks omaette töökoja ja pakub talle korduvalt vabriku direktori kohta. Ühtlasi saab ta ka professori nimetuse.

Tema parimaks saavutiseks sest ajajärgust on Meyerheimi kartooni *Antiloobijaht* kordamine keraamikas, mis leiab aset Berliini Loomaaias. Üle 360 tahvli on ühendatud ühte suurde pannoose. Aastal 1895 suri V. Timm.

Tema kunstiline pärandus on pärijate poolt jaotatud kahe Riia muuseumi vahel, kusjuures pildid ja albumid sattusid Linnamuuseumi ja keraamika Toommuuseumi.

Majoolika

(Järg 17. lk-jelt)

kinni ja läks teda saatma, linnast välja. Maantee oli porine ja rööplik, paar autot näitas neile hetkeks teed kahelpool kasvavate põliste raagus kaskede all. Öö oli vaikne ja soe, eemalt paistsid läbi udu linna tuled suure ühise kumatombuna. Ülalt kaskedelt langes aegajalt alla üksikuid suuri udustkorjunud piisku. Liivaste maja oli jäänud varsti seljataha, kadunud uttu, — veel minna edasi, või pöörduda tagasi?

Olid jõudnud nõlvakule, kus asetses vana lubjaahi, ammu juba varisenud, ja kus kasvas lopsakaid sarapuupõõsaid.

„Vilu hakkab,“ ütles Kristi, „pöörame tagasi.“

„Ah tagasi?“ osatas Liivaste. „Võib ka tagasi, ükskõik, aga istume veidikeseks siia lubjaahju juure, puhkame ja ajame juttu, annan sulle oma palitu ümber.“

Ta rebis palitu seljast, laotas Kristi õlgadele, ja tüdrukut siis süle kahmates kandis ta tema üles vana lubjaahju juure sarapuupõõsa alla.

„Siin sul vist ei ole külm?“ küsis ta ja istus ka ise Kristi kõrvale niiskele murule.

„Ärge käperdage!“ hüüdis äkki Kristi.

Liivaste torises midagi enese ette, poolpahaselt.

„Ärge olge edev, igatahes...“

„Kuulge, kus on teie sõber don Pedro?“ küsis Kristi, viies jutu teisale. „Ei ole teda enam mitmel päeval näinud?“ — mitmel päeval... Nad olid ju nii lahutamatud sõbrad, et päev üksiolekut torkas silma kõigile.

„Kombineerib kuski midagi“, naeris Liivaste. „Kas ta ei ole tore poiss, see Pedro, hispaanlane mis hispaanlane!“

„Tore poiss?“ vigises Kristi kibedalt ja peaaegu läbi hammaste. „Ei, jumala pärast: vastik poiss, ütlen teile otsekoheselt, kuigi ta on nähtavasti teie parim sõber, äärmiselt vastik poiss. Ja kui ta ei oleks teie sõber, ma ütleksin veel midagi ja otsekohesemalt...“

„Ah, vastik poiss?“ ehmus Liivaste. „Kuidas vastik poiss?... Te ei tunne Pedrot, Kristi, ta on vahva poiss, ta on kaval kui juut. Teie olete esimene tüdruk, kellelt kuulen tema kohta niisuguseid sõnu; teised kõik on temast vaimustatud, laulavad kooris: „ah, don Pedro, meie hispaanlane, meie ilus ja vaimukas hispaanlane!“ Olen kade talle, minust ei vaimustu keegi, nimeta end kas või lätlaseks.“

„Lätlaseks... need vastikud...“

„Mispärast vastikud, Võnnu lahingu pärast? Teil on täna niisugune tusane meeoleu, kõik on teile vastikud, vist ka mina?“

Tüdruk vaikis; ja nüüd Liivaste libistas oma käge ta piha ümber, et nii vähemalt sundida teda midagi ütleva, ükskõik mida, kas või riidleva. Ent ka seekord jäi tüdruk tummaks, suu asemel aga kõneles ta küünarnukk, mis andis Liivaste roietele tugeva hoobi.

„Nonoh... mis... sedaviisi siis...“

„Igatahes sedaviisi, pidage meeles,“ noomis Kristi ja hakkas ise naerma. „Teile ei lähe sugugi niisugune poisikeslik laaberdamine, olete palju armsam ja kenam, kui olete tõsine, mehine ja asjalik. Ei, ei, jätke tõepoolest oma käed rahule, olge mõistlik“, vingus Kristi, aga mõnikord ta hädaldamine sarnles lämbutatud naeruturtsatusele. Ta pidi ju olema tema vastu vali, vähemalt teesklema, sest ta teadis, et mehed ei abiellu tüdrukutega, kes

on liialt leplikud ja lodevad; tuli mängida kas või komöödiat.

„Ma hakkab karjuma, kui te ei jäta mind“, hüüdis ta pahaselt; ta oli tõepoolest osav näitleja ja teeskleja.

„Ah karjuda tahate!“ küsis Liivaste, ja äkki ta sai vihaseks; ta laskis tüdruku lahti ja hüppas püsti. „Karjuge, karjuge, noh, miks te ei karju?...“

Oli juhtunud midagi ootamatut — sellest väikesest puikleemisest; Kristi jäi vait nagu hiir, ta süda peksis, ja mis juhtus poisiga, et on nüüd nii kannatamatu.

„Ah, tema hakkab karjuma!“ mõnitas Liivaste edasi. „Karjuma! — ma ei või kannatada niisuguseid tüdrukulipardeid, jumala eest, niisuguseid ninakaid, niisuguseid alaealisi vanu naisi. Mind te ei saa nina pidi vedada, tean, et te ei ole nii süütud nagu teete. Tean... ärge mõelge, et ei tea. Või karjuma! Tüdrukulihvakas!“

„Te olete hulluks läinud“, ütles Kristi, kuid väga tagasihoidlikult, tahes otsida lepitust, sest Liivaste äkkviha oli talle täiesti ootamatu. „Olete tõepoolest hulluks läinud, seda peab ütleva. Kas pean paigal seisma nagu puutiikk, ja olema mängukanniks meestele, kes ajavad ainult lõbu taga. Ja siis jätavad maha...“

„Nojah, igatahes maha!“ hüüdis Liivaste kannatamatult vahele. „Ei võta naiseks, mitte ei võta. Arvate, et pean siin sarapuupõõsa all jaburast peast kohe andma abielutõotuse? Jumala eest, olete loll nagu kana, loll nagu hani: mina peaksin viima teid altari ette! Te pole üldse võetav, va tuhkatriinu, turumamsel. Kõik linnasakte püksitagumikud te nosite läbi nagu sitikas, ja mina peaksin niisugusega abielluma. Karjuge kui tahate, aga mitte ei võta, ei võta! Kas nüüd on kahju, mis? Kas nüüd on mäng mängitud halvasti?“

Ta läks veelgi jõhkramaks, tõmbas palitu Kristi ümber ära, nii et tüdruk kukkus küllili, ja vandus edasi, veelgi ropemini, teotades mis mõistis. Kristi hüppas ruttu üles, haaras murult kübara ja jooksis maanteele, südame pekstes ehmust ja vihast. See kõik oli olnud nagu veider unenägu, ja Kusti oli karjunud, vihane nagu pull: „mis te mõtlete: mina viin teid altari ette? Ei ilmaski, jumala pärast! Te pole üldse võetav, te va tuhkatriinu, turumamsel, räbalanosija...“ Ta hakkas jooksema linna poole, sattus jalgu pidi sügavasse rööpasse, oli märg ja porine, ja käpuli kukkudes ta määris käed.

„See seikleja, see häbematu seikleja“, mõtles ta kibedalt, nutt kurgus. „Tuhkatriinu, turumamsel... ta peab kahetsema neid sõnu, kahetsema, nii et kitkub oma juuksed peast!“

Mida lähemale tulid linna tuled, seda kindlamaks muutus tal see tuline mõte: kätte maksta, kätte maksta. Homme ei pea naerja, pilkaja ja suurustleja osas olema ei Kusti ega ta hooldaja don Pedro, need seiklejad ja võllaroad!

Samal ajal, kui Liivaste lonkis porisel teel oma majahüti poole, endamisi naerdes mõnustast mõttest, misuguse näo teeb don Pedro, kui ta talle homme jutustab tänast lugu, samal ajal sõitis talle auto vastu, tuled valgustades teed. See pidurdati kähku paigale, neli kordnikku hüppasid välja ja piirasid Liivaste ümber.

„Teie olete Gustav Liivaste?“

„Olen.“

„Tulge meiega kaasa, olete arreteeritud.“

„Arreteeritud?“ ja Liivaste jäi ehmunult harkjalu meeste vahele. „See on eksitus? Miks?“

„Miks?“ kõlas nelja pilge. „Aga vägistamiskatse...?“

Liivaste seisis kui tulp autotulede valguses, ja alles siis, kui talle meenus tänane lugu Kristiga, ta oli valmis märatsema.

„Võtaks teda see ja teine!“ vandus ta. „See on häbematu vale, see on ühe liiderliku plikanolgi alatu kättemaks. Ei, kuradi pärast, mitte mingisugust vägistamiskatset...“

Kui oleks olnud kuhu põgeneda, ta oleks löönud saapaninaga puruks autolaternad ja tormanud pimedasse vabadesse, kas või kuulirahe all. Ent nüüd ta tassiti puiklemisest hoolimata sõidukisse, porisev mootor tuksatas ja valguskiil hakkas maanteel liikuma edasi — linna poole.

Skandaalne kumu levis teisel päeval linnas kulu-tulena. Kui see jõudis varahommikul don Pedroni, hakkas see ülekeevast vihast märatsema, jooksis andmeid saama politseisse, Liivaste isa ja Kristi juure.

„Lugu on selgem kui selge“, ütles ta Kristile. „Ärge toppige mind kotti, ma pole rumal: siin on tegemist kättemaksuga. See on alatu nükk, väljapressimine, *diablo!* Olete pimedusega löödud, jumala pärast, ja ma usun, et Liivaste vabaneb juba mõne päeva pärast ja selle asemel sööte ise paar-kolm aastat vangileiba. *Muchas gracias!* Mulle on kõik täiesti selge, *doncella*. Kui istute vanglas, kas võib teile lugupidamise avalduseks tuua suupisteid, või te eelistate lilli?“

Don Pedro lahkudes muutus Kristi rahutuks, sest see kõikteadja nuhk oli teda hirmutanud ja hoiatanud, et ta on tarvitanud lihtsameelsete tütarlaste igivana nüket, mis on kohtuvõimudele ammugi tuttav. Prokurör... tal tuleb tegemist teha prokuröriga; see hirmus sõna! Juba Kristi sulges silmad ja soovis, et kõik, mis on juhtunud, oleks vaid unenägu. Hea oleks ärgata ja teada, et kõik on olnud vaid painajalik silmapete. Ta juba isegi kahetses, et oli meelega lasknud Liivaste vangistada, ent nüüd ta tahtis siiski kindlaks jääda oma süüdistustele, kõige kiuste — ja juba oma naha päästmiseks.

Mõne päeva pärast sai Kristi kutse ilmuda kohtu-uurija juure. See tuli talle ootamata ruttu ja ta kartis, et don Pedro on siin astunud oma sõbra kaitseks mõne mõjuva sammu. Kaks härrat oli kohtu-uurija kabinetis, kui Kristi sinna sisse astus. Üks neist oli punase peaga noormees, väga ilusate suurte, hallide silmadega, väga elegandilt riides, ja teretusele ta vastas üliviisaka kumardusega; teine oli keskealine kõhna näoga mees, põsenukkide all sügavad lohud; ta väikesed kollakaspruunid silmad kumerate prilliklaaside taga vilksatasid karmilt ja ebasümpaatselt.

„Kui see mees on neist kahest kohtu-uurija, siis ma olen kadunud“, mõtles Kristi, ja oligi see mees tõepoolest kohtu-uurija, sest elegantne noormees võttis puldilt oma mapi, ajas sinna mõned aktid ja lahkus büroost. Oli see ehk... prokurör?

„Teie nimi?“ küsis kohtu-uurija; ja kui Kristi oli talle selle nimetanud, ta jäi viivuks mõtlikult laua juure istuma, nagistades oma naksuvaid sõrmi nagu rehapulki, ning siis ta otsis kõrgest aktivirnast soovitava.

„Käisin üleöö vangimajas Liivaste juures“, algas ta, „Liivaste eitab oma süüdi kategooriliselt, ei võta teie süüdistust omaks.“

Kristi haaras oma lõua närvlikult pihku ja sõrmeotsad kadusid suhu; ta läks punaseks, kehtas end abitult toolil.

„Ah ei võta süüdistust omaks...?“ imestas ta. „Seda võib temast juba uskuda... ta on seikleja... Ta tahab end süüst puhtaks pesta... ta on seikleja, ja saab toime kõigega. Ta kardab, et tal läheb kohtus halvasti, ja tal on vabadusest kahju ja...“

„Jah, nähtavasti küll“, ütles kohtu-uurija pilgates. „Ja ta ütleb, et teie süüdistate teda pahatahtlikult, veel enam — kättemaksu eesmärgiga. Nii?“

Kohtu-uurija pehme toon oli kadunud; ta luine nägu tuletas Kristile meele Mahatma Gandhit, kelle pilti ta oli näinud ajalehes; ja seda enam Kristi tundis hirmu selle halastamatu mehe ees, kes nüüd kõneleb temaga kui halastamatu ametnik.

„Ei, ei, see ei ole tõsi“, kinnitas Kristi. „Liivaste valetab, alatu, ta saab toime kõigega... teda ärge uskuge.“

Kohtu-uurija usutles teda kaua ja piinavalt, ja Kristile oli ilmselt selge, et ta teda ei usaldanud. Ta püüdis jääda kindlaks oma süüdistusele, andes kohtu-uurijale vaid süüdistavaid vastusi.

Ta kutsuti nädala pärast uuesti kohtu-uurija juure, ja seal olid käinud samuti ta vanemad, Liivasted ja don Pedro. Kõige selle tagajärg oli, et prokurör juurdlusaktile tegi märkuse, mis nõudis asja lõpetamist süüteotundemärkide puudusel, ja Gustav Liivaste vabastamist.

Kolm nädalat oli Liivaste viibinud vanglas ja nüüd ta vabastati. Ta oli habemesse kasvanud ja täitunud, ning isunult karget sügisõhku kopsudesse tõmmates ta ruttas kaskede all koju, vaba lõplikult sellest neetud seigast. Tuli juba samal päeval töötuppa, ikka veel kandes oma vangla auhabet, mis tegi ta kolmkümmend aastat vanemaks. Don Pedro autoloks vedeles ikka veel töökoja esikus räästa all ja tal oli küljes kohtupristavi pitsat: auto oli arestitud ühe võlgniku nõudmisel, ja don Pedro ise oli jäljetult kadunud — paari väga-väga õnnetuma vekslialkirja pärast... Ent enne põgenemist ta oli saanud Kustile siiski maha jätta oma suusõnalise testamendi, milles ta oma sõbrale ta vabastamise eest andis aunime Maantee Terror, lisandades, et iga tõsine seikleja peab kord maitsma vangileiba. „Maantee Terror! Hiljemalt kahe kuu pärast kohtame teispoole ookeani“, oli ta julgustav lõppsõna Kustile, „sest vangimüürid ei hoiu tõsist seiklejat kaua kinni.“

Liivaste nägi, kuidas ülal pagarimaja teisel korral vilksatas kardina vahelt Kristi nägu: see sealt vaatas vargsi alla töökoja poole, ja ta ei julgenud enam tulla kaevult vett tooma. Ta ei julgeks majast välja joosta isegi siis, kui see oleks leekides — nii kartis nüüd Liivastet. Sest mis teeb Liivaste, kui ta kohtab teda kord, kas või rahvarikkal tänaval tuttavate hulgas? Kas ta haarab ta kinni, süüdistab ja sõimab teda kõikide kuuldes, uudishimulike kogunedes pilvena nende ümber.

Sama esimese kohtamise probleemi arutas ka Liivaste, kui ta sammus ühel hilisõhtul koju. Viinakuu külm oli porise maantee tõmmanud juba kõvaks, see oli kaetud õhukese lumekirmega. Õhtu hämardas, jämedad kasetiived nagu kuulutusetulbad seisid pikas reas kahel-

Henrik Visnapuu

Sirgule

*Ah, sa tuled, koputad ja krabistad,
tiivakestega lööd vastu ruutu,
nokitsed ja vuristad ja rabistad.
Ju sa jälle omale teed pesa uut.*

*Siit saad samblaid minu akna raamistust.
Võtmast siit ma sinule ei keela.
Sul on igal ajal õigus saamisest,
sest et päevad otsa laulab sinu keel.*

*Ma teen pesa, sa teed pesa perele.
Võta putukatest, marjadest, mis kasvab.
Päiksekerale sa sarnled erele,
ja nii tillukene muidu sinu kasv.*

*Sina vilistad ja laulad, siristad.
Millal korjad tõuke, terakesi vaatad,
kes see sellest küsib? Aina viristad
läbi õhu nagu tillukene paat.*

*Tuled oksale mu akna alla, tiivuline,
vaatad tõemeeli, viltu pöördud pääga,
kas mu süda sinu moodi siivuline.
Laula, linnukene, laulun mulle jääd.*

pool teed. Taevas oli selge, täis tähesilmi, ja vinge põhjatuul kõlistas kaskede jäätunud oksid; kuski, õige kaugel, kolises vanker konarlikul teel.

Äkki ühe jämeda kase tagant hüppas Liivaste ette inimene ja jäi sinna seisma: see oli tüdruk. Liivaste peatus järsku, nagu asuks ta ootamatu kallaletungija vastu kaitseseisukorda, aga kohe ta nägi, et see kallaletungija polnud talle ohtlik.

„Mis... teie?“ küsis ta, ja juba ta hää muutus karmiks. „Ah, tahate mind jälle löksu meelitada, nüüd juba kavalamini; läks kahjuks nurja see kord — ei saadetud sunnitööle.“

„Ma ei saanud teisiti“, sõnas ta ärevalt, hää värisedes, „pidin siia tulema, saagu mis saab. Lööge mind või surnuks!“

Liivaste haaras ta käsivarrest oma raudsete sõrmedega kinni. „Või löö mind surnuks...!“ vandus ta. „Lita niisugune, võrgutaja — nüüd sa saad oma palga, oota, oota! Homme oled sa sinine kui pajapõhi ja käid valu pärast kápuli, kõht ülespidi. Nõid niisugune, lihvard, vaata millega saab valmis, inimesenäru!“

Mis pidi ta tegema selle alatu tüdrukuga?

„Löö mind, peksta, tapa“ hässitas Kristi. „Olen seda teeninud: löö, peksta, tapa, viska jalgade alla, kägista, piina, sülitä peale, tee kõik!“

Liivaste puistas teda kätt pidi, nii et tüdruk komistas põlvili porikonarale.

„Jälk inimene!“ haletses ta. „Või nüüd — löö, peksta, tapa, anna jalaga, kägista, piina, sülitä, tee kõik! Sa inimesejätis, vilets võllaroo!“

Ta tõstis rusika, et tõepoolest teda peksta. Ent kuhu pidi ta teda lööma oma raudse meherusikaga, tüdruk

nii väike ja armetu, ta ees põlvili. Mis jääks veel temast? Tõmbas tüdruku kätt pidi põlvedelt üles kui tühja koti ja viskas ta enesest eemale: see oli ta paras kättemaks.

„Aitab sulle sellest, lipakale! Lase ruttu jalga, sa pole väärt mehe lammutavat rusikahoopi!“

Siis ta rasked sammud hakkasid marssima majakese poole, mille valgustatud aknad vilkused eemal aiavarbade vahelt. Ent tüdruk ei jäänud temast maha, jooksis talle järele. „Ma ei lähe tagasi enne, kui te mind ei peksta“, halises ta ja käis otse ta kõrval. „Peksta mind nagu koera, kes käib su järel ega taha minna koju.“

Liivaste vaikis, ja vaikides nad sammusid tükk maad mööda konarlikku, külmanud maanteed. Mehele meenus too kummaline õhtu seal lubjaahju juures: ta oli tõepoolest Kristit rängasti ja halastamatult sõimanud.

„Minge koju!“ sundis ta. „Või ma tõepoolest pekstan teid vaese omaks, nii et ise olen sunnitud minema punaseristi auto järele. Küll on jumal maa peale loonud inimesi, ühe hullema kui teise.“

„Ei lähe koju, enne kui olete peksnud või — andestanud.“

Liivaste vaatas imelikul ilmel tüdrukule ja jäi seisma.

„Hüva“, ütles ta sõbralikumalt, andestan, aga nüüd käige koju, sest külm lööb teid lõhki ses õhukeses poolpalitus.“

Tüdruk naeratas äkki ja haaras Liivaste käest kinni. Ta teadis küll, et see andestamine oli tulnud vastu tahtmist, aga et Liivaste oli tähele pannud ta õhukest poolpalitust ja kartis ta külmanist — see kõneles talle omaette väga selget salakeelt. Kristi uskus, et armunool, mille ta kevadel sihtis Liivastele, oli olnud kõver, ja tehes nüüd tühjas ruumis määratu sõõri ta lendas siiski pika teekonna järele märklauda. Ja oli hea, et don Pedro oli raputanud kodumaa tolmu jalgadelt, nüüd puudus Liivastel sõber, kes mürgitas teda nagu katkupaise.

Kristi lõi käed näo ette ja jäi minejast maha. Ta hakkas nuuksuma härdusest, sest Liivaste polnud enam tema vastu karm; ta nõjatas näoli vastu kasetüve ja nuttis.

Mineja sammud peatusid.

„Kuulge, mis te seal teete?“

Ta kuulis, kuidas nutt ajas tasast pilli.

„Ärge olge rumal, minge koju“, lohutas Liivaste.

„Mis see kolm nädalat mulle, mehele, tegi? Aga näe, don Pedrost on kahju, ilm on külm — jumal teab kus paadi all ta elab. Sõbrast olen ilma, nii et nuta, ja nüüd tulevad pealegi igavad sügisõhtud... Aga tehke endale kohe kodus piparmünditeed, muidu jääte homme grippi.“

Ta oli leppinud? Ta juba naljatas.

„Ei, päris tõsi, minge ilusti koju. Homme lähme tsirkusse, seal esineb kolm venda, — „Sinised kuradid“. Head ööd!“

Ta astus edasi, pikkamisi, rahulik. Kui ta ukse ees vaatas tagasi, Kristi seisis veel tee veeres tüve najal. Ent varsti nähti ka teda liikuvat linna poole, karmete sammudega, ja tal võis olla õhukeses poolpalitus väga külm.

Täiskuu oli tõusnud metsa kohale, valgustades lagedaid nurmi ja pikka, mahajäetud maanteed.

Gustav Suits

Kaks seniavaldamatut Kreutzwaldi luuletist

KREUTZWALDI surmast on varsti möödunud juba 50 aastat. Aga ikka veel jätkuks nagu manalastki ta elu ja tegevus. Sest ikka uusi tunnismärke tema suletoodangust on tulnud tänapäeva valgele, kas seniväärtustamatuid teadupäraseid sugemeid või hoopis seni-tundmatuid lisandusi.

Paista, paista, posthuumne päike! Enneaegu ehitud Kreutzwaldi tähtsus võib mitmeti kahaneda, ta kirjanduslik pärandus kasvab...

Mötlen viimastel aastail avalikustunud lisandusi Kreutzwaldi laialdasse kirjavahetusse (erilist tähelepanu on teeninud Eesti Õpetatud Seltsis avatud Schultz-Bertami hoiustis kui ka Riias leitud Kreutzwaldi kirjad teisele dr. Schultz'ile). Tuletan meelde Kreutzwaldi paberitest esileotsitud ja tema omaks arvatud saksakeelseid luuletisi (üldsusele teatavaks ulatanud A. Anni Kreutzwaldi saksakeelsed ballaadid, 1926, tänavu juurdevõidetud lüürilise vihiku puhul nende ridade kirjutaja Kreutzwaldi kujunemisest ja Viru lauliku eelharjutustest). Ammu see oli, kui ilmus Viru lauliku laulude teine trükk oma järelepõiminguga (1927). Selle täiendatud hilistrüki lisaosas esines siis aegunud perioodilisest väljaandeist kokku koristatud Kreutzwaldi värsi-riismete kõrval ka käsikirjalistest pärimustest haetuid (eriti M. J. Eiseni koopiate järele).

Aga on olnud ikka veel juurdejätumise vara. Et Viru lauliku laulude teise trüki kokkuvõtte veel polnud täielik, seda märkis järelepõimingu toimetaja oma eesõnas. Teisaltki on tähelepanu pöördud kogust unustatule (J. Pert). Kui Kreutzwaldi ennetrükitud luuletistest seda ja teist on jäänud laokile, siis — nagu selgub — ka enneavaldamatut algupärast avaldamata.

Seekord ei lisa nende ridade kirjutaja küll muud uudist Kreutzwaldi värsileidudesse kui paar juhuluuletist. Kirjutises Kreutzwaldi kujunemisest ja Viru lauliku eelharjutustest (Postimees 198—200, 1930) viipasin juba mööda minnes suure sulemehe kahele väikesele eestikeelsele salmikule tema nooremast põlvest. Jäänud tänini avaldamata, on need salmikud seisnud Eesti Kirjanduse Seltsi arhiivis (praegu EKLA's — Eesti Kultuuriloolises Arhiivis). Veelgi lähemalt öeldes on nende ammuste värsside redupaigaks Kreutzwaldi mahukaim rahvalaulude kogu (Volkslieder der Esthen A.). Rahvalaulude päälkiri katab mitmekesisemat koosseisu. Sellest koosseisust vallandatud murdosaks on ka Kreutzwaldi saksakeelsete luuletiste rühm.

Peetagu vajaliseks või mitte Kreutzwaldi saksakeelsete värsiharjutiste trükkis paljundamist: tema eestikeelne lüürika eeldab muidki huviosalisi pääle mõne üksiku eriteadlase. Kuulsa ärkamiskirjaniku omakeelsetest pärandusest võimalikult kõik teada saada, see tohiks vastata meie laialisemagi haritlaskonna soovile. Kõnesoleval korral on küsimus — lõplikku ülevaadet tuleb oodata — Kreutzwaldi kõige varasemate eestikeelsete originaalsalmikute tutvustamisest.

Olgu vähenõudlikud, aga toodagu need alljärgnevadki ühe hiljuti heidetud väite valgele, nagu oleks Viru lauliku tõkelise palge paljastumisest algupärase ausse järele jäänud ainult kaks-kolm luuletist.

Vaadeldavale lignedes näeme, et kumbki tutvustatavaist juhuluuletistest on kirjutatud Kreutzwaldi rahvalalgustusliku väljaande *Ma-ilm ja mõnda, mis seal sees leida on* ilmumise puhul 1848—49. N. n. rahvalaulude kogu 8-dal leheküljel leidub 12-realine salmik märksõnade all: „H r n P a s t o r K o l b e (m i t M a - i l m)“; kohe järgmisel leheküljel: „A n P a s t o r K a u z m a n n (b e i U e b e r s e n d u n g d e s M a - i l m)“. Kummagi saksakeelse päälkirja all eestikeelne värsitekst.

Aga keda esindavad need tänapäevasest teadvusest kustunud nimed, küsime.

Adressaatidest oli noorem Julius Aleksander Emanuel Kolbe Võrus pastoriks, kus 1850 suri. Vanem Moritz Georg von Kautzmann oli Kreutzwaldi saadetise vastuvõtjaks Kanepi kirikumõisas, kust 1850 siirdus Otepää pastoriks; tema elutee on lõppenud raskesse haigusse Gothas, Saksamaal 1874. Mõlemad olid Tartu ülikoolis studeerinud. Ülikooliõpinguid lõpetava Kreutzwaldi ja neid alustava Kautzmanni vahel on mõeldav sõbralik kokkupuutumine juba Tartus. Lähikäimine 1820 sündinud Kolbega kuulub küll alles Võru horisonti. Olgugi teoloogid, on Kreutzwald nende üleaedsetega võinud sõbrustada kui võrdlemisi vabameelsete ja eestihuviliste balti sakslastega. Nii Kautzmann kui Kolbe olid Õpetatud Eesti Seltsi liikmed. Kautzmann on — pärast Kreutzwaldi *Ma-ilma* väljaandmise katset — päälegi koostanud esimese suurema eestikeelse „Keograhvi“, mis ilmus kirikuõpetajate toimetatud „Koli-ramatu“ reas (1854). Kautzmann ja Kolbe kohta vrld. Napiersky *Beiträge zur Geschichte der Kirchen und Prediger in Livland*, 1843, ühes pastor A. W. Keussleri täienduslisandustega (1877).

Mõningad eeldused selgitatud, astugu nüüd redust need nikolaiaegsed salmikud, mis on üle 80 aasta vanad ja mille kirjaviis sellepärast on vanamoeline. Teatavasti tegi Kreutzwald kirjaviisi uuendamise eesotsas sammudes järsuma käänaku päritud kirjakeele kammit-sast pisut hiljem, 1852.—53. aa. paiku. Kuid ta värsikõneks seotud mõtteläigatud omavad enne seda kää-nakutki vabaliikelise väljenduse väärtusi oma aja kohta. Meie päevade hellitatud värsitundmus, jah, leiab need haritlaselt haritlasele adresseeritud vanad läkitused olevat kaunis konarlikud. Siiski ületavad need *Ma-ilma* saatesalmid juba O. W. Masingi seltskondlikkude juhuluuletiste oskuse selle maarahva keeles, kellele Kreutzwaldki alles pidi õpetama, kuidas „kirja läbbi sõnumit anda“. Eeskujuks saksa *Pfennig-Magazin*, eesti keeles *Ma-ilm ja mõnda, mis seal sees leida on* — säärase ilmlikkude proosaõpetustegi tõlgendamisraskusi harimatuteorahva keelde võib aimata ainsast Kreutzwaldi lausest: „Stamatu kirjutaja on nõmme ja raatimaa jahhaga waggusi ette ajanud, fußhu teijed aega möda teed wõitvad teijha.“

PASTOR KOLBELE (MA-ILMA KAAS-
KIRJAKS)

Ei kehva ilparrafa wilja
 Wõi wakkaga feddagi mõeta!
 Kus tahtmist teoks ei wõeta —
 Seal külwi aeg allati ilja.
 Mo ainet, kui sõbrale wõlga,
 Sa ommeti ärra ei põlga?
 Kui aetawain agganaid tulab,
 Kes teab? kas, mo sõbber, siis marri
 Ehk parrem ei näita kui warri?
 Kui puhtan, ehk rünta kõrw kulab:
 „Wõib olla, et rägitud lorri
 Ehk jurem weel olli kui — porri.“

PASTOR KAUTZMANNILE (MA-ILMA
SAATEKS)

Kus sõna-külw, kumbe ja teggu
 Kõik ühhe jõe joned, ja waim
 Kui allika peegli pilt näggu
 So tõttest saab näitama, kaim:
 Et kirjataht-jurnute färra
 Sind waimust ei wõerutand ärra!
 Muu-näituse tunnistus tähhets
 Siin istutan kedduri taim —
 Et tunnid sul melest ei lähkets
 Mill' ello teel tuttawaks jaim.
 Peats wihma oog, päife ja willu
 Mo taimetele kosjudust andma,
 Siis jago ta diele [õilmete] illu
 Muul sõbruse wiljofest kandma.

Alfred Vaga

Johann Köler

5.

LIIKUMINE rutiini tardunud akademismi bornee-ritud waimu vastu algas juba 1863. aastal, mil 14 akadeemia õpilast-lõpetajat eesotsas I. N. K r a m s k o i'ga keeldusid osa võtmast tavalisest lõppwõistlusest suurele kuld-aurahale ettekirjutatud üldteemil ning akadeemiast demonstriiivselt välja astusid, kui nende palve, lubada igaühel vabalt valida võistlusteose teem, ei leidnud täitmist akadeemia nõukogu poolt. Väljaastunud noored kunstnikud, kelle sammu loeti võimude poolt niivõrd revolutsiooniliseks ja akadeemia autoriteeti kõigutavaks, et sellest keelati kirjutamine ajalehtedes, asutasid *Kunstnikude artelli*, mis tänu oma liikmete enamiku andekusele ja asja hinge Kramskoi energiale ja väljapaistvale intelli-gentsile hoolimata igasugustest takistustest ja raskustest ennast mõne aastaga suutis maksma panna ning kaasa tõmmates rea andelisi jõude nii nooremate kui vanemate kunstnikkude hulgast sai aluseks uuele, kaugelt suuremale kunstnikkude koondisele, n. n. *Rändnäituste Ühingu*.

Rändkunstnikkude ühing, asutatud 1870. aasta lõpul tuntud maalijate G. G. M j a s s o j e d o v i ja W. G. P e r o v i algatusel, seadis omale kõigepealt ülesandeks kunsti vabastamise akademismi eluvõõrsusest, tema demokraatiseerimise ja kättesaadavaks tegemise rahvale, sest seni oli kunstinäituste korraldajaks ainult akadeemia ning nende asukohaks Peterburi. Ühingu kunstilisele *credo*'le sai aluseks publitsist Tšernõševski poolt juba 1855. aastal välja kuulutatud uus esteetika, mis nõudis kunstillt ühiskondlikkude huvide ennastalgavat teenimist, kunstnikult aga kõrgete kodanikutunnete avaldamist. See uus kunstikontseptsioon, mille N. A. Nekrassov tabavalt kokku võttis stroofis „võid luuletaja mitte olla, kuid kodanik pead olema“, seadis kunstiteose raskuspunktiks jutustava, õpetliku ning ühiskondlikke pahesid piitsutava *sisu*, tagaplaanile lükates puhtkunstilise teostamise — kunstitehnilised ning vormiväljenduslikud ülesanded ja väärtused. Sest üksnes „mõtlevat inimest vääriv sisu

suudab kunsti vabastada etteheitest, nagu oleks ta tühine ajaviide“.

Neil põhilausestel sündinud ideeline realism võitis oma literatuurse, päevakajalise elulisusega ja ajavaimule vastava iseloomuga sooja poolehoidu laiemates, eriti edumeelsetes ja rahvuslikult tunnetatud seltskonnakihtides. Kuna rändnäitused, külastades igal aastal enamiku suuremate Venemaa linnadest, osutasid kõige soodsamateks teguriteks kunstniku tutvustamisel ja tema toodangule tarvitajaskonna leidmisel, liitusid rändkunstnikkudega varsti kandvamad jõud ka nende loovate jõude hulgast, keda esimestega peale enam-vähem otsese realistliku tendentsi kunstiloomingus ei ühendanud muud midagi, ning nii kujunesid rännäitused juba 70-te aastate lõpul vene kunstiloomingu parimate iga-aastaste saavutiste esindusnäitusteks, jättes akadeemilised näitused tagaplaanile.

Loomulikult asus akadeemia kohe alguses opositsiooni uue kunstivoolu vastu, püüdes kogu oma autoriteediga kaitsta akadeemilise kooli „suursugust“ stiili ja „kõrgeid“ ülesandeid. Ometi oli ta järk-järgult sunnitud nii mitmeski küsimuses järele andma, kõigepealt seni põlatud ning madalaks maalikunsti haruks loetud žanrmaali üheväärseks tunnustama akadeemilises õppesüsteemis vääramatult esikohal seisnud ajaloolise maalikunstiga. Ta pidi viimaks revideerima kogu õppesüsteemi täies ulatuses ning 1893. aastal vastu võtma uue põhikirja, sellega lõplikult kapituleerides oma õitsengule jõudnud uue kunstivoolu ees, ning akadeemiasse tee avama ideelise realismi tüsedamatele jõududele eesotsas Ilja Jefimovitš R j e p i n'iga. See ei sündinud muidugi pineva võitluseta ning Köler, saades 1877. aastal akadeemia nõukogu liikmeks, pidi selle ägedama järgu aktiivselt kaasa tegema, kuna ta otsemeelne ja kirglik võitleja-iseloom ei lubanud tal jääda sündmuste arengul rahulikuks pealtvaatajaks.

KÖLERI järelejäänud paberite hulgas on säilinud arvukas kogu venekeelseid ülestähendusi kõnealuse aja

põnevamate kunstiküsimuste kohta, märkmeid ja kavandeid vastava sisuga märgukirjadele, aforisme kunstist ning mustandeid ajalehtedele määratud kirjutistele. Neis avaldub selgesti tema suhtumine ideelise realismi põhilausestesse, rändkunstnikkude tegevusse ja loomingusse ning akadeemia põhikirja muutmisega ühenduses olnud küsimustesse, ühtlasi dokumenteerivad nad meile õige üksikasjaliselt Kõleri kunstilisi vaateid ja tõekspidamusi.

Mainitud käsikirjadest selgub, et Kõler sai hästi aru nii mõnestki puudusest akadeemia õppesüsteemis ja riiklikus kunstipoliitikas. Ometi pooldas ta täiel määral akadeemia hegemooniat vene kunstielu arengus ning asus järsult-eitaval seisukohal ideelise realismi põhilause ja rändkunstnikkude loomingu vastu. Otse pöörasena tundus talle esmajoones uue kunstivoolu peatees, nagu väärriks eluõigust ainult säärane kunst, mis taotleb ühiskondlikke ülesandeid, kuna iseseisev, igapäevasest elust kõrgemal seisev ning ainult puhtkunstilisi ja esteetilisi väärtusi kandev looming olevat üksnes tühine lõbu ja ajaviide.

Rea väiteid toob Kõler puhta kunsti kaitseks selle teesi vastu:

Kunsti ei või rakendada teoreetikute üksteisest lahkuminevate sihtide teenistusse, sest ta jääks pinnata; kunst ei luba ennast kütkestada, ta on piiramatu ja ei ole alistatav ei heale ega kurjale.

Maalikunstil on oma raam, s. t. ta on piiratud momendiga ja ei või olla ideede, ajaloo seletajaks. Maalikunstis on väärtuslik k u i d a s, mitte aga m i s!

Kas lõbu?! Kui on lõbu, siis ka kõik maailmas on lõbu — ei midagi! Kunst laiemas mõttes on inimese kõrgemale tõstnud elajast, kuigi kunstnikkude arv inimeste seas on piiratud.

Teadus võis sündida ainult kunsti kaasabil, on ju kunst ka valitseda keele üle — kirjutada, trükkida. Kas oleks selles suurt mõtet, kui karu oleks targem kõigist inimestest, kuid ilma arenenud keele ja käteta?

Inimkond oma kunstiga toidab end, kaitseb end, naudib oma olemasolu ja kiidab oma loojat.

Nii ei ole inimesel midagi tähtsamat kunstist, — imelik, et see kõigile pole arusaadav! Või on kunst mõnel erialal tõusnud arusaamisele kättesaamatule kõrgusele?

Täiesti vastuvõtmatud olid Kõlerile rändkunstnikkude poolt harrastatud külaelu viletsusi ja muud sotsiaalseid väärnähtusi käsitlevad tendentslikud teemid, milles olid hüljatud akadeemilise kunsti peanõuded — ilu, luule ja kaunidus. Sääraste teemide harrastust luges ta kunsti profaneerimiseks ning asus seisukohal, et tõelisel kunstnikul üldse ei sobi laskuda ei realistliku žanrmaalinii ega looduse otsese, ümberkehastamata edasiandmiseni. Näeme seda ta järgmistest aforismidest:

Ka heas stiilis žanr ei kannata kõrvuseadmist klassiliste ajalooliste maalingutega.

Looduse otsene, kuigi kõige parem edasiandmine ilma igasuguse luuleta ei ole veel kunstiteos.

Millise inetuseni võib viia isegi andelisi kunstnikke kauniduse eitamine, tõendavad N. Gay Kristuse kujutised maalingutes „Peale kohut“ ja „Kristus ristil“.

Ning lõpuks vahest kõige selgemalt krõbedast märkusest I. E. Rjepini teoste kohta:

Oleks tõeliseks hädaks Venemaale, kui kõik hakkaks maalima burlakuid ja saporoožlaste-sarnaseid kaakakaid (свoločь!)

Ent mitte üksi ilustamata realism ainete käsitlel, ebaesteetilised ja toored tüübid ning luulelise kunsti kauniduse puudumine ei tõuganud Kõlerit eemale kuulsa *Burlakute* ja *Saporoožlaste* autorist ning paljudest teistest rändkunstnikkudest. Oli veel teine põhjus — nende silumatu, laiatõmbeline pintsli tehnika ning paksude värvide kasutamine, vastandina akadeemilise kooli siledale, poolläbipaistvale laseerimistehnikale ja peenele, viimisteldud lõuendikatmisele värvidega. Ses suhtes oli Kõleri seisukoht vääramatult kindel rändkunstnikkude enamiku „kirvetöö“ vastu:

Kirvetöö loomulikult paistab energilisemana, kuid losse ei saa ehitada ainult kirvega ning Kristust ei või maalida lapidaarselt, niisama ka naisiludusi.

Kirvetöö, kuigi andekas, jääb siiski kirvetööks, ei saa aga mitte täiuslikkuseks.

Laseerimata on võimata saavutada koloriidi täiuslikkust.

Väga huvitav on Kõleri suhtumine rahvuslikult-omapärase vene kunsti — v e n e m a a l i k o o l i — taotluspuudeisse, mille rändkunstnikud seadsid üheks oma tähtsaimaks loominguliseks ülesandeks. Ses küsimuses asus ta täitsa eitaval seisukohal, lugedes rahvuslikult-omapärasest kunsti saavutamatuks ning selle püüdmist kahjulikuks ja mõttetuks eesmärgiks. Neis oma vaadetes on ta kõigutamatult kategooriline:

Nagu pole olnud maailmas rahvuslikult-omapärasest astronoomi, niisama vähe on mõeldav rahvuslikult-omapärase kunstnik maalikunsti alal.

Kool kui kool ei ole siht ja abinõu, ning see kool on parem, mis kõige enam kergendab kõrgeima tõe ja kõrgeima kauniduse saavutamist.

Kool maalikunstis on meie ajal puudus, on kunstiniku individualiteedi alistamine igavale üksluisusele.

Ajalugu ei tunne rahvuslikult-omapärasest kunsti, mis oleks parem nüüdsest, aastatuhandete kestel väljatöötatud kunstist.

Kaunite kunstide keel on ülemaailmeline.

Kokkuvõttes väidab Kõler rändkunstnikkude edustatud uue kunstivoolu kohta:

Võib kannatada moodsat maalikunsti publiku jaoks, kuid mitte akadeemias, kes peab otsima igavest kaunidust ja seda õpetama. Akadeemia ülesanne on vaadata sellele k u i d a s, mitte aga m i s on kujutatud.

Kõleri ja tema kaasmõttelejate protestid ja vastuväited ideelise realismi põhilause ja viimastele rajatud rändkunstnikkude loomingu iseloomu ja sihtide vastu ei suutnud, nagu tähendatud, takistada jõuliselt arenevat uut kunstilist liikumist, ega päästa akadeemiat selle liikumise otsesel mõjustusel ette võetud ulatusrikastest muudatustest. Liiga laialdane ja üksmeelne oli poolehoid ja vaimustus, mille rändkunstnikud, viies kunsti akadeemilistelt kõrgustelt laiemate hulkade sekka, võitsid vene haritud ja rahvuslikult tunnetatud seltskonnas ning publitsistide ja arvustajate seas, kelle ülistavaile hinnanguile ei suutnud vastu seista ka konservatiivsed bürokraatlikud ametlikud ringkonnad.

Ometi, üle elades 80-tes aastates oma õitsengu, selguvad juba möödunud sajandi lõpukümnes rändkunstnikkude ideelise realismi kui kooli ja kunstivoolu puudused ning järgnenud ümberhinnang, püsima jäänud tänapäevani, tunnustab õigeaks ja põhjendatuks enamiku Kõleri

eeltoodud kriitilistest märgetest ja põhimõttelise iseloomuga vastuväidetest. Ideelisele realismile järgnenud, õigemini sest välja kasvanud kunstiline realism heidab ebakunstilise ballastina kõrvale sotsiaalsed tendentsid, literatuursuse ja „ühiskonna teenimise“ ning seab esiplaanile jälle puhtkunstilise sisu ja tehnilised vooresed, ehkki uuel, Köleri-aegse akadeemilise kooli ideaalidest tunduvalt lahkumineval kujul. Ning praegu, ligi poolesaja-aastase vahemaa järgi näeme, et Köler oma vastuväidetes eksis õieti ainult rahvuslikult-omapärase vene maalikunsti sündimisvõimaluste eitamises, — rändkunstnikkude looming sai just aluseks, kandepinnaks, mil võrsus eriilmeline vene maalikool.

VAADELDES Köleri otsest tegevust kunstide-akadeemia nõukogu liikmena, näeme, et ta, kuigi ülemäärane ja palgata liige, oma ülesandeid võttis väga tõsiselt, püüdes mitmeti kaasa mõjuda akadeemia kui kõrgema kunsti-kooli õppeolude parandamiseks ning ajanõuete kohaste muudatuste läbiviimiseks õppesüsteemis. Tema teeneks tuleb lugeda kõigepealt suurema tähelepanu pööramist akadeemias akvarellmaalile, mille tähtsuse ja tarvilikkuse kohta ta äratundmisele jõudis juba ammu varem — oma arenemisaastatel Itaalias 1859—1862. Kuigi Köler ajal, mil ta kuulus akadeemia nõukogu koosseisu, ise nähtavasti sugugi enam ei töötanud akvarellis, tõstis ta küsimuse laiemate muudatuste tarvilikkuse üleskerkimisel akadeemia õppesüsteemis ning esitas akadeemia nõukogule 31. oktoobril 1891. aastal järgmise märgukirja akvarellmaali asjus:

„Akvarelltehnika, nõutav joonististe, arhitektooniliste plaanide ja maalikavandite koloreerimiseks, ning neil juhtudel asendamatu, on omandatav võrdlemisi kergesti. Kuid selleks, et tegutsemine kunstilise akvarellmaaliga annaks niisamasuguseid tulemusi, nagu see nõutav maalikunstilt õlivärvidega, on tarvis anda vääriline koht tõsisele akvarellmaalikunstile, mis nõuab tehniliselt enam meisterlikkust kui maalikunst õlivärvidega, juba üksi selle poolest, et töötamine õlivärvidega on soodus sajakordseteks parandusteks, parandused aga akvarellteostes on väga rasked ja sageli täiesti võimatud.

Kuna meie ajal leidub väga vähe suurte õlimaalingu omandajaid kunstiharrastajaid, akvarell aga vastupidiselt, eriti Lääne-Euroopas, on saanud tähelepanud nõudmise osaliseks, siis näikse olevat väga ajakohane asutada akadeemias eriline akvarellklass päevase valgustusega ning ühtlustada akvarellmaal õigustes õlimaalikunstiga, nagu see kord juba aset leidis akvarellist Raulovi suhtes, keda austati akadeemia poolt suure kuldauraha ja välismaa stipendiumiga“.

Missugune käik anti Köleri märgukirjale, ei ole seni selgunud, kuid et see ei jäänud hüüdjaks hääleks kõrves, näitab uus, poolteist aastat hiljemini maksmatud akadeemia põhikiri, millega akvarellmaalikunstile anti akadeemia õppesüsteemis Köleri poolt soovitatud täieõiguseline seisukoht.

Ekslik oleks aga eelöeldu põhjal näha Köleris akadeemia laiaulatuselise reorganiseerimise ja uue põhikirja tarviduse pooldajat. Pooldades küll mõnesuguste muudatuste läbiviimist akadeemia kui kõrgema kunsti-kooli ja kui kunstide-ministeeriumi ülesandeid täitva asutise organisatsioonis, suhtus ta väga skeptiliselt uuele põhi-

kirjale pandud lootustele ning esines akadeemia ägeda kaitsjana tol ajal seltskonnas väga levinenud arvamuse vastu, nagu oleks akadeemia senine põhikiri selles süüdi, et kaunid kunstid Venemaal ei seisa saavutistelt ja üldtasemelt nii kõrgel, nagu see oleks soovitav ja väärne suurimale Euroopa suurriikidest. Ühes teises, eelmisega umbes ühest ajast pärit pikemas märgukirjas avaldab Köler kõnealuste küsimuste kohta üksikasjaliselt oma seisukohad. Neist on tähtsamad niivõrd huvitavad ja asja tuumasse tungivad, et nad tänapäevakski kaotanud pole oma väärtust ja akuutsust, ning pole liialdus väita, et tutvumine nendega võiks olla kasulik ka meie tänapäeva kunstielu korraldamisel ja riikliku kunstipoliitika sihtjoonte määramisel.

Väljudes seisukohalt, et Venemaa sarnases suurriigis ei ole õige usaldada noorte andide kasvatamist ainult omaette töötavate kunstnikkude-meistrite kätte, kes pealegi väga harva tunnevad tarvidust õpilaste järgi, on Köler veendunud akadeemia kui kõrgema kunsti-kooli ja kunstielu suuna määraja asutise tarvilikkuses. Ometi — „kui hea ka ei oleks akadeemia põhikiri, kunagi pole olnud üksnes sellest sõltuv kunsti õitseng; ta on õitsnud vastupidiselt ka ilma igasuguse akadeemiata ning eriti neil ajajärkudel, mil avaldus kestev tarvidus kunstide järgi, nagu see oli Periklese, Leo X. ja mõnel teisel ajastul, isegi meie (s. t. Köleri) ajal väikese Baieri riigi väikeses linnas Münchenis, alates kuningas Ludwigi valitsusajast“.

Konstateerides edasi, et „võrdlemisi õige tähtsusetu tarviduse juures kunsti järgi meie (s. t. vene) seltskonnas ning monumentaalsete riiklikkude ehitustööde puudumisel kunstid ei saa õitseda“, väidab Köler järel-dusena, et oleks vähe mõtet ülesannete laiendamise eesmärgil reorganiseerida akadeemiat, suurendamata selle juures tema ülespidamise kulusid. „Kui riik ei suuda suurendada rahalisi võimalusi kunstide toetamiseks, siis on parem vähendada miinimumini kulusid akadeemia enese kui õppeasutise peale, et jääks üle raha kunsti enese toetamiseks. Loomulikult on selle juures tarvis alale jätta ajaloolise maalikunsti, arhitektuuri ja võib-olla skulptuuri professorid. Ning kuna praegu on küllalt joonistuskoole, siis peaks nähtavasti olema võimalik kõrgendada nõudmisi joonistamises sisseastumiseks-ameil; seejuures tuleb tähelepanelikult otsida tõelise andekuse tunnuseid, teaduslikkudes ainetes aga olla vastutulelikum, kuna loodus kedagi rikkalikult annetades ühega, sagedasti ära ütleb teises. Pealegi sünnivad anded mõnikord säärestes oludes, milles nad ei või saada ettevalmistatud selleks, et sooritada täielikku gümnaasiumi eksamit“.

Pöördudes edasi maalikunsti juure, tähendab Köler, et „klassiline kool on tarvilik kirikliku ja ajaloolise maalikunsti põhialusena ning võib olla kasulik ka žanrmaali alal; mis puutub aga maastikumaalisse, siis on see paremini õpitav looduse keskel kui akadeemia seinte vahel“. Kuid, silmas pidades üldist olukorda, „ei ole üksnes kasutu, vaid koguni kahjulik väljakoolitada akadeemias igal aastal terve kogu inimesi, kel peale lõpetamist pole millekski kasutada oma akadeemias omandatud teadmisi“. Pealegi — „lõpetades akadeemia kursuse isegi suure kuldaurahaga, on väljaastuja ainult lootustandev kunstnik; tema esimesed katsetööd võivad ainult

TULGE MINU JUURE...

J. Köler

LORELEI NEEDMINE MUNKADE POOLT

J. Köler

juhuslikult õnnestuda. Et kujuneks välja kogenud kunstnik, on tarvis omandada tema head teosed, ja see oleks kõige paremaks ergutuseks. Head teosed lähevad kunstnikkudele enestele palju maksma, püüdnud rikkaid ei leidu aga ühtegi meie väljapaistvate kunstnikkude seas“.

Akadeemia reorganiseerimismõtte üleskerkimisel tõsteti mõnelt poolt päevakorrale erilise hooldamisinstituudi (täiendusakadeemia) asutamine Roomas akadeemia stipendiaatidele. Sellesse kavatsusse oli Köleri suhtumine täiesti eitiv. „Asjatud oleksid kulutused oma palazzoga erilise hooldamisinstituudi peale Roomas. Sinna siirduvad kunstnikud on juba väljavalitud, tunnustatud pidulikus korras talentideks; nad ei kannataks enam enese üle hooldajaid ja järelevalvet, neile on tarvilik vabadus pöörduda ükskõik kelle poole sealsetest tuntuimatest kunstnikkudest. Parem oleks jällegi hooldamisinstituudiks ettenähtav summa välja anda kunstiteoste ostmiseks kas või ainuüksi vene stipendiaatidelt Roomas“.

Et reljeefsemalt näidata, kui vähe Vene riik välja annab raha kunsti peale, viitab Köler võrdluseks Prantsusmaale tema kunstide-ministeeriumiga, laialtulatusega kunstioostudega ja monumentaalsete riiklikkude ehitusteoddega, Saksamaale, kus riik ülal peab terve rea akadeemiaid ja kunstikooli, ja Itaaliale, kus üksi kuningas Vittore Emmanuele monumendi loomiseks kulutati 11 miljoni frangi ümber, ning tähendab siis kokkuvõttes: „Õeldu järgi peaks olema selge, et ei kunstnikud ega akadeemia põhikiri pole süüdi ses, et meil kunstitase ei tõuse; peapõhjuseks on see, et kunstnikkudel puudub stiimulus: nad ei või olla kindlad, et nende töö ei kao tühja ja et nad oma töö tagajärjel ei satu viletsusse“.

Oma märgukirja lõpul teeb Köler eelõeldu põhjal veel mõned järeldused ja ettepanekud:

„Nii siis, kui pole raha, ei ole mõtet pead murda akadeemia põhikirja põhjaliku ümbertegemise juures. Kui aga raha leidub küllaldaselt ka kunstiteoste ostmiseks, siis tuleks pisut laiendada akadeemia tegevust, s. t. peale töötamise klassides mitte üksi lubada maalikunsti õppimist professorite ateljeedes, vaid anda veel tuntud koloristidele ateljeed samaks eesmärgiks. Ateljeedes maalikunsti õppivatele õpilastele peaks andma ühesugused õigused võistlemiseks kuldaurahadele õpilastega, kes õpivad maalikunsti klassides. Peale selle tuleks õigluse seisukohalt välja minnes ametisse seada jury tuntud kunstnikkudest või valida viimaste seast tegelikke akadeemikuid, kelle ülesannetesse kuuluks peale teiste kohustuste medalite, eriti kuldaurahade määramine üheskoos akadeemia professoritega.“

„Kui aga pole kunstnikke, kelle peale kõik võiksid näidata kui soovitatavatele professoritele ajaloolise maalikunsti ja skulptuuri alal, siis on see jällegi kõige vähem kunstnikkude eneste süü. Pole ju kuigi palju võimalust olnud neil aladel praktiseerida, s. t. pole leidunud ostjaid maalingutele ja skulptuuridele, milles alasti keha etendaks esitähatsusega osa. Kuid inimkeha tundmaõppimine ei ole üksnes kõige raskem, vaid ka kõige tarvilikum alus kunstiloomingus.“

(Lõpp järgneb.)

Köleri Kristuse algkuju

Villem Tamm abikaasaga

KASSARI saare lõunapoolsel rannal, otse rihvaga ja kadakatega kaetud mäe all, kesk maastikku, kus kõik on avar, lai, takistusteta, on endine rannavalve maja, mis kuulus kord Villem Tammele, mehele, kes oli prof. J. Köleri Kristuse algkujuks.

Siin paar eluloolist joont selle mehe kohta, kelle õilsad, otse haruldaselt puhtad näojooned paistsid silma Alfred Vaga kirjutist saatvast pildist: Hiiu mees kirvega, *Olioni* juunikuu numbris.

Villem Tamme isa oli Kassari mõisa mõldriks; ta ise oli kõige vanem neljast vennast ja kahest õest ja sündis Kassaris 1836. Juba tema isa oli oma ilu poolest tuntud. Perekonnas on säilinud vana teade, et kord sõja ajal on „austerlasi“ tulnud laevadelt maale Kassari Sääre, ja sellest Tammede tõmmu veri.

Villem Tamm tegi läbi kõik selleaegse mõisa teenistuse eri astmed — Kassari mõisa oli tol ajal Stackelbergide käes — karjastest tallipoisiks, siis kangrupoisiks, pärast ise kangruks, kutsariks, kupjaks ja viimati aidamees-valitsejaks. Üle 40 aasta teenis ta mõisat, aga asutas siis omale Tamme talu, ehitas maja rannavalve jaoks ja elas sääil veel 24 aastat, kuni surmani a. 1915. Naiseks oli tal mõisa toaneitsi, Ann. Nende kahest lapsest elas poeg Ukrainas, söekaevanduse ametnikuna, aga a. 1918 saadik ei ole temast ega ta perekonnast vähimatki teadet. Tütar, preili Helene Tamm, peab talu pääle vanemate surma.

Villem Tamme hüüti ümbruskonnas Ilusaks Villemiks; ta oli igatpidi haruldane mees, silmapaistvate annetega; nii on ta olnud osav maakaartide joonistaja, milleks teda mõisas sagedasti tarvitati. Tema on ka omal ajal esimesena annud nõu Kassari mõisa omanikule ehitada 1½ km. pikka maasilda, mis praegu ühendab Kassari Hiiumaaga, enne seda sõideti Öunaku kaudu madalast veest läbi.

Prof. Köler nägi Villem Tamme, kes oli seekord Stackelbergi kutsar, Vaimla mõisas, Gernet'ide juures viibides, a. 1863, kuna Tamm oli alles 27-aastane. Ta vaimustus niivõrt Kassari noormehe ilust, et laskis teda enese juure Vaimlasse tulla, kus ta tema näojooned mitmel pildil põlistas.

Hiljemini sai Tamm kuulda, et Köler teda Kristuse algkujuks tarvitanud. Vanast east hoolimata tegi ta siis veel reisi Tallinna, et oma näojooni Kaarli kiriku altarpildil vaadata.

Aino Kallas

Tamme talu, Kassari

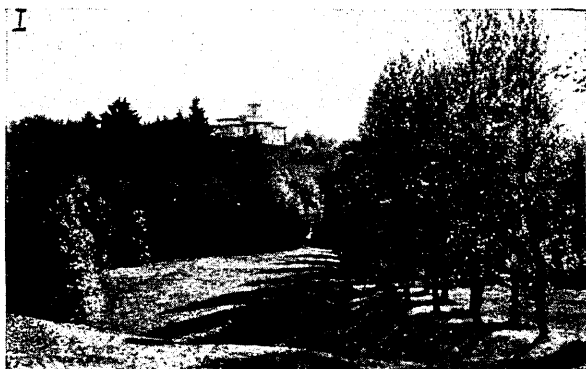
Arthur Adson

Üks kirjanduslik suvituspaik

*Ma vaatan paadist kiikriga,
Kui kaugel on see Saaremaa.
Ei pa-re-mat pole kuskil maal,
pole kuskil maal
Kui suisel ajal Saaremaa.*

SESSE käidavasse rahvalaulu võib igaüks kui raamvärstikku panna oma kodu nimetuse viimasesse ritta. Eelistatavamad seejuures on rannamaad, ehkki sisemaa kodanikud omagi sünnimaa leiaksid paremaks. Igal sünninul, kasvanul ja mujalkäinul on see õigus.

Mina asendan sedapuhku Saaremaa Toila rannaga, mis pole küll mu sünnimaa, kuid korduvalt sisseelatud kolk, — jättes aga kunagisteks teisteks kordadeks rea teisi kirjanduslikke suvituspaiku ja tosina muid rannikuid Narva ja Sõrve nina vahel ja sulgedes välja oma „panoraamiteegist“ rea looduskuulsusi, näit. Vahemere kaldalt, mis pildis ja kirjas on ülespuhutud ja kaunimad. Kiidan Toilat. Nimelt „suisel ajal“. Allakriipsutusega. Ei karda ma sellal ja siin saada kolgapatrioodi ja oma-kiitja nime osaliseks. Kes muu peaks ülistama siis meie maid? Võõrad, keda, hellitatuid, tagasi peletavad meie olemise primitiivsused? Ja on seda puhtam mu oma-maakiit, et ei paberista ma teda ei kutsutud külalisena ega kohalikkude hooldajate poolt meeletatult reporterina, kelle kodumaa-uurimisreisi hüvandavad Ginovkerid küpsiste, Laferme'id suitsukarpide, ravilad vannide ja platsmuusika, lokaalipidajad olengutega jne. Neist moodsaist konventsionaalseist timminguist on minu hing ja sulg vaba, päälegi maksan ma igalpool oma päävarju ja kõige muu eest.

Tunnen Toilat viie suve võrra kümne aasta piirides. Ta looduses pole peaaegu midagi muutunud, välja arvatud autode neetud tolm, mida ei olnud kallil hobuseajajärgul, ja pisikesed detailid mõne endise hiilgeelu jäljehoone ärakoristamise ja paari asuniku elamu üleskerkimise näol (mis pisut kipuvad väikekodanlistama maastikku, sest et nende ehitajad hülgavad meie traditsioonilist taluelamu stiili, mis nii ühtekasvanud maaga: iga endise aja taluhoonete kompleks sobis ümbrusse kui orgaaniliselt maa seest välja kasvanu).

Ja alles on Pühajõe kirik. Valge, kivine ja lihtis kui iganes võib olla üks pretensioonidetu kehv maakirik,

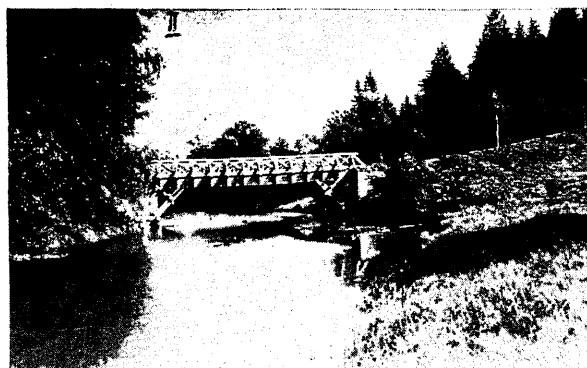
päälegi abikirik. Aga ta paistab kätte kaugelt tosinast kaarest, ikka on ta tagasihoidlikult ja tõsiselt maalistamas ümberkondust. Võtke meie maalt kirikud, ja ta jääb vaesemaks: pitoresksuselt ja mitte üksi sellelt. Nende tornide ja kivikorvuste kadumisel vaeseneb vaade: ei ole siis enam vaateveerul sihtpunkte ega mälestusil ning mõttel toetuspaiku. Jääb kainus ja laialivalgusus. — Olgu ma's päälegi vanameelne selle kirjutamise eest.

Toila vaatamisväärsuste pääparagraafiks peab üldsus mitte loodust, mis seda tõeliselt on, vaid inimkätetööd, s. o. Oru lossi, mille a. ligi 30 tagasi ehitanud vene suurkaupmees Jelissejev. See ettevõtt ühes planeerimise ja maapinnagi muutmise töödega (ka seda on tolle mehe suurejooneline arhitekt teinud!) ja kohale hoopis teise näo andmisega läinud maksma 20—30 miljonit kuld-rubla — nagu räägib rahvasuu. Vaadata on selle lossi juures ta hiiglaterrassistik, haruldaselt hää valikuga väljavaade Pühajõe oru kallastele ja merele, sireliaedade jäänused ning — lossi enese paratamatu ruineerumine... Väljast seda veel märgata pole, kuid sees sööb müüre ja krohvi niiskus ja ködu.

Lossi ja aedade alla võtnud Jelissejev kolme talukoha krundid, pargi alla aga paar-kolmkümmend suvilat ühes kruntidega. Need talud ja suvilad tegi ta kõige-päält maa tasa, muist suvilaist viinud Pühajõe mõisa (mille ostnud 80 tuh. rubla eest), muist kinkinud ära, isegi kaunis kaugele Kuremäele, kloostri nunnadele, kes nende kingituste eest lubanud jumalat paluda, et see vastu kingiks Jelissejevile tütre. Viimasel olnud viis last, kõik pojad, tütart ta tahtnud väga. Nunnade palved mõjunudki, proua Jelissejev toonud ilmale tütre. Ja annetatud suvilad seisavad praegugi Kuremäel. Kogu suvilate kompleksi aga ostnud Jelissejev naabrimõisnikult (et neid siis maha lõhkuda ja ära vedada). See naaber olnud rüütli soost ja hää pummeldaja. Kord vindis pääga ähvardanud ta oma Toilas asuvad suvilad maha müüa 30 tuh. kuldrubla eest.

Kuidagi ulatunud see muinasjutt Jelissejevi kõrvu. Ta saatnud ühe kingsepa kohale müüdavat järgi vaatama. Kingseppki sai aru, et kaup on ostuks väga kasulik ja Jelissejev sooritas selle — naaberparuni hirmsaks kahjatsuseks pohmeluse kainuses.

Siis hakkas Jelissejev miljoneid loopima. Asutas lossi, aiad, pargid, rajas uued kapitaalsed teed, ehitas

sillad, grotid, terrassid, roosiaiad, lõi väljavaated, ehitas põlised hooned karjale ja tõuhobuste ning võidutraavlite jaoks, milliseid olnud tal siin 50—60 pääd. Pani käima koortekasvanduse sadakonna peniga erihoones ja -pargis. Ja ehitas kauni, filigraanehistatud tornikestega kiriku väga intiimse ja mediteerimisele ahvatleva varikuga selle ümber, määrane paik ongi kõige vähem kannatanud lammutavast sõdastikust ja ajahambast.

See kõik oli tolle vene suurkaupmehe laiusnatsuuri väljaalamiseks. Seesama natuur, mis Peterburi ja Moskva Jar'ides ja Cubat'des peegleid peksis ja kroonlühtrid purustas või neljakümnetuhande rublalisi raha-pahkameid

küdevasse kaminasse pildus (vt. Dostojevskil!), tegutses siin vastupidises suunas: algatas, ehitas, asutas. Ja siis ta vedas siia külalisi ja suvitajaid, võõraid lapsi kosuma, kelle hulgas kord olnud isegi üks eksootiline tõmm printsikene, ja pidas enese majas priieibnikke palvetajaid ning pühade lugude puhujaid. Võimalik, et viimaste hulgas sündiski järgmine palveõe nõökamiskalambuuri: korra ühte kaupmehe perekonda tulnud jälle eideke-palverändaja, kes pereemandale puhunud magusat juttu ja valet pühadest paikadest, kus ta kõik käinud. Vestlust kuulnud päält kaupmehe poeg-üliõpilane, ja kui pajataja jõudnud oma jutuga Ararati mäe juure, kus kõikisugu pühi haudu ja koopaid ja kabeleid olevat, sähvanud noormehe küsimuse vahele: kas käisid ka Sarah Bernhard'i haudkabelis? Eideke vastanud: kuidas siis, kuidas siis, käisin ja nägin, kuidas nad maetud, ilusasti kõrvuti: siin lamab Saarakene ja siin Bernaarikene, mõlemad ilusasti kõrvuti...

Oli kaetud alati Jelissejevi laud, viinade patareid ootasid külalisi puhvetites ja laual, kuid ise ta tilka ei joonud, ainult nuusutanud ja hinnanud sortide jaunisust (oli ta ju viinamägede ja veinikaupluste suuromanikuna asjatundja).

Nüüd sellest kõigest loodus oma rahus ja põllutöös, karielajate kellukeste kõlinal ja ööbiku kajavas laksutuses ei anna midagi ära endisest kihavusest, loodus ja talvised loodasjad on sest kõigest üle. Kuulad neid Jelissejevi-jutte muuseas ja andud kõigile suve, roheluse, põlluvõrsengute, mändide tüvepunetuse ja oksade kapriislikkuse kenadustele ja martsakallastelt avanevatele jubedatele vaadetele jalge ette ja hingamist kergendavatele pilgulennutamistele kaugustesse. Ning tunned: need geoloogilised vormeeringud ja kosmiliste mõjurite tingitud kasvustiku muuted on olnud ja jäävad, inimene ja sina,

lühiajaline suvitaja-sügistaja, kaod, ükski rohukõrs ega puie lehestikus saagiv heinaritsikas ei tunnista su olemisest ega — kadumisest siit. Kõige rohkem: võid lasta enese kord matta siia kehvale kõrgendiku surnuaiale, jääb sust kääbas kohe merd ja taevast mõneks aastakümneks kauemaks kui sa ise.

Siiski, on meeles omasemaid kohti, kuhu tahaks poetada oma konte. Nii jääb seegi jälg siia vajutamata. — Päälegi on siin küllalt surnuluid puhkamas: kahel tarvitaval surnuaial ja unustatud ning varisenud kääbaste all Pühajõe kallastikul Suure Põhjasõja aastailt, millest tunnistavad mõningad muldkantside ja bastioonide rohitud ja lamestunud jäänused.

Kuid kõnelgem rohkem elust. Kes siin on elanud, olnud ja käinud. Meile suurem tähtsus kui ülalkirjeldatud loss on Toila teatrimaja, esimene eestlaste oma ajalooliselt, ehitatud Abram Simonilt, kes alles kolme aasta eest surnud. Kadunud Karl Jungholz, kes Toila Föhrenhofis, üsna kalda äärel ja allika kohal, kaunis põliselt suvitas, käinud mitmeli korrali Abram Simonit usutlemas ja siinset teatrijalugu kirja panemas, kuid on teadmata, kas sellest midagi järele on jäänud. — Räägitakse, et Koidulagi on Toilat külastanud selle teatri pärast, ja Abram Simonil olid kogutud kõik etenduste ja pidude programmid 50 a. jooksul. Ka algaegne eesriie on säilinud — esimene ese meie tulevase teatrimuuseumi jaoks. Maja ise aga on kaks korda põlenud, a. 30 eest ja tänavu 31. mail, kuid alumise korra müürid on alles ja saavad uuesti terveks ehitatud, kuigi mitte teatrihooneks, milleks seda maja ammu enam ei tarvitatud. Visad on hävima teatrikivid kõigist teatrikriisidest hoolimata.

Igor Severjanin on siia põliselt ankurdunud — mingiks Byroni-kangelaseks. Siin on ta luuletanud mitu kogu, nagu *Pühajõgi* jt. ja leidnud siit oma фая *Ei-ole* Harrastab õngitsemist Pühajões kuni eneseäraunustamiseni. Ka siinised sirelid on ta värssidesse põlistanud. Siuru-päivil tegid siia rännakuid Visnapuu ja Gailit. Eks sellest pajata *Amores* ja *Fosfortõbi*. Otsemad kajastused saatis siit Visnapuu värskes värss-kirjas Marie Underile Kehra praeguse Riia saadiku Ed. Virgo suvilasse, kus tookord pesitses muist suurulasi. Gailit ja Visnapuu on siin pritsimajas esinenudki koos Severjaniniga. Viimane tegi seda tänavugi, kuid ta ei laula enam oma värssse: on ettekandes muutunud asjalikumaks.

Marie Under on Toilas luuletanud oma legendi *Taevaminek*, rea ballaade: *Merilehmad*, *Rändav järv*,

Valge lind, sarja hilisemaid sonette j. m. m. Johannes Semper värsistas siit osa oma *Maa- ja mereveerseid rütme* ja isegi Kivikas, see ortodoks proosamees, on siin luuletama pistnud (millise rütmis, kuid riimideta produkti ma 1921. a. *Päevalehe* lissa toimetasin). On oleskelenud siin ka näitlejaid ja kunstnikke.

Sai meil siin esimest korda suvitatud 1921. a. Anna Sarapi (tuliseks kahjuks ja minugi meelehaiguseks 1923.

a. maha põlenud) eeskujulises suvilas, just kirjastaja Carl Sarapi kodu kõrval. Neli kirjanikku ühes majas. Joh. Semper noore abielulisena ülal omas leibkonnas, A. Kivikas meie lauas. Muusikatki tegime, kahel riistal: aisakellal ja klaveril. Esimest mängisime paar äkilist lööki enne sööki, teist klahvitas Semper pääle sööki, sooritades *Valse triste*'i ja Chopin'i poloneesi. „Katskiid“ mängisime Kivikaga kas või igal ajal. Ta oli selles niisama osav kui kivipildumises ja lutsuloopimises, ja klobis mind turakuks haledal kombel. Kui esimene lõhe toodi, siis olin mina selle lahkaja, Kivikas ja Semper assisteerisid. Kivikas õpetas meid ka kirvega kilukarpi avama. Kui metsik see toiming delikatessi kallal ka ei paista — igatahes mitte süütum kui „lusikaga kotleti söömine“ (millega Kivikas poleemikas vastaseid oli tõganud), aga päris otstarbekohaseks see osutus. Kivikas oli üldse neil ajal üks taltsutamatu poiss, saapaid ei sallinud varba otsas, kraed kaelas kaugeltki mitte ja jooksis ikka koleda röökimisega üle niidu mere ääre, suplema. Röökimise lasi ta lahti eht indiaanlikult, kui perspektiivis oli lõunaks liha — siis rökkas Toila ta sõjakarjeist: liha, liha! Ja omale ristipojale, C. Sarapi-Odamehe paarikuissele lapsele, viis ta kingituseks sama röögatuse, mille

järgi last ehmatuse eest kaitsev ema ukse ristipapi eest sulges. Ei tea, kas Albert oma Tiitu ja Henu ka seda viisi „äitab“... —

Siis tuli sügis ja *Tarapita* ja ärasõit.

Pärast oleme Toilas elanud küll lõbuga, küll hädaga: sügistanud siin novembrini, lumehangedeni — ja siiski endil hää tunnud. Oleme siia tulnud kui koju: jalutama kümneid teid, vahtima vanu ja ikka uusi vaateid ning istuma töölaua taga.

Kõige lähemaiks naabreiks akendest tänavu on: ühe all kolme sammu kaugusel kimalase pesa, teise all paar kaseeent kaskede varjus iga paari nädala takka, sama akna taga viis sammu eemal üks noor kanakull, kes vist rumalusest usaldab istuda vahtraoksal nii sõpruslähedal. Igaõhtusiks külalisteks väike nahkhiir ja suur vanasiil. Räästaalustel pääsukeste pesad. Üks pääsukesist ilmub iga kord, kui kuuri ette lähen puid lõhkuma, ikka ühele ja samale pajuoksale siristama. Kuluks veel ära paar jänešt murule, ja saakski väike loomaaed.

Merest, kallastest, maastikest, sest kõige tähtsamast ei ole lausunud samahästi kui poolt sõnagi. Teen seda

„uusasjalikult“, lisades kirjutisele juure rea päevapilte *Odamehe* osavasti ja väga usinasti siin töötanud kaameralt:

- I — vaade Oru lossile üle võssa peitunud Pühajõe;
- II — üks mitmeist Jelissejevi ehitatud sildadest Oru pargis üle Pühajõe (juba sisse langenud);
- III — partii Toila küla kalurite silgusuitsetamise kuure ja onne;
- IV, V ja VI — martsakallaste panoraamid.

Raudkull ja tema poeg

Fot. J. V.

BERNHARD LINDE

TALLINNA KUNSTIKIRI

TALLINNA lõpetas äsja oma neegriteatri-vaimustuse, mis oli rohkem küll neegrite- kui teatrivaimustus. Tervelt viis üksteisele järgnevat ühe ja sama opereti kordamist, pühapäevase puhkusega, vastavalt anglikani kommetele. Esietenduse publiku moodustasid meie vähemusrahvad, kelle hulgas leidis vaid hõredalt mõni eestlane, kuid kui oli seda neegrite *Liisat* vaadanud sakslane, venelane ja juut, siis tahtis seda näha ka eestlane ning moodustas juba viimaste etenduste publiku enamuse. Neegri-teatri *Black Flowers (Mustad lilled)* operett-revüü *Liisa* autoriks on selle trupi näitleja-peajõud Louis Douglas, kes on koostanud oma operett-revüü võrdlemisi algeliselt, püüdes pakkuda võimalikult palju, mis valgub selle tõttu aga laiali. Kõike selles operetis näikse juhtivat ameerika revüü-teatrite maitsele vastav suunavõtt.

Laul ei olnud ses neegrite operetis kaugeltki esikohal, millel aga asus — tants. Kuigi laulu alal oli *Mustade lilled* teater kaasa tõmmanud neegrite suurema laulumehhe Francis Mores'i ja leidis veel rida teisigi lauljaid, kes oma häälelise materjali poolest ületasid meie suuremgi teatri operetijõud, siiski peab jätma esikoha tantsule, muidugi neegritantsule, milles külalised näitasid tõepoolest Tallinnas varemini nägematut jalgade-väledust, hüppeid ja välksibamisi, mida selle tehnilise küljega võis korra mõnuga vaadelda, kuid juba järgmine kord tüütas see ja pani — haigutama. Etendust saatis teatri oma orkester, kelle võimised polnud vähem ulatuselised kui näitlejate omad tantsunumbrites.

*

Nii algas siis Tallinna teatrite eelsesoon neegrite teatri mänguga, mis tohiks olla vahest veidi sümboolnegi meie teatrite tööle eeloleval hooajal. Kui mitte muu poolest, siis vähemasti repertuaarilt. Meie kaks suuremat teatrit on juba välja kuulutanud oma tulevase eeskava lõokosa, kuna tohiks oletada, et teatmata jäänud lavateostele ei lange pearõhk, vaid repertuaari väärtuslikum osa on meile juba teatavaks tehtud.

Ja see on kõik? — küsid tahtmatult, kui oled tutvunud selle repertuaariga paari hetke kestes. Nähtavasti ikkagi kõik, pead ise enesele vastama, ja juba valutatavad sind teatriarvustajana kurbadest kurvemad mõtiskelud ning meeolud. Milleks süvendame meie ise oma äärmiselt abitute repertuaaridega oma teatrikriisi? Tekib tundmus, nagu koostaks aasta-aastalt juba mitmendat hooaega meie teatrite repertuaare kõige pahatahtlikumad ja suuremad teatrite vaenlased, kes pole sattunud veel ainustki korda selle kõnekäänulise pimedada kana õnnelikku olukorda, kes leiab mõnikord ka tera. Millest on tingitud selline komistumine repertuaaride koostamisel?

Tundub, et selle asjaolu peamiseks tingimuseks on meie teatrite saatuslik kokkuhoiupüü, mis maksab kätte enese eest tuhandekordselt teatri-kassa sissetulekute kahanemise näol. Selline kokkuhoid väljendub meie

teatrite juures dramaturgi-instituudi kas puudumises või jälle äärmiselt piiratud töö arengus.

On vastuvaidlematu tõsiasi, et sellistel teatritel, nagu mõlemad meie suuremad teatrid Tallinnas ja Tartus, kus eeskava koosneb peamiselt tõlkenäidendeist ja ükski lavateos ei saa kaua püsida mängukavas, vaid tuleb hooaja jooksul mängida võrdlemisi arvukas kogu näidendeid, et selliste teatrite juures on dramaturgil märksa rohkem tööd, kui näiteks suurlinna teatris, mis annab hooaja kestes kolm-neli korda vähem lavastusi kui meie *Estonia* ja *Vanemuine*. Kuid selliste suurlinna kunstiteatrite juures leiata tavaliselt kolm-neli dramaturgi, kes kõik kurdavad töö rohkuse üle. Meie aga oleme ses suhtes äärmiselt kokkuhoidlik rahvas, kes ei pea *Vanemuise* juures juba mõnda aastat enam ainustki dramaturgi, ja oleme sel õndsas arvamusel, et dramaturgi palgaga teeme meie suure kokkuhoiu heateo meie teatri-kassale väljaminekute vähenemise kujul, kuid ei näe sealjuures täitsa pimedatena seda suurt kahju, mis me oleme tekitanud järjekindlalt juba aastate kestes teatrite kassadele sissetuleku kahanemise näol oma nigelate repertuaaridega. Muidugi on see kahju vähem silmatorkav võhikuile ja teatrist eemal seisjale, kuid see kahju tohiks silma hakata meie teatrite juhatustele kas või nende alaliste ja põhjendatud kurtmiste järele, mis on aasta-aastalt tulnud kuuldavale pea kõigilt meie teatri-arvustajailt, kurtmised mannetute repertuaaride üle.

Kõlab otse muinasjutuna, kui jutustame mõnele välismaisele teatri-mehhele, et meie *Vanemuises* näiteks ei olegi dramaturgi, et repertuaari koostamine on teatri direktori otsene kohus, kes samal ajal on ka lavastaja ja isegi rõhuva enamuse näidendite tõlkija, milliste kõigi kohustustega peab ja saabki hakkama teatri direktor oma otseste kohustuste kõrval. Kuigi võtta igat meie teatri-direktorit ideaalse tööinimesena, ületavad sellised kohustused ikkagi ühe inimese füüsilised võimed, ja ühel paljudest aladest peab tema jõupingutus lõdvenema, juba puht-füsioloogilistel põhjustel. Kõnelemata sest, et nende viimaste põhjustega võivad liituda muudki, nagu seegi näiteks, et iga teatri-direktor ei tarvitse olla kuigi suur kirjandusetundja ja võib sel põhjusel langeda eksisammudele, kui ta peab koostama repertuaari, mis kuulub tavaliselt dramaturgi otseste kohustuste hulka. On ammugi möödunud need ajad meie teatrites, mil võidi saada läbi dramaturgita. Meelestuvad näiteks kõnelused Karl Menninguga tema teatri-direktori tegevuse algaastailt, mil Menningul oli veel mängida Berliinist oma õpinguaastailt kaasa toodud näidendeid, ja nimelt Menningu kinnitus, et tal tuli läbi lugeda keskmiselt üks näidend kahe päeva kohta. Ja tol ajal oli *Vanemuise* teatri raamatukogu tõepoolest päris rikas uudisteostelt. Tänapäeval aga ei või ükski meie teater kiidelda vajalistegi uudisteostega. Ja kas leidub praegu, peale paarikümne-aastast meie teatrikultuuri arengut, meil ainustki teatri-inimest, kes võiks väita enesest, et ta loeb läbi keskmiselt iga kahe päeva kohta ühe lavateose? Sel-

lise inimese olemasolu meie praegustes teatrites kõlab juba muinasjutuna ja pilkena, kuid ometi on see nii loomulik ja vajaline, ilma milleta ei saa tõsiselt mõelda ega ette kujutada teatrit. Selle asemel aga võime kuulda, kuidas teatri repertuaari koostaja välismaile sõites võtab oma reisikaaslaselt sõna, et see ei hakkaks teda kaasa kutsuma teatrite etenduste külastamisele: seda prahti on kodumaal küllalt nähtud ja ise kaasa tehtud, kuna välismaale sõidab ometi mõistlik teatri-meeste eesmärkide ja otstarvetega, kui et hakata teatreid külastama!

Ja kui meie suurima teatri juures ongi oma dramaturg, siis on targad teatri eestseisused sinnagi mahutanud mehe, kelle haridus võimaldaks dramaturgi kohuste täitmise enamvähem tagajärjekalt vahest ehk Mustvee suurema lava juures, kui vaimline laiskus sealgi ei sünnitaks ülesaamatuid raskusi. Aga meil: kui on oma inimene, siis ajame läbi, sest ega seda kahju ei tule ju ühelgi eestseisuse liikmel oma taskust maksta, seda kahju nimelt, mis sünnitavad sellised dramaturgid oma koostatud repertuaaridega aastast aastasse meie teatrite kassadele. Küll riik maksab need kahjud kinni ja süüdlane pole sealjuures kunagi igapäevase silmaga nähtav! Nii mõtleavad need, kes on kutsutud igasuguste eestseisuste ja toimkondade liikmetena juhtima meie teatreid. Me oleme kindlasti kõige heldem rahvas maailmas, kui küsimusse ei tule meie isiklikud rahad ja sissetulekud.

Meie teatrite tulevik, eeskätt aga meie teatrite kassade sissetulekute suurendamise huvid kirjutavad ette, et dramaturgide-küsimus meie teatrite juures peab tõsiselt päevakorrale kerkima ja leidma ulatuselise lahenduse. Seda kinnitab kõige kindlamalt tulevaseks hooajaks välja kuulutatud repertuaar.

Alates Menningu direktoriks saamise ajast on meie teater muutunud saksa teatrite mängukava jälgendavaks. Aja kestes on see saanud juba mingiks traditsiooniks. Kuid isegi saksa mängukavade jälgendamisel ei sünni näidendite valik otseselt teoste järele, vaid selleks jätkub juba ajakirja *Das Theater* lehitsemisest ja selle jälgedes orjalik tampimine. Nimetatud ajakirja järele koostavad meie suuremad teatrid oma repertuaari. See ajakiri võib anda ju kasulikke näpunäiteid, kuid piirdumine ainult sellega — see ongi viinud meie teatrite mängukava nende praegusele ühekülgsusele. Meie teatrite repertuaari koostamisel peab tulema arvesse võimalikult kõigi kultuurrahvaste paremast parim näitekirjanduslik toodang, mille juures tuleb eelistada nende rahvaste teoseid, kes võivad olla meie teatri-kultuuri alal mingis suunas edasiviivad. See peab tõukama meid avardama oma näitekirjanduslikku horisonti. Võiksime nimetada rea kultuurrahvaid, kelle näitekirjanduslikust loomingust meie teatrid pole seni ammutanud kas ainustki või ainult mõne üksiku teose, ja ometi on neil rahvastel rida esmajärgulisi lavateoseid, mis sobiks vägagi meie teatrite repertuaari, igatahes paremini kui need neljanda-viienda järgu näendid saksa lavadelt, millega on üle kuhjatud meie teatrite repertuaarid. Vahetevahel satub ju hästi sobivaid teoseid meie teatrite repertuaari, ja tavaliselt nimelt siis, kui need teosed on kuidagi jõudnud saksa lavadele või neist on ilmunud pildid või kirjutis ajak. *Das Theater* veergudel.

Peale asjaolu, et üks inimene ei suuda paremalgi tahtmisel jälgida kogu rahvusvahelist näitekirjanduslikku loomingut, tuleb arvesse seegi, et meie teatrite juhid on enamasti juba keeleliselt seotud saksa keelega, mille mõistmine ja teiste keelte mittetundmine juba juhib meie teatrite „antvärke“ liialt saksa näitekirjanduslikku vette, tehes nad liiga olenevaks selle tõusust ja mõonast. Samal ajal kui meie jutustav tõlkekirjandus on ammu juba vabanenud saksa kirjanduse ainuvalitsusest, sipleb meie teatrite repertuaar ikka ja kestvalt saksa tõlke-näitekirjanduse kammitsas, ja kuigi harukorral minnakse teiste rahvaste juure, siis sünnib seegi *via* saksakeelsed tõlked.

Ja ometi on olukord rahvusvahelises näitekirjanduslikus loomingus selline, et peale paari nime ei paku oleviku saksa näitekirjandus just palju. Meie lavadel on aga täiesti tundmatud sellised näitekirjanikud ja nende lavateosed, nagu taanlane S. Borberg, hollandlanna Top van Rhyn-Naeff, poolanna Zofja Nalkovska, et nimetada vaid paari juhuslikku nime. Mis oleme meie näinud näiteks poola näitekirjanduslikest toodetest? Peale Tadeusz Rittneri *Hundid ööl* pole viimasel kümnel aastal Eestis lavastatud ainustki poola näidendit. Parem pole lugu ka tšehhi lavateostega, millest tunneme vaid Karel Čapeki *RUR*'i. Esimese meie jõudmise eest võlgname kindlasti tänu asjaolule, et Rittner kirjutab kahes, poola ja saksa keeles, mille viimase kaudu on tulnudki *Estonia* lavale *Hundid ööl*, nagu tuli *RUR*'gi oma Saksas saavutatud suure menu tõttu. Teiste slaavi rahvaste näitekirjandusest pole meil niigi ulatuselist aimu, sest mis teavad meie teatrite juhid näiteks kõige harituma slaavi rahva, sloveenide, rikkalikust näitekirjandusest? Kas on nad midagi kuulnud sellisest suurest lavakirjanikust, nagu kroaatlaste Ivo Vojnovič? Kui nad neist midagi oleksid lugenud, siis poleks nad mööda pääsenud esitamata seda jõulist lavaloomingut oma lavadel. Samal ajal aga näeme meie, et paljud eelpool mainitud pole võõrad näiteks soome teatrite lavadele, kuigi viimastel on kasutada märksa suurem valik kodumaisest näitekirjandusest, ja tõlked moodustavad nende mängukavas vähem olulise osa kui meie teatrite omas, millega liitub veel seegi asjaolu, et soome lavad on umbes sellises koloniaalses vahekorras rootsi näitekirjandusega, nagu oleme meie saksa suhtes. Kuid hoolimata sellest kõigest, nagu hoolimata sellestki, et Helsingi lavadel püsib näidend märksa kauem mängukavas kui meie teatrites, kuid arvestamata kõiki neid asjaolusid võime siiski nimetada näiteks rea poola näidendeid, mis on juba märgitud soome lavadel. Sellised näited ei puudu ka läti teatrite repertuaarist. Millega siis seletada säärast ühekülgsust ühe rahva näitekirjanduse vaikset nosimist meie lavadel? Vaevalt saab sellele leida muud ja mingit ideelist ning põhimõttelist alust, kui ainult vaimlise laiskuse põhjust. Ainult ja üksi viimasest asjaolust näikse olevat tingitud meie teatrite mängukavas paigaltammumine ja repertuaari monotoonseks muutmine. Omakorda on see vaimline laiskus jälle tingitud meie juhtivate lavategelaste, eeskätt repertuaari koostajate enam kui puudulikust kirjanduslikust haridusest. Sellest viimasest tulebki otsida ja leida paljudegi pahede juuri. Sellest ongi tingitud, et meie teatrite repertuaar võrreldes teiste

rahvaste omadega ületab kindlasti vaid *Mustade lillede* teatri repertuaari, jäädes taha kõigi teiste rahvaste omast. Aga kas seda pole nagu liiga vähe? Küsimuse selliselt diskussiooniks asetamine ei tohiks ületada isegi meie teatrite juhtivate meeste arusaamise vaimlist jõudu.

Meie teatrite töö tõhusamaks ja tulukamaks muutmiseks kassa seisukohast on aga vajaline, et seataks paremale jalale dramaturgide töö meie teatrites. Eeskätt oleks vaja, et *Vanemuise* teatris asuks jälle tööle kindlate kohustustega dramaturg, nagu oli see kord vanasti, ja et *Estonia* teatris töötaks vähemalt paar tööjõulist dramaturgi, või praeguse dramaturgi tööjõu ja -oskusega inimesi nii umbes poole tosina võrra, siis vahest jätkuks korralikuma repertuaari koostamiseks.

*

Peale neegrite teatri tegid Tallinnas neegrite teatrit ka oma inimesed, andes sellele nimeks — iludusvõistlused. Korraldajaks oli seekord mingi ajakirjake, mille nimel on iluga samapalju sarnasust nagu paar päeva kantud viiskudel. Seekord ei viidud iluduste võistlusi küll veel hipodroomile, vaid ainult staadionile, ning seal

olnud sel tsirkusel suur menu, nagu kinnitab *Vaba Maa*, kes seisis sellele ettevõtjale seekord õige ligidal. Meie Haridusministeeriumi kunstide ja teaduste osakonna juhataja hra Gottlieb Ney oli niivõrt tiivustatud juba aastaid kestnud töö kogemustest ja *Estonia* teatri kaasjuhtimisest, et tundis eneses õilsat tungi loovaks tööks ilu-staadioni väljal ning asus iludusvõistluste pea-dirigendiks võistluste avajana. Või ei andnud hra Neyle rahu kadunud haridusminister Baueri loorberid tsirkuse avajana? Mine tea inimliku loomingu kõiki saladusi!

Muidu aga pole Tallinna veel jõudnud kunstilise loomingu lävelegi, tehes alles ettevalmistustööd tulevaseks hooajaks. Pessimistid võiksid oletada, et need kaks sissejuhatavat akti välis- ja sise-neegrite poolt ei ennusta midagi head meie teatrite ja muudegi kunstide alal eelolevaks hooajaks, kuid selliselt mõtlejad eksivad kindlasti: juba on teada, et meid käesoleva kuu lõpul külastab Riia Vene Draamateater, mis on pakkunud järjekindlalt kunstiväärtuslikku näitekunsti alal. Loodame, et need etendused saavad tõeliseks sissejuhatajaks uuele hooajale. Loodame ja soovime seda!

Bernhard Linde

Estonia teater hooaja avangul

A. Kasemets — *Estonia* direktor

H. Kompus — ooperijuht

Teatri direktor hr. A. Kasemets andis meie ajakirjale ülevaate teatri tuleva poolaasta tegevusest.

Hooaeg avatakse 6. sept. Wagneri ooperiga *Tannhäuser*, H. Kompuse lavastusel.

Teise uue ooperina tuleb *Delibes'* 3-vaatuseline *Lacmé*. Nimiosas esineb solistina pr. Ida Aav-Loo. Sõnalavastuste hooaeg algab 12. sept. A. Kit-

bergi draamaga *Neetud talu*, Hilda Gleseri lavastusel.

Järgneb uudissõnalavastusena Verneuil'i kuulus psühholoogiline 3-vaat. näidend *Saatan*, kus esinevad ainult kaks tegelast — pr. Villmer ja hr. Lauter.

Oktoobris tulevad esilavastusele: ingl. kirjaniku William Maugham'i ülipõnev 3-vaat. draama *Kiri*

(*The Letter*, 1927), H. Raudsepa *Mikumärdi*, A. Adsoni *Lauluisa ja kirjanetsi* ning soome kirjaniku Agapetuse komöödia *Patuoinas*. Viimast mängiti möödunud aastal suure eduga Helsingis.

Operetiga tehakse algust 18. sept. Engel-Berger'i 3-vaat. *Bubi ja naised* (oli mängimisel 1929. a. Viinis, kus sai hiiglamenu osaliseks). Lavastab A. Lüdigi. Seejärele Emerich Kalman'i uus operett *Kannike Montmartre*'ist. Kordamisele tulevad mitmed tükid

möödunud aasta repertuaarist, nagu *Boris Godunov*, *Tsarivits*, *Floriida roosid* jm.

Uue jõuna teatri alaliseks tegelaseks 1930./31. a. hooajaks on palgatud prl. Milvi Laid ja lähemateks kaastöötajateks prl. Landberg, Eiula ja Niglas, hr. Tamm (tenor) ja hr. Veigart (bariton). Solistina pr. Ida Aav-Loo.

Väliskülalistena esinevad kindlasti kuulus kolortuurlauljanna Maria Kurenko (oktoobris) ja jaa-panlanna Teko-Kivo.

ESTONIA LAVAJÕUDE

H. Lauter — draamanäitleja ja lavastaja

Rahel Olbrei — tantsujuht

P. Olak — dramaturg

Hilda Gleser — draamanäitleja ja lavastaja

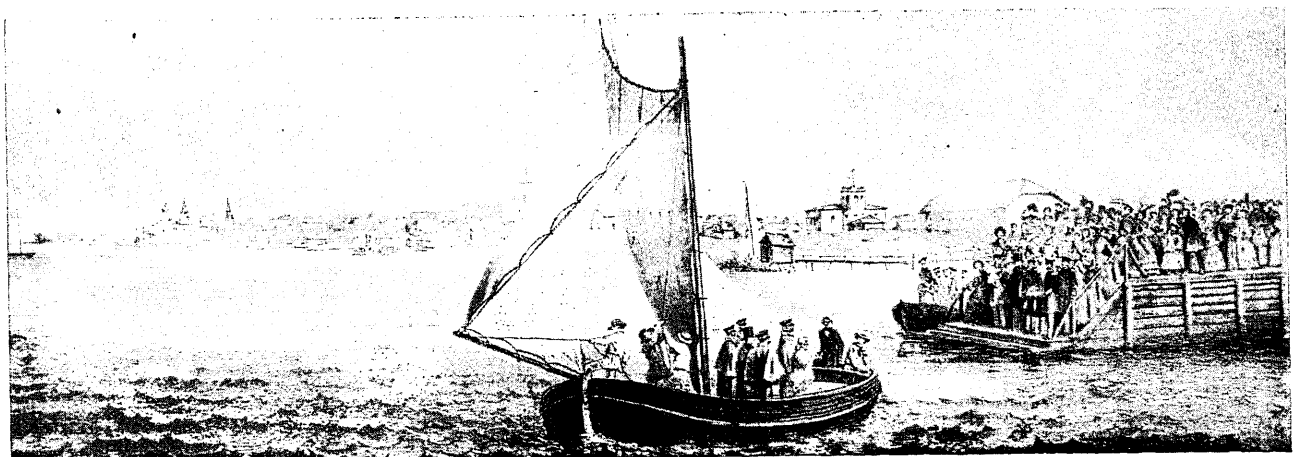

Marta Niilus — draamanäitleja

PR. VARESE PORTREE

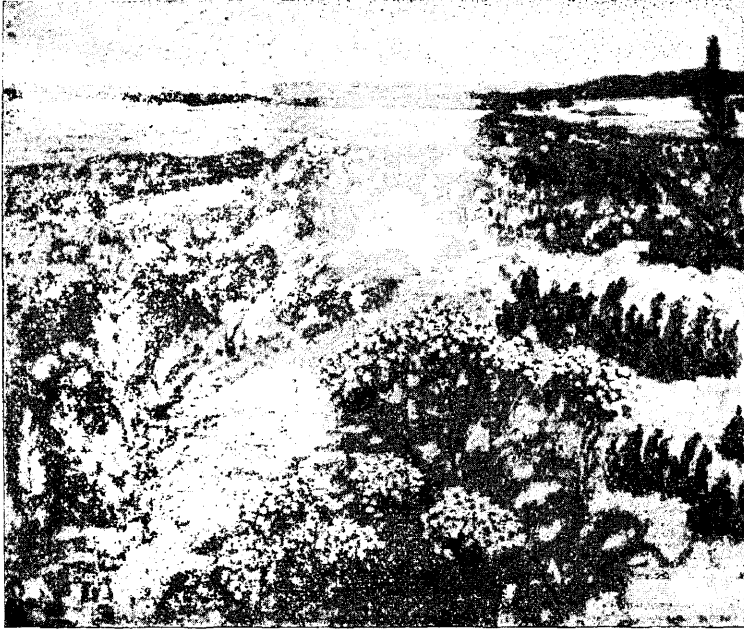
J. Köler

V. Timm

VEINE TROONIPÄRIJA JA KEISRINNA ÄRASÖIT HAAPSALUST 1852. A.

Konrad Mägi

SAAREMAA MAASTIK
(A. Sildniku omand.)

MAASTIK
(A. Sildniku omand.)

SAADJÄRVE
(J. Reimani omand.)

Rudolf Paris

Konrad Mägi

15. augustil möödus viis aastat kunstnik Konrad Mäe surmapäevast. Selle kaotuspäeva meeleletusele kutsub meid kadunud maali ja toodangu ulatus ja tähtsus ning Mäe osa eesti kunstikultuuri arendamisel. Tuleme siinkohal lühidalt meele tema toodangu iseloomu ja arengulaadi.

K. Mägi s. 1. nov. 1878. a. Uderna mõisas end. kooliõpetaja, tookord mõisavalitseja, pojana. Perekonna tulunduslikud olud ei võimaldanud kestmamat lastekoolitust. K. M. õppis varakult tiseritööd — puunikerdust, et iseseisvalt ülespidamist teenida.

Noore K. Mäe elusuhe ja ideoloogia kujunes sajandi pöördel teotseva linnanoorsoo keskkonnas. Mängu-, laulu- ja spordiseltsidest osavõtt (a. 1900 ümber), boheemitsemine ja visa leivateenimise töö. Tutvus püüdliku käsitöölis- ja koolinoorsooga viib teda tol ajal moes olevate Nietzsche ja Przebyszewski kirjanduslikkude mõjutiste piirkonda. Vaba elukutse valik oli osalt selle tulemus. Oma kutseks valis K. Mägi alul muusika. Temast pidi J. Sörmuse õpetusel võrsuma viiulivirtuoos. Kuid ka prantsuse maadluses, võidujooksus ja ujumises, näitelaval ja joonistamises oli Mägi samal ajal rekorditamas.

1903. a. leiame K. Mäe juba Peterburis, kuhu oli suundunud enamik eesti kunstijüngreid oma haridust täiendama. Ta õpib Stieglitz'i kunstikoolis puunikerdust. 1905. a. revolutsiooni päivil ta võtab tegelikult osa õpilasrahutustest. Selle tagajärjel ta lahkub ühes mõne teise eesti kunstiõpilasega koolist. Ta teotseb mõnda aega Peterburis bürooametnikuna. Ühtlasi astub ta Goldblatt'i eeskujulikele joonistuskursustele.

1905. a. oli meie kunstiringkonnile ka uue orientatsiooni tekkimise ajaks: algab eesti erksama kunstipere otsene kokkupuude läänepoolsete kunstivooludega. Sest rünnakust läände on Mägi üks agaramaid osavõtjaid.

Talvel 1906 asub K. M. Helsingisse. Tema sihiks oli jõuda Pariisi — tõelisse kunstitsentrumi. Kergendanud Helsingis oma leivamuresid J. Hurda kogutud rahvalaulude ümberkirjutamisega, ta teostab lõpuks, sügisel 1907, oma Pariisi sõidu.

Kuid vaevalt saab ta kohaneda uues olukorras seitsmekuise peatumise kestel, kui matkahimu viib K. Mäe ühes A. Tassaga Norra poole, põhjamaile. Rahapuudus sunnib neid esialgu peatuma Kopenhaagenis. Paarikuine viibimine Taani pealinnas on ütlasi ka Mäe esimene tugevam tööperiood maali alal. Kui Mägi jõuab lõpuks, 1908. a. sügisel, Oslosse, on rahapuudus jõudnud äärmuseni ja sunnib teda jääma tervelt kaheks aastaks Norramaale. Need kaks aastat on aga K. Mäe kui maalikunstniku kujunemisele väga tähtsad. Alles Norras saab sest sportlasest, viiuldajast, skulptorist tõeliselt

innukas ja andekas maali. Osalt mõjustatud *jugend*-stiili stiliseerimise laadilt, millele seltsib veel Mäe tookordse kõrvalteenistuse — emailleerimise mõjustis, loob Mägi Oslos oma esimese iseloomulike teoste seeria. Küll puudub neis see värvitihedus, mis Mäele on olnud iseloomulik ta hilisemas toodangus, kuid neis pinnalistes, dekoratiivsuses kalduvais maastikes on tunda K. Mäe tugevat vormisuhet, rütmitunnet ja kompositsiooni erinevust.

Alles aastal 1910 võimaldub Mäel tagasi sõita Pariisi, kuhu ta jääb peatuma paariks aastaks. Ta toodang sellest ajast kannab tunduvat impressionistide mõju, mis avaldub nii kompositsioonis kui ka käsitluslaadis. Need on kirevad valguseküllased momendid, mis kantud lõuendile ja moodustavad värvirikka vormide ja toonide kooskõla.

1912. a. asub Mägi kodumaale, Tartu. Kahe järgneva aasta suve veedab ta Saaremaal. Sest ajajärgust tunneme tema maastikke, mis on oma iseloomult lähedased Pariisis teostatud lõuendile. Kuid süvenenum, isikupärasem on nende teoste iseloom, võrreldes eelmistega. Neis avaldub nähtu ja õpitu väärrikas rakendus ja subjektiivne lähendus.

Järgmisil aastail on Mägi Viljandi- ja Võrumaal ning annab rea uue käsitlusviisiga maalinguid. Need on lõuendid täis joonistuslikku ruumikujundust erilise värviperspektiivita. Nad tuletavad pildikujunduslikult osalt meele Norra-ajajärku, selle vahega, et nad on vähem stiliseeritud.

Eesti iseseisvuse algaastail on Mägi üks agaramaid eesti kunstikultuuriliste asutiste organiseerijaid. Ta võtab osa kunstikaitsest ja kunstikooli asutamisest ning juhtimisest.

1921.—1923. a. on ta rännakul Saksamaale ja Itaalia. See on ajajärk kõige intensiivsemat värvijõu avaldust Mäe produktioonis. Ses tundub tema seesmise mina kõige otsemat avaldust. Need on jõulise kompositsiooni ja maagilise värvi kooskõlaga maastikud.

Ja järgnev K. Mäe arengutee aste ilmneb Saadjärve maalinguis. Saadjärvel, kus ta veedab suve aastal 1923, andub ta uuele kunstisuunale. Tema maaliliste nägemuste Saadjärve aja toodangu iseloomulisemaid jooni on toonide rikkuse õhuline mõju.

Kuid nüüd hakkab traagiline haigus tegema K. Mäe viljakale elule tõkkeid.

Konrad Mäega oleme kaotanud ühe parema teerajajaid meie noores kultuuris. Mitte üksi oma teostega ei rahuldanud ta meie kunsti harrastava publiku esteetilist tarvet. Oma laialdases tutvusringis on ta mõjuvalt kaasa aidanud moodsa kunsti levinemisele.

H. Laur — koomik, lavastaja

A. Lüd ig — draama- ja operetinäitleja,
lavastaja

Ida Aav-Loo — operilaulja (solist)

Milvi Laid — operetinäitleja

G. E. Luiga

Mis on meile teoloogias vastuvõtmatuH. MASINGU KIRJUTISE PUHUL: VAATLUSI MAAILMALE TEOLOOGI SEISUKOHALT
(OLION NR. 5, LAHTISED LEHED)

H. MASING heidab meie intelligentsile ette kirjastust eemal seismist, usuvihkamist ja ükskõiksust teoloogia vastu. Ei mõtle vaidluste astuda autoriga, vaid tahan järgnevais ridades ainult näidata, miks on lugu nii ja ei või olla teisiti. H. Masing räägib asjast ümber ja ringi, aga ei puuduta selle sisu ja üdi. Selle asemel püüab ta enesele kergendada etteheidetetegemist mõnesuguste eksi-väidetega. Näit. kinnitab ta, usk olevat meil olnud alati „vihatud lapse olukorras“. Aga vaevalt on olnud kuski usklikumat rahvast kui eesti rahvas. „Usku ma ei anna ära, see on minu kallim vara“ — oli üldine juhtlause peaaegu igas peres ja talus. Aga kus kõik areneb ja edeneb, on teoloogia meie maal kivistunud ja jäänud sellega mingiks võõrkehaks organismis. Olgu see organismile enesele hea või paha, ta ei saa midagi parata, kui temasse on tekkinud niisugune kivikoorega võõrkeha: ta ajab selle lühema või pikema aja jooksul enesest välja või kannab seda, kui ilmaaegset koormat, vastu tahtmist eneses edasi. H. M. ütleb ise, et mis mujal oli juba viiekskümmen aasta eest, on uus meile alles nüüd. Selles ep on üks suur viga, et meil on alles mineviku teoloogia, kuna inimese vaim on teinud kõigil, kõigil aladel eriti viimase 50 aasta jooksul suuri edusamme ja tal ei ole võimalik ei ühelgi alal, ei loodusteaduses, ei tehnikas tagasi pöörata seisukohtadele, mis olid 50 aasta eest. Kuna aga teoloogia seda nõuab, siis nõuab ta võimatut.

Tean, teoloogia ütleb selle peale: inimhing on jäänud selleks, mis ta oli; patt ja süü ja lunastamise vajadus on praegu needsamad, mis 50, 500, 1000 ja 2000 aasta eest. Aga see on jälle üks neid loogikalisi pettejäreldusi, mida teoloogia niiväga armastab. Samuti on inimese organism seesama, mis 50 ja 100 aasta eest, haigus ja valutunne on seesama, aga arstiteadus on praegu hoopis teine. Olgugi et üksikud alused püsivad veel Hippokratese ajast. Teoloogid armastavad tuua näiteid, kuidas teaduses on eksitud, on lühemat või kauemat aega peetud midagi tõeks, mis hiljemini ometi osutus valeks. Muidugi, seda on palju. Aga teadus ei ole kunagi püüdnud väita, nagu teaks ta juba kõik. Teadus on alaline otsimine, ja mis täpsamate uurimuste põhjal osutub ekslikuks, see heidetakse ilma pikema puiklemiseta kõrvale. Teisiti teoloogia: tema kinnitab enesel absoluutse tõe juba täielikult käes olevat ja ei luba selle juures mingit kahtlemist, aga siiski võiks täita suured raamatud sellega, kus ta teaduse ees on sunnitud oma väidetest loobuma. Olgu või koolinäide maakerä kuulisarnasusest ja liikuvusest. Aastasadu sõdis teoloogia selle tõe vastu ja kinnitas piibli põhjal, et maa ei ole kerarane. Sest kes teab paremini, mis nägu ta on, kui tema looja? Luterus nimetas Kopernikust „narriks“, kuna piiblis olevat selgesti öeldud, et päike liigub, sest Joosua ei ütelnud mitte: „Maakerä, seisa paigal!“, vaid „Päike, seisa paigal!“ Ja Tartu teoloogia prof. Keil kinnitas veel üks inimiga tagasi, et maailma tekkimine on sündinud 6x24 tunni jooksul, täht-tähelt nii nagu jutustatakse piiblis.

Teadus ei puhka iialgi, vaid rühub ikka edasi, teoloogias kuuleme alatasa hüüdu: „tagasi!“ Alles neil päivil jälle kajas üle maa hüüd: „tagasi Luteruse juure!“ Ja teatavasti kinnitas ka Luterus, et tema õpetus ei ole muud kui tagasimineku esialgsete õpetuste juure.

Kuna siis teoloogia (s. o. meie ametlik teoloogia) nõuab, et inimene peab omandama maailmapildi, mis oli maksev sadade ja tuhandete aastate eest, siis ei jää haritud, mõtleval inimesel muud üle, kui loobuda teoloogiast.

*

ÜTLESIN ülemaal, et praegune teoloogia seisab võõrkehana elusas organismis. Ja ta tahabki olla võõrkehaks, sest see usk, mis ta pakub, on väljaspool maailmasüsteemi, väljaspool inimvaimu arengut. Ta ütleb ennast rajavat raamatuile, mis olevat hoopis isemoodi tekkinud kõigist muist raamatuist, mitte inimvaimu töö, vaid väljaspool loodust oleva vaimu etteütlemine, kellele inimene olnud ainult kirjutusmasinaks. Ja nende kirjade seletamisel ei luba ta kasutada mingeid teaduse abinõusid, loogikaga ei tohi neile tulla ligi ja mõistusele öeldakse lühidalt: „pea lõuad!“ See on aga mõtlevale haritud inimesele vastuvõtmatu. H. Masing kõneleb äärmise halvaks panuga *Protestantliku Ilma* piibli-seletuslikest kirjutisist ja ütleb, et neis avaldatud vaated pole enam sugugi moodsed, vaid piiblikriitika on uue ajal saanud hoopis teissugused alused. Kuid missugused alused, seda jätab ta kahjuks lähemalt tähendamata, aga tema kirjutise vaimu järele tahab ta tähendada, nagu oleks uuema aja teoloogia tagasi läinud enne-Straussi aegsetele alustele. See väide võib muidugi olla maksev „meie“ teoloogia kohta. Meie teoloogia kinnitab, piibel olevat algusest otsani sõna-sõnalt ja täht-tähelt kirjutatud püha vaimu etteütlemise järele, ja tõendab seda piibli enese lausetega. Isegi kui piiblis oleks selliseid lauseid, siis oleks see ainult loogikaline tiirlemine, *circulus in probando*, mis ei tõenda mitte midagi; aga kui lähemalt vaatame neid piibli lauseid, mis seda peavad tõendama, siis näeme, et nad sugugi seda ei ütle, vaid et neile ainult suure venitamise ja omavolilise laiendamise teel need mõtted alla topitakse.

Ajakirja ruumi hoides ei taha tuua näiteid. Aga vähegi terasemal lugemisel küsigu lugeja, kas oleks võimalik niisugune mõistete venitamine mingisuguses juriidilises dokumendis kohtu ees. Sama kergelt ja kriitikata laiendatakse ajaloolisi tõendusid. Kui vana Kaldea, Egiptuse või Paabeli väljakaevamistel leitakse midagi, mis läheb kuidagi ühte piibli mõne jutustisega, siis tehakse, nagu oleks sellega tõestatud ka kõik üksikasjad. Aga kui väljakaevamistel leitakse Troja varemed, kas sellega on tõestatud, et linna asutajad olid Zeusi ja Atlase lapsed, et Parisele ilmus kolm Olümpose muusat ja et sõjast võtsid osa jumalad, nagu jutustab seda kõrgest-inspireeritud *Iliada*? Kui Emajõgi on olemas, kas sellega on tõestatud rahvajutt tema kaevamisest? Sest tuleb pidada

silmas, et ka teistel rahvastel on oma pühakirjad, mõned hästigi vanemad kui piibel, ka need on kõrgemalt inspireeritud ja ei ole ühtki objektiivset tunnust, mille järele võiks öelda, et nende algupära on halvem kui piibli oma. Tõsi küll, loeme misjonäride vagajuttudest, kui kergesti nad vahest paganate arvamusi ja õpetusi ümber lükkavad. Nii misjonäri jutuaamine India pärismaalasega, kes usub, et maailm lebab nelja elevanti seljas. „Aga kus seisavad elevantid?“ küsib misjonär. — „Kilpkonna seljas“, vastab pärismaalane. — „Aga kilpkonn?“ küsib misjonär, ja ongi ots india tarkusel. Aga kui usuasjus mõistusele tuleb ütelda „pea suu!“, siis on juurdlemine selle üle, kus seisab kilpkonn, lubamatu ülbus ja siis ei saa ka kõige primitiivsemat usku ümber lükata; ent kui ikka edasi pärime asjade algallikat, siis jätavad piibel ja ristiusk meid niisama ülepääsmatule teele, kui hindulase usk tema kilpkonna juure.

Teoloogide kirjaseletamine on tihti niisugune žongleerimine sõnade ja mõistetega, et tõsine mõtleja inimene ei või seda kuidagi vastu võtta. Ehk olgu siis, et ta jätab juurdlemise, kus seisab kilpkonn.

Missugust jõledust kõik ei ole juba tõendatud piibli sõnade põhjal! Mõnigi endine vaga väide kõlab praegu kui usu pilkamine ja piiblisõnade narrimine. Aga praegusel ajal? ... Loen ühe teoloogia doktori sissejuhatuses Salomoni *Ülemlaulu* juure: „Siin ei ole tegemist maise, lihaliku armastusega. Mitte, nagu täht kõlab, mehe loomuliku, olgugi õilsa armastusega neitsi vastu. Mis oleks kõige ülevamalgi ilmalikul armastuslaulul tegemist pühas Jumala-raamatus? ... Loomuliku inimese madala mõrjsja ja abielulise armastuse kuju ja pildi all on jutt taevasest kuningast Salomonist, s. t. Rahurikkast, mida Püha Vaim kirjeldab ennustades.“ — Nii siis väidetakse ja sunnitakse inimesi uskuma, et see on „taevane kuningas“, kes enesest ütleb, et tal on kuuskümmend emandat ja kaheksakümmend liignaist ning arutu-palju neitseid, aga tema armastab ainult Sulamitti, see pidavat tähendama ristikogudust, kelle „naba on kui ümargune kausike, kus segatud joomaega ei puudu; ja kõht on kui nisuhunik, kus lillekesed ümber pandud, ja tema kaks nisa on kui noored väikese hirve kaksikud, kui kaks vasikat, kes lillekeste seas söövad“.

Kui uskuda meie teoloogide seletusi, siis lööb nende „taevane kuningas“ kõik Olümpose jumalad üle erootikas. Kuid nende meetodi järele ei ole mingit raskust ka kõiki Marie Underi sonette (ja muid luuletisi) seletada vaimulikult. Näit.: „Su käsi eksis minu bluusi siidis“ — kirjeldab piltlikult, kuidas jumala ära tundmine tungib inimese südamesse ja kisub temalt maha kõik enesemeeldimise hõlbud, ning sonetis „Oh sukki neid, mis lõppeda ei taha“ — kurdab luuletaja pattude pärast, mis nagu pikad sukad meil jalgade küljes kõikjale tagant järele lohisevad.

Nii seletavad teoloogid kirja! Kas võib siis panna imeks, et see on vastuvõtmatu vähegi tõsiselt mõtlevale inimesele?!

Siia juure tuleb, et needsamad sõnasõnalise inspiratsiooni rõhutajad ei hooli üsna sagedasti sõnalisest tähendusest midagi, vaid panevad selle asemele julgesti oma mõistuse targutuse. Selleks annab dr. M. Luterus väga kujukaid näiteid. Ta laulab das Wort jie sollen laffen ja kirjutab kriidiga lauale „on“, aga õigusega näi-

tavad katoliiklased, et otse selles vaidlusküsimuses Luteruse õpetus ei seisa kirja põhjal. Luterus õpetas nimelt, et armulauale leib jääb leivaks ja vein veiniks, aga nende ainetega, nende all ja nende sees (*cum pane, sub pane ja in pane*) saab lauakäija Kristuse ihu ja verd; kuid otse need sõnad on Luteruse oma targutus ja neid ei ole piiblis, vaid kui seal on öeldud „see on minu ihu, minu veri“, siis ei saa ütelda, et seal veel midagi muud ka on. Sääraseid näiteid on palju, kus Luterus das Wort nicht hat wollen laffen stahten, aga ruumivähesus keelab neid rohkem ette toomast.

*

See käib — niiöelda — vormilise külje kohta: mõtleval inimesel on võimatu vastu võtta, kuidas meie teoloogid oma väiteid ja õpetusi põhjendavad. Aga ka see, mis nad õpetavad, on sisult kokkusobimatu meie aja õigustundega. Jumal loob inimese, kes peab patu sisse langema. See on sõnadega mängimine, kui öeldakse, ta oleks võinud jätta ka patu tegemata. Nimelt ei võinud ta seda, sest sellega oleks ta ju tõmmanud kriipsu läbi kõigist jumala kavatsustest. Kui jumal oli juba enne inimese loomist otsustanud oma poega saata tema lunastajaks (nagu teoloogid õpetavad), siis ei olnud inimesel mingit võimalust jätta patt tegemata. Jumalal oleks ju olnud kerge asi luua inimene nii, et see ei oleks tahtnud pattu teha; et ta aga tegi, see oli tingitud tema kokkupanust, nagu jumal ta oli loonud. Tõmmata siia saatan juure — ei muuda asja. Sest ka saatan oli jumal loonud ja kui ta tema lõi, siis teadis ta, et sellest tuleb kurivaim. Kui ta tema siiski lõi, siis oli tema plaanis, et sest pidi tulema kurivaim. Järelikult tahtis ta, et peab olema niisugune loom. Kui keegi paneb hauduma krokodilli muna, millest ta teab, et sellest tuleb välja krokodill, siis tähendab see, et ta tahab krokodilli. Ja milleks laskis jumal saatanal vabalt hulkuda Eedeni aias inimpaari hulgas, kes olid alles kogemusteta lapsed? Ilmutamise raamatus jutustatakse vana mao kinnisidumisest, pitseri ja luku taha panemisest tuhandeks aastaks, „et ta mitte enam rahvaid ei eksitaks“ — miks ei tehtud seda siis varemini? Kas eksituse ärahoidmine ei ole parem kui pärast selle karistamine? Kui vanemad panevad lapse mürkmao lähedale ja teavad kindlasti, et madu last hammustab, kuna lapsel sellest ette aimu ei ole, kes on siis süüdi lapse surmas? Või kui nad saadavad lapse kõlblise kiusaja kätte, kindlasti ette teades, et ta langeb, kes on siis selle languse suurim süüdlane? Eks vanem? — Ülepea, kui võtta kogu see patulangemise jutustus sõnasõnalise tõena, siis on see absurdum. Jumalat kujutatakse selles nagu mõnda hommikumaa despooti, kes orjele annab käsk ainult oma tuju pärast, ajaviiteks, tihti ka kiusamiseks. Nii oli see puupuuutumise keeld täiesti mõttetu ja tarbetu! Ja kuna olid kõik ettevalmistused tehtud (saatana loomisel ja aeda laskmisel ning inimesele loomisel järeleandliku iseloomu andmisel) seks, et inimene pidi keelust üle astuma, milleks siis kogu looduse äravandumine? Jälle nagu äge despoot, kes vihas tades lööb pihuks ja puruks kõik, mis ette juhtub, küsimata, kas süüdlane või süütu. Mis olid siis süüdi kõik loomad, et need pandi ägama võõra süü pärast, mida nemad ometi ei saanud takistada. Edasi, see kuulus pärispatt, millega meil põrguküpsiks on kuulutatud imevad lapsedki, ainult sellepärast, et nad Aadamast olevat sünn-

dinud! Aga kas valisid nad ise vabatahtlikult Aadama enesele isaks? Kas küsiti nende käest, kas tahavad nad Aadama lastena tulla siia maa peale? Kas nad oleksid võinud ka sündimata jääda? Karistada võib kedagi ikka ainult selle eest, mis ta oleks võinud jätta ja pidanud jätma tegemata. Siin ehitakse jumalat sellesama kõlblusega, mis vaenlaste kohta ütleb: „Õnnis on see, kes sinu väikesed lapsed võtab ja vastu kalju puruks lööb!“ Näidata, kus on siin õiglus, on palju raskem kui näidata, kus seisab kilpkonn. Edasi: selle patuse äralepitamiseks on vaja üht täitsa süütu ja vaga saata kõige hirksamate kannatuste läbi surma... Kellele oli vaja seda ohvrit? Kui oleks nõudja olnud keegi kolmas, siis võiks seda veel kuidagi seletada, aga nüüd oli nõudja jumal ise ja ta ei võinud süüdlasele muidu andeks anda, kui et süütu pidi kannatama, endisele kergele eksitusele — tühja palja õuna söömisele — pidi juure tehtama üks hirmus ülekohtus, süütu inimese piinamine ja surmamine! Ja seda seletades öeldakse: nii püha on jumal. Ons see tõesti pühadus? Keegi välistest inimestest on ise pahandanud, ta tuleb koju, võtab süütu lapse ja peksab selle veriseks, et oma viha lahutada. Ons see õilis? Kas saame kiita selle isa armastust või õiglust? Kas see ei solva põhjani meie õiglustunnet? Meie teoloogid kujutavad kogu lunastamise asja nii, nagu oleks tegemist tgeda Shylock'iga, kes seisab oma võlakirja silitades ja ütleb:

I crave the law! (Ma nõuan seadust!)

Ja kui talle ette pannakse leplikum olla, siis vastab:

An oath, an oath. I have an oath in heaven.

I stay here on my bond.

(Mu vanne, vanne. Olen vandund oma pea juures. Ma toetun oma dokumendile.)

Karvapealt nii põhjendavad meie teoloogid süütu inimese surma vajadust. Ja kui küsime, kuidas see kokku käib õilsa kõlbluse mõistega, mida õpetab Naatsareti Jeesus, siis peetakse järelepärimist ja juurdlemist koguni jumalateotuseks! Ei ole luba küsida, millel seisab kilpkonn! Aga siin on mõtlejale palju vastuvõtmatumad asjad, kui uskuda, et kilpkonn seisab ei millegi peal.

*

MEIE kangemadki luterlased ei pea Kopernikust enam narris, vaid vabandavad Luterust, et sel oli ekslik arusaamine piiblist. Aga eneste juures ei pea nad mingisugust ekslikku arusaamist võimalikuks.

Piibel on usundiliste mõtete ja ideede tühjaksammutamatu rikas kullakaevandus, aga teoloogia on osanud sellest välja tuua kõiksugu prügi ja prahti, mis on vastuvõtmatu mõtlevale inimesele. Ja niikaua kui meie teoloogid on selle mehe sarnased, kes varanduste järele kaevates leiab ainult vihmaussikesi, ei ole midagi imestada, et mõtlev intelligents ei hõiska nendega ühes säärase leiu üle.

Rudolf Lesta

Toompea täna ja homme

Toompea Lossiplats vajab avardust Perikles'e vaimus.

Antiikne nägemus

L. Bakst

Täisväärtusega peafassaadi etteehitamine Toompea lossi veneaegsele igakorpusele eeldab muuhulgas senise korpuse pikendust kummastki otsast 40 meetri võrra. Selle väite põhistasin *Olion* nr. 4.

Tööpoolest, mitte ainult Toompealossile täisväärtusega peafassaadi etteehitamise vajadus ei nõua Lossiplatsi avardust lõunasihis kuni Falgi

teeni ja peatselt kuni Komendandi teeni. Seda nõuaks just ka uue monumentaalhoone ehitamine Toompea idaservale.

Toompeale tuleb ehitada monumentaalhoone temasse ministeeriumide koondamiseks, — sellise seisukohavõtuga Toompea planeerimis- ja ehitamiskavatsuste kohta on esinenud 1929. aastal — Riigivanemana — härra Otto Strandmann. Riigivanemale ei sobinud avaldada, et Toompeale on kibedasti vaja uut monumentaalhoonet — Riigivanema jaoks kõigepealt.

Toompea lossi praeguse peakorpuse pikendus 40 meetrit põhja poole eeldab nende eramajade lammutust, mis asuvad Kooli tänava ja lossi daani-aegse välismüüri vahel; daani-aegset lossimüüri on eramajade taga 48,1 meetrit.

Riigivanema palee ehituseks tuleks Toompea idaservalt kantsitornist Kik in de Kõk kuni Lühikejalani lammutada kõik senised ehitised. Ka see lammutus oleks niikuinii ajaküsimus. Sest mainitud ulatuses on Toompea idaserva ehitised liiga halvad võrreldes Toompea sama idaserva pealinnalise paleearehitektuuriga Pikkjala kohal. Pikkjala palistus paleearehitektuuriga paistab osaliselt pealegi Vabadusplatsile ja otsegu kriipsutab alla arhitektoonilist viletsust, mis Lühikejalast lõuna poole kõrget ehituspinda mõnitab. Ka see osa Toompea idaservast peaks olema palistatud.

Kuid Riigivanema palee tuleks kavatseda ja ehitada ka Lossiplatsi tervet pikka külge palistama, samas, s. o. 167 meetri ulatuses, nagu Toompea lossi pikendatav peakorpus palistaks avardatava Lossiplatsi terve pika vastaskülje.

Riigivanema palee peafassaad peaks moodustama rõöbasjoone Toompea lossi peafassaadile: see oleks

Lossiplatsi avarduse ja kujunduse esteetiline juhtmõte. Ühtlasi peaks Riigivanema palee peakorpuse keskelt läbistama arkvärv — Lühikejala kohal umbes: Pikkjalalt ja Lühikejalalt platsile pääsemiseks.

Nende juhtmõtete rahulduseks peaks Riigivanema palee peafassaad sihtima umbes Toompea idaserva Tüdrukutetorni kohalt Toomkirikuplatsi lõunaidanurga poole.

Sellega tuleks Riigivanema palee põhjapoolse tiiva ette vaba platsipinna soetuseks lammutada ehitised Tüdrukutetorni ja Toomkirikuplatsi lõunaidanurga mõttelisest ühendusjoonest kuni Kooli tänavani... Sest Toompea suure riikliku tähtsusega pind ei või kauaks jääda mõnitatuks germaanilis-slaaviliste provintsimajakestega; eriti mitte Lossiplatsi ümbruses. Eriti Lossiplatsi arhitektooniline ümbrus peab olema suveräänse muljega läänelis-riiklik arhitektuur. Seda nõuab Eesti kui suveräänse ning lääneuroopalise kultuurriigi au ja kohustav nobless; nagu see aksioom *Olion* nr. 4-das põhistatud ka neile kodanikkudele, kelle ilu- ja isamaalsuse-tunne varjusurma uinutatud eelmiste sajandite germaniseerijate ja venestajate poolt.

*

Kirjeldataud lammutusettevõtted võimaldaks mitte ainult Lossiplatsi vajalise avarduse ehitatava Riigivanema palee põhjatiiva ja Toompea lossi peakorpuse põhjapoolse pikenduse ees. Need lammutusettevõtted võimaldaks ka terve avardatava Lossiplatsi stiiliühtlase arhitektoonilise palistuse; võimaldaks avardatava Lossiplatsi kõigi külgede palistuse linnaehituskunstilise tervikuna.

TOOMPEA LOSSIPLATS ARHITEKTUURSEKS SÜMFOONIAKS LOUIS XIV. STIILIS

Toompea lossi idakorpus on 87 meetrit pikk; korpus pikendada lõuna sihis tuleks 40 meetrit, nagu põhistatud. Sellega vajaks Lossiplats juureavardust lõuna sihis — praeguse pinnakõrguse alleshoiul! — enam kui 40 meetri ulatuses; peaks omama ühtlase pinnakõrgusega enam kui 127 meetrit pika kogu-ulatuse praegusest põhja piirjoonest lõunasse. Lossi uue peafassaadi ees asuv plats peaks olema ühtlase pinnakõrgusega, ulatudes pikendatava peafassaadi lõunanurgani; ja sellest veelgi pisut lõunapoole, nagu seda vajadust hiljem valgustan.

Neid nõudeid on võimalik rahuldada: praegusele Lossiplatsile võib pinda juure saada Toompea lõunakallakult; tuleks lammutada Lossiplatsil asuv maja nr. 8 ning Kaarli kiriku kivimaja Komandandi tee ja Kaarli tänava

nurgal; ning polekski vaja kallakut terves platsi laiitlatuses täita.

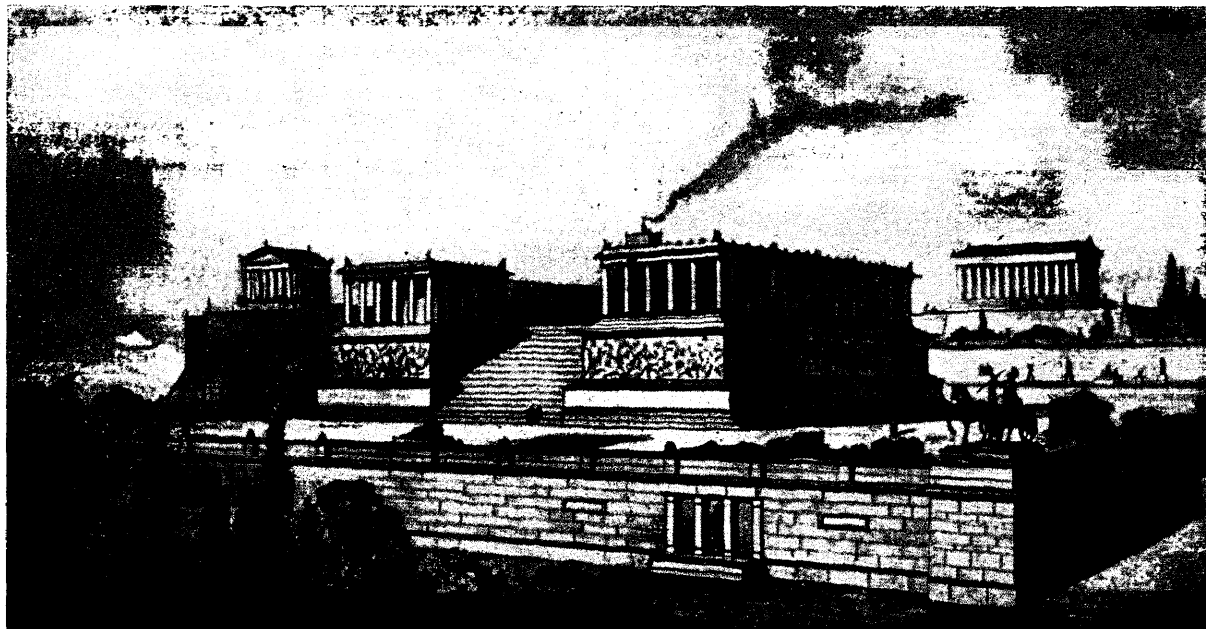
Toompea lõunakallaku täitmiskulude kokkuhoiugi võimaldaks just otstarbelisim ja esteetiliselt väärtuslikem ülespääs alt Falgi ja Komandandi teelt nende kohal järsuna seinana lõppevale avardatavale Lossiplatsile. Ülespääsuprobleemi kõige otstarbelisem ja esteetiliselt väärtuslikum lahendus on ühtlasi ainuke esteetiliselt lubatav abinõu Lossiplatsi avarduseks lõuna sihis, vana platsi pinnakõrguse alleshoiuga kuni Falgi teeni ja peatselt kuni Komandandi teeni...

Praegu mainitud keerdküsimuse praktilisest ja esteetilisest lahendusest mõnda aega huvitatud, olen järjest rohkem veendunud järgmises lahendusviisis kui otstarbelisemas ja esteetiliselt väärtuslikumaks.

Kuigi avardatav Lossiplats lõpeks lõunas järsuna seinana Falgi ja peatselt ka Komandandi tee kohal, on vajalik ja oleks esteetiliselt võimalik alles hoida praegune ülessõidutee, Kaarli tänava mäkke-kerkiv ots; ning oleks võimalik soetada ka teine ülespääsutee, mida vajaks uue monumentaalhoone ehitamise järele suurenev liiklemine ning — kallaku täitmiskulude kokkuhoid. Seda võimaldaks — Pergamoni Zeusi altari ehitamine — ilma kolonnaadita — avardatava Lossiplatsi lõunaotsa keskpaika...

Kujutelgem Toompea lossi idakorpus pikendatuks 40 meetrit lõuna poole, s. o. läbi lossiaiakese peatselt kuni Falgi teeni. Pikendatud lossikorpuse lõunaotsa piirjoon sihtigem, mõttelise õgujoonena, Toompea idaservale, umbes vana Tüdrukutetorni jäänuste ja kantsitorni Kik in de Kök vahele. Sellele õgujoonele kujutelgem — Kaarli kiriku kivimaja eest lammutatuks eeldades — Pergamoni Zeusi altari kiviastmestik hiiglapostamendipaariga. Praegune ülessõidutee jääks peatselt rööbasjoonseks pahema postamendi pikale välisküljele. Et postamentide välisküljed peaksid moodustama rööbasjooned Toompea lossi pikendatavale peafassaadile, tuleks ka praegune ülessõidutee ümber kujundada täiesti rööbasjoonseks nii postamentide väliskülgedele kui ka Toompea lossi pikendatavale peafassaadile. Olekski vaja sel puhul praegust ülessõiduteed ka pisut täiendada. Praegune ülessõidutee nii ümberkujundades, oleks siiski võimalik hoolitseda, et Toompea lõunaserva alt, Tõnismäe poolt pikuti Kaarli tänavat üles vaadates, näiks praeguse ülessõidutee sihtki koguni endiseks jäänud olevat.

Ümberkorraldatava ülessõidutee ja lossi uue peafassaadi pikenduse vahele tuleks soetada kolmas posta-

Altarishitis Pergamoni akropoliterrassil

ment eelmiste vormiga: kolmanda postamenti platvorm moodustaks lossi uue peafassaadi pikenduse ette — Lossiplatsi avarduse uue sopp-platsina vana platsi kõrgusega.

Esteetilise mulje pärast juba peaks kolmas postament hoiduma Toompea lossi pikendatava idakorpuse lõunaotsast pisut veelgi lõunapoolse: peaks oma lõunapoolse välisküljega venima lossi nii idakorpuse pikendatava otsa kui ka lõunakorpuse terve ette-ehituse fassaadi ulatuses.

Kolmas hiiglapostament moodustaks — Toompea lõunaservalt, Kaarli tänava suubumiselt vaadates — monumentaalse muljega terrass-põhisokli Toompea lossi lõuna- kui ka ida-korpusele... Võimaldaks ehitada ülddekoratiivse kiviastmestiku-paari lõunakorpuse portaalide ette.

Sellega võiks ka Lossiplatsi lõunapalistuse keskmiseks osaks kavatsatud Pergamoni Zeusi altari postamenti-paar ühes laia kiviastmestikuga ehitada kerkima pisut lõuna poolt Toompea lossi idakorpuse lõunaotsa piirjoont.

Kõige sellega avarduks kolme postamenti platvormid Lossiplatsi, praeguse pinnakõrguse alleshoiuga, kuni Falgi teeni ja peatselt kuni Komandandi teeni: viimasele teise harusihni andmise järele rööbasjoonsena Toompea lossi lõunakorpusele avarduks Lossiplats umbes 50 meetri ulatuses lõuna poole.

Lossiplatsi selline avardus võidaks esteetiliselt veelgi, kui soetada Komandandi tee põhjapoolselt uult harusihilt teine ülessõidutee rööbasjoonsena esimesele.

Neljas postament peaks omama sama vormi ja terrass-põhisokli moodustama uue monumentaalhoone lõunaotsale.

Tekiks mulje, nagu asuks terve Toompea loss ja uus monumentaalhoone ühes Lossiplatsiga nende peafassaadide vahel — kõrgel ja järsu lõuna-kaljuseinaga hiigla-terrassid, millele ülespääsuks raiutud kaks ülessõiduteed ja kiviastmestik ning ka astmestikud Toompea lossi uue lõunakorpuse ees ja uue monumentaalhoone lõunapoolse otsfassaadi ees.

Kolmandat ja neljandat hiiglapostamenti kujuteldagu veel lihtsamana kui Toompea lossile etteehitatava peafassaadi sokke: kolmanda ja neljanda postamenti välisküljed kujuteldagu vooderdatuna suurte neljakandiliste tumehallide raudkividega.

Keskmiisi postamente kujuteldagu Pergamoni Zeusi altari postamentide vormiga; ilma kolonnaadita, kuid vooderdatuna soome kraniidist friisiväljadega.

Jätame puudutamata postamentide ülemiste äärte rinnakaitse. Täheandan ainult: nelja postamenti ülemiste äärte palistus vastava maitsega, see annaks ise Lossiplatsi lõunaküljele lõpmatu ilu.

Asume tähtsama küsimuse juure: millises stiilis tuleks ehitada uus monumentaalhoone Toompea idaservale ja Pikkjala sihiga ristlemiselt senise otsejoonena Toomkiriku platsi lõunaidanurga poole?

Uus monumentaalhoone vajaks, esiteks, peafassaadi ja hiiglakorpust ennast keskelt läbistavat arkväravat Lühihjala kohal: mitte ainult Lühi- ja Pikkjalalt pääsemiseks Lossiplatsile; ka väärtusliku kolmenurgakujulise ehituspinna kasutamiseks, mille tekitaks Toompea otsese lõunapõhjasihiga idaserva äärelt, Tüdrukutetorni juurest uue monumentaalhoone peakorpuse sihi juhtimine põhjaõhtu-poolse, rööbasjooneks Toompea lossi peafassaadile. Ark-

värava ja peakorpuse taga oleks pinda ehitada lühike lisakorpus, fassaadiga vastu Pikkjala ülessuubumist. Lisakorpuse ja peakorpuse ning Toompea serva vahel jääks vahest veel pinda õue või ka aia jaoks; mida ida poolt ehitus ei piiraks.

Arkväravast lõunasse venival osal monumentaalhoonest omaks ida- või selgfassaad aknad, millest avaneks vaade üle südalinna ja mis annaks siseruumidele heleda ennelõunase valgustuse. Arvesse võttes seda ja ka lisakorpuse ehitamise ning õue ja aiagi soetamise võimalust, tuleks uue monumentaalhoone lõunatiib ühes arkväravaga ehitada kui Riigivanema palee.

Representatsioonivõimelist rõdu vastu Lossiplatsi vajaks Riigivanema palee samadel põhjustel nagu Toompealossi peakorpus.

Hiiglafassaadi keskkoha läbistama vajaliku arkvärava ja representatsioonivõimelise rõdu pärast juba köidab jälle meie tähelepanu Louvre'i peafassaad, mida etteehitusena vajab Toompea lossi pikendatav idakorpus.

Kuid meie tähelepanu köidab uus leidus, kui silmitsime Pergamoni Zeusi altari rekonstruktsiooni ja võrdleme sellega — sama Zeusi altari kujutletud osalist uuestiehitamist Lossiplatsi lõunaotsa palistusena.

Meie leiame, et Pergamoni Zeusi altari suureviisilise kolonnaadi mulje tekiks ka uuestiehitatud Toompeal: Pergamoni Zeusi altari kolonnaad oleks Toompeal kerkinud Toompea lossi pikendatav peakorpuse vägevale soklikorrale... Seda — ühelt poolt Zeusi altarit. Teiselt poolt oleks kolonnaad kerkinud üles Riigivanema palee vägevale soklikorrale...

See oleks juba ka iseteadlikule eestlasele-rahvuslasele silma- ja vaimu-nauding: Toompea avardatud Lossiplatsi oma kahe monumentaalpaleega ei oleks ei Pergamoni Zeusi altari vaimulennuta jälendus ega ka Louvre'i peafassaadi kopeerimine kummalegi platsi küljele... Siin oleks tegemist Pergamoni Zeusi altari suureviisilise uuestiehitusega — arhitektoonilise sümfooniana, nagu selle loomingu ette dikteeris Eesti pealinna omapärane ehituspind ja suveräänse riigi ehitusotstarb.

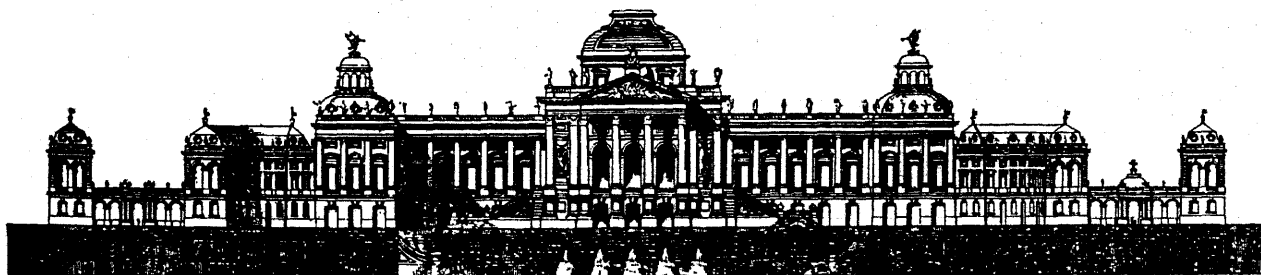
Kujuteldud arhitektooniline sümfoonia võidaks ka uhkeima eestlase-rahvuslase armastuse. Kinnitatagu keskmiste postamentide friisiväljadele, dekoratiivplastikasse ülekantuna, meie rahvaluule kordumislaulude dekoratiivne stiilprintsip.

Meie rahvaluule kordumislaulude stiilprintsipi sel-line käsitus arhitektuurses dekoratiiv-plastikas juhiks vahest mõndagi leidma eestlase eestlase hinge lähedat ilu ka ühe palee fassaadi sümfooniat — kordumisest sama platsi vastaskülge palistava teise palee fassaadil...

Avardatava Lossiplatsi põhjakülje arhitektooniline palistus aga võiks teostuda ühtlasi ja üheainsa nõiakepi löögiga — Tallinna terve arhitektoonilise ilme europaseeringuna suveräänses suunas...

Katedraalist põhja poole lammutuste läbi avardatava Lossiplatsi põhjakülge tuleks palistada arhitektuuriga, mis oleks oma kohal. Põhjapalistus ei tohiks olla ka muljelt nõrgem platsi lõunapalistusest; küll vaid peaks olema platsi külgarhitektoonikast kõrgemale õhku tõusev...

Milline arhitektuur suudaks rahuldada neid nõudeid? Seda suudaks platsi tervet põhjakülge täitev ja sest põhja poole allesjäävaid ilmetuid majakesi oma kõr-

Contant d'Ivry kavand

gusega varjav suurehitis, ühtlasi riiki representeeriv, näit. kunstimuseumi ja kunstinäituste hoone.

Sellise suurehitise kavandi saavutamiseks pole vaja võistlust välja kuulutada: Pariisis on jäänud teostamata Louis XV. aja ehituskunstniku hiilgav kavand; aga see teostamata kavand on loodud vormimõttelt ja maitselt lähedasena Louvre'i peafassaadile, mille arhitektuuriga tuleks palistada avardatava Lossiplatsi kaks pikka külge... Viimasel põhjusel nõuab see Louis XV. ajal teostamata jäänud suurehitise kavand meie elavat tähelepanu.

Louvre'i peafassaadi loomisest saadik ei olnud Pariisi arhitektidel sellist kunstilist loominguärevust, kui selle tekitas Aacheni rahu (1748) päevakorda kerkinud kavatus: luua Pariisis Louis XV. auplats — suurte lammutustega ja ümbrusse allesjäävate ehitiste äravarjamisega representatsioonivõimelise pika suurehitise läbi. Arhitektide ülesanne Louis XV. auplatsi kujundamises Pariisis sarnanes arhitektide ülesandele Tallinna Lossiplatsi kujundamises. Hiilgavaim ja dekoratiivseim seks otstarbeks tekkinud kavanditest on arhitekt Contant d'Ivry' oma, nagu ta säilinud arkit. Pirre Patte'ilt 1767. aastal ilmunud teoses *Monuments erigés en France à la Gloire de Louis XV.*

Contant'i kavand jäi Pariisis teostamata, mitte kavandi nõrkuse pärast, vaid sellepärast, et Louis XV. auplats Pariisis teostati teises kohas, kus suuri lammutusi polnud vaja; Louis XV. auplats, mis teostati, on praegune *Place de la Concorde*. Contant'i kavandi väärtuses ei tule kahelda juba selle järele, et sakslastegi kidakeelus prantslaste kultuurisaavutiste hinnangus siin tunnustama peab: „arkitektuur on väga suursugune ja aulik; kavand on mõjuvõimsaim, vormid klassilised, kõik osad selgesti korraldatud, nii et selle plaani teostus oleks Pariisi rikkastanud meistriteosena sõna tõsisel mõttes.“

Contant'i kavandi teostus avardatava Lossiplatsi põhjakülje palistusena oleks — ideaalselt vastav kunstimuseumi hoone: kavandi madalad osad, esimesest kõrvaltornipaarist edasi tuleks ju Lossiplatsil teostamata jätta; need ongi kavandi ainsad nõrkused, nagu leiavad

autoriteetsed ehitusesteeidid. Oma välisarkitektuuri kõige suurmulje juures ei vajaks Contant'i kavandi teostamine — ilma madalamate tiibadeta — ei rõdusid, ei sambaikdi — peale keskmise etteehitise peristilli-sammaste: fassaad tuleks käsitleda odavamate pilastritega. Kavand võimaldaks kunstimuseumile vajalise laevalgustuse ja kolm sarnast tornialust muljekat ruumi nagu Raadimõisas Eesti Rahva Muuseumil.

Contant'i kavandi tornid aga looksid ideaalse kooskõla Toomkiriku pea- ja sanctus-tornikesega, Niguliste kiriku torniga, Pühavaimu kiriku ja Raekoja europaseeritud minarettidega, Estonia teatrihoone kõrgeimate katuste paariga... Contant'i kavandi tornid ülendaks loeteldud tornide akordi; ülendaks Tallinna arhitektoonilise ilme dominantide akordi. Contant'i kavandi teostamine Toompeal (selle peatorn on kavandi looja poolt ette nähtud 49 m kõrgusega) looks Tallinna arhitektoonilise ilmele suure teravaltläänelise ilmelega monumentaalmootiivi. See paistaks kaugele merele ühes mitte vähem lääneliste-ilusate kõrvaltornide paariga.

Meie nägime *) Louvre'i peafassaadi esteetilisel hinnangul: see arhitektuur on oma lihtsuse juures nii võimas, et ei vaja katusel torne. Ka avardatava Lossiplatsi kummagi pika külje palistus Louvre'i peafassaadi suveräänse arhitektuuriga ei vaja katusel torne. Ent Lossiplatsi põhjapalustus vajab neid: Pergamoni kiviastmetikult üles kerkimisel vajavad neid silmad. See muudaks Toompea arhitektoonika vääreks kuningalossi arhitektoonikale Budapestis...

*

Constant'i kavandi teostamine Toompeal oleks läbilõövaim abinõu Eesti välispropagandaks; see oleks Eesti-Prantsuse suhetele silla ehitamine, mille püsivust kindlustaks kultuur- ja kunstiajalugu. Constant'i kavandi teostamine Tallinna Toompeal vabastaks Tallinna arhitektoonilise ilme germaanilis-provintsiiaalses ja labasest maitses; algataks loominguteede otsingu eestlaste rahvuslikule ehituskunstile.

*) Vt. *Olion* 4.

TARTU MAJAOM. PANGA DIR. O. ALLIKU SUVILA PEEDUL. Ehitatud 1928./29. a. hra Alliku oma plaani ja juhatuse järele. Suvilat piirab põhjast vana park, lõunast ja hommikust upub päikesse. Maja on kasutatav nii suvel kui talvel. Kuuldavasti kavatsevad mitmed teisedki hakata ehitama selle plaani järgi.

Hilissuve pühapäeval Elvas

Fot. E. Kaldt

Istuvad: hra S. Uin (pahemalt teine), hra J. Pill, kirjanik J. Kärner, kirjanik H. Raudsepp abikaasa ja tütreaga

Juhan Libe

„Utrahva”-probleem Märt Saarmani artikli puhul

KUI kaks võõrast inimest ükskõik millises olukorras ja kohas kohtuvad esimest korda, siis otsekohe astub nende teadvusse teatav ürginstinktiline tung küsimiseks ja selgusele jõudmiseks, kumb on kummast „üle”. See vastase mõõtmise ja enesega võrdlemise tung, tung võitluselegi, et otsusele jõuda, ei tarvitse ilmnedagi sugugi ainult vastastikusel võitluses ja võistluses, resp. ka jutuajamise või vaidluse mõjul, vaid see valdab inimest iga võõra indiviidi paljal ligemal nägemisel.

See enese maksmapaneku tungist saadetud püüe, mis ilmneb igal kahe võõra indiviidi kokkupuutumisel, selgitada omavahelist autoriteetsuse astmestikku, ei ole omane mitte ainult inimindiviididele, ja vastav seadusepärusus ei ole maksev mitte ainult inimühiskonnas. See seadusepärusus on üldine sotsiaalpsühholoogiline nähtus, mis maksab kõigis elavate olendite ühiskondades, loomade karjas ja lindude parves. Ainult kultuursemais ühiskondades, kus üksikud isikud oma ülesandeilt ja võimeilt niivõrd tugevasti differentseerunud, et võrdlusvõimalused muutunud minimaalseteks, näib see tung olevat rohkem rammestunud. Näit. kaks eriteadusi esindavat professorit on vähem kihutatud otsesest enese teisele üle ja alla seadmise tungist kui kaks koolijütsi, kelle esimene kokkusaamine jalapealt kallutatakse otsustama, kumb jaksab teist selili panna. Loomade ühiskondades on olukord veel drastilisem. Kaks võõrast lehma, pulli, kana või kukke ei jää kuidagi enne rahule, kui

nad vastastikusel võitluses pole selgitanud, kumb peab edaspidi jääma teisele alluvaks.

Neis ülesaamist ja allajäämist otsustavates võitlustes on eriti märgitav see, et harilikult ei ole füüsilise tublidus ja üldine tugevus mitte ainuoluline võitluse tulemuse otsustamisel. Sagedasti on Mustik üle Punikust, Punik Kirjakust, aga Kirjak omakorda jälle Mustikust, umbes nagu rahvusvahelistel jalgpallivõistlustel Rootsi, Läti ja Eesti vahel. Seesuguste nähtuste tekkimisele aitavad kaasa õige mitmed faktorid. Olen miljööst, indiviidide seekordsest üldisest tervislikust seisundist, võitlusharjumusest jne. Võõras karjas ja võõras olukorras ehmunud indiviid jääb kergemini alla kui tuttavas olukorras. Kui kanakarjas üks või kaks valgevärvilist kana on seni teisi terroriseerinud, siis on ka igal valgevärvilisel uustulnukal rohkem šansse.

Kõige huvitavam ja olulisem neist ülesaamist võimaldavaist tegureist on aga autoriteediasstmestiku määramisel ja võitluse otsustamisel iga üksiku indiviidi enesetunne. Kõik kõrvalised tegurid suuremalt osalt just murduvadki mõjulepääsule selle enesetunde refraktori kaudu. Lehmamullikas, kes seni oma karjas osutunud nõrgemaks, uueski karjas, kui seal oleksid ainult kaasmullikad, alistub kergemini kui selline, kes on tunnustanud enesest alamaid. Kuna primitiivsemate olevuste juures on ka võitlust otsustavad momendid elementaarsemad, siis inimühiskonnas, kus võitlus ei sünni ju nüüd

mitte enam füüsilise jõu katsumise tähe all, vaid rohkem psüühilisel alal, ka need kõrvalised tegurid omavad kaugelt suurema tähenduse. Kuigi psüühiline võimestik on komplitseeritum ja selle tõttu üle- ja allaoleku tunne relatiivsem, tuleb siiski silmas pidada ka siingi, et allumise ja ülemuse vahekorrad indiviidide vahel jäävad kehtvalt püsima, nagu need ka otsustatud. Isa on ka vanast ja väetist peast pojale ikkagi autoriteediks, samuti vanem vend kaua, surmanigi nooremale.

Just selle tõttu inimelus on enesetundel vältimatult tähtsus. Nii suur, et mõned psühholoogilised koolid on võtnud psühhoanalüüsis enesetunde individuaalpsühholoogias põhialuseks. Siin peetakse silmas kõigepealt enesetunde polaarsusi. Enese melioriteedi ja inferioriteedi tunnet. Enese ülehindamine võib haiglaselt vesivõsuda suurusvõimustuseks, kus inimene, kui ta ei pea ennast just otsekohe jumalaks või Taaraks, siis vähemalt mõneks kuningaks, prohvetiks või askoks, kuna aga eneselahindamine, mandudes isegi enese füüsiliseks väiksustamiseks, meeletab inimese näit. mõnesuguseks poriplekkiks rohuliblel. Veel võimalikkudes piirides, väljaspool normaalsust, kuid problemaatilise psühhopaatia, on harilikult inimese enese alahindamine, inferioriteedi tunne, pahandavamaks takendiks inimese elus läbilöömiseks. Enesetunne saab nõrgendatud eriti siis, kui inimene oma arengus on sunnitud olnud kehtvalt elama alluvas seisukorras. Kui lapsel vanemad on väga iseloomukindlad ja talle mahti ei anna iseseisvaks tegutsemiseks, või kui vanemad, õed-vennadki, teda püsivalt peavad enese varju ja eestkostmise all, siis kängub eneseavaldis väga kergesti. Inimene kaotab eneseusalduse, nii et ta seal, kus on tarvis iseseisvat toimimist ja tegutsemist, on valmis tagasi heituma igast vähemastki takistusest ja ebaõnnestumisest.

See kõhklevus muutub eriti suureks psühhosoiks, kui inimene hakkab iseseisvuses otsima seda ebaõnnestumise põhjust. Ta harilikult ei näe, et ainuke põhjus seisab just enesetunde puuduses, mida tuleks ravida, vaid ta hakkab vigu otsima oma üldisest konstitutsioonist ja võimetest. Ta hakkab ennast teistega võrdlema, ja kui ta leiab enese füüsilises või psüühilises minas erijooni, olgu need — veel kahtlemise võimalikkuse piirides — kas või vistrikul näol nina otsas või veel ilmsüütum nähe, siis piisab vaid sellisest faktumist, kui see ka ei esita muud kui paljast erinevust, et õigustada enese alaväärtustamist, ja mõni tühine plekk inimese näonahal, punane nina, ammuigi mõni väikesemgi orgaaniline rike, on siis küllaldased, et hävitada koguni inimese teguvõimet ja teda lõplikult allutada enese alahindamise kompleksile.

Selline enese alahindamise kompleks ei ole ju küll mitte alaline absoluutne pahe. Teatud portsjonis kunstis, teoreetilistel jne. aladel võib ta isegi viljelda objektiivseid väärtusi. Võibolla muhk Sokratese otsaesisel või Byroni ja Lermontovi limpavad jalad on kultuurväärtuselt sigitanud rohkem kui ükski tasakaalustatud hingeelu ja proportsioneeritud keha. See tuleb sellest, et inimesed, kes ei suuda lüüa läbi tegelikus prak-

tilises eluvõitluses, suundavad oma eneseteostamise tahte aladele, kus otsene elementaarne indiviidide vaheline võistlus on olematum. Just kunsti alal on märgitud taidlejate alaline enese ja oma loomingu juures kõhklemine, enese — see on käest ära libiseva enesetunde otsimine. Ja just siin see enese alahindamise kompleks kõige enam viljeldab väärtusi.

Kuid normaalse keskmise reeglipärasusena tuleb liigset enese alahindamist ikkagi võtta patoloogilise, haigusena, mis kammistab eluvõimet.

Sellesama kriteeriumiga tuleb mõõta ka ühiskondlike indiviide, massindiviide kui orgaanilisi nähiseid. Sestsamast seisukohast, kui hindame üksikisiku enesetunnet, võime teha järeldusi ka orgaaniliste indiviidkondade suhtes, rahvaste, riikide jne. kohta.

Niisama kui üksikud indiviidid võistlevad eneste ülemuse ja alamuse astmestikul, võistlevad ju rahvadki. Ja nii nagu üksikul inimesel on tähtis ennastusaldav esinemine, nii rahvastegi vahekorras enese maksmapanek võib teostuda ainult eneseusalduse olemasolul. Ja samuti on lugu ka enesetunde haigestumise ja nõrgenemisega, kui üldine dispositsioon on valminud rahva kehtvalt võõraste autoriteetide all olemisega.

Elamusvõimeline rahvas, kes kergesti hingestub ja reageerib välistele mõjuritele oma kogupsüühhes, võib sama nähtustikku läbi tunda koguni veel palju teravamalt.

Märt Laarman eelmises *Oloni* numbris on pea täiesti naelapea pihta sattunud, kui tema oma artikli alul kõige rängemaid etteheiteid teeb eesti rahvuslikule enesetundele. Rahvuslik enesetunne, uhkus enesest kui eestlasest, on meil veel tõesti nõrk. Eestlaneolemiselega lepime meie kui paratamatu pahega, möödapäästamatusega, ilma et see meid kuidagi eriti tiivustaks või kihutaks enese maksmapaneku kindlusele teiste suhtes. Vastupidi, meie oleme alalises kõhklemises enese võimete ja enese tõu suhtes.

Ei ole kahtlust, et seda on meile kultiveerinud meie vahepealne minevik. Eesti rahvas kaua asudes võõraste rahvaste eestkostmisel ja allumisel on kindlasti saanud sellest ajastust enese alahindamise kompleksi.

Enese alahindamise kompleksi esimesi väliseid tunnuseid on edasikestev võõra autoriteedi maksvus. Kui noor inimene saab lahti ühest eestkostjast, siis kaldub ta teisele allumisele. Mammapoju kaldub naima enesest vanemat naisterahvast. Ainult paremal juhul võib endist isikulist autoriteeti asendada mõni teiselaadiline fetiš. Olgu see mõni idee, loosung või mõtteline kõrge jumal taevas, president või kuningas maa peal. Nii Muhamed enesega maadlevas resignatsioonil kõrves leidis enese teguvõime tagasi, asendades enesetunnet võõra autoriteedi — Allahiga. Samuti ei ole ükski teine prohvet kõnele-mata jätnud enese nimel mitte ainult seepärast, et ta rahvale tahtis leida erilist uut autoriteeti, vaid talle enesele oli vaja enese kindluse saamiseks kas häält põlevast ja siiski põlematust pöösast või kuldvasikat, või mingisugust tulevat Messiast või minevikku vaibunud ristikujuul koolnut.

(Järgneb.)

RUUMIPUUDUSEL pidi eelolev artikkel jääma pooleli, samal põhjusel kandub järgmisse nrisse J. Kär-

neri ja J. Schützi vaheline poleemika ning osa muud materjali.

Toimetuse.

Tartu näitusel käies

ärge unustage tutvunemast meie suure riidekauba väljavalikuga

Soovitame oma riidekaubalaost

alati kõige paremat kaupa

võistlemata odavate hindadega

Tschernov, Luksep & Ko

Tartus, Kaubahoov 6-7 Telefon 156

EESTI KAUB.-TÖÖST. A.-S.

D. Mirvitz & Pojad

Tartu
Raekoja tänav 6
telefon 3-83

Tallinna
Suur Tartu mnt. 13
telef. 306-81

Rikkalikus valikus:

Portselan-	Alumiinium-
Kristall-	Alpakka-
Fajanss-	Nikkel-
Klaas-	Lambi-
Email-	Ilu-

maja-, köögi-, valgustustarbed

Viimased uudised kohal

MEESTERAHVA

ülikonna-, palitu- ja joperiideid

NAISTERAHVA

kleidi-, mantli- ja kostüümiriiet
mantliplüüsi, lindener-sametit

võistluseta hindadega kõige rikkalikumas
valikus soovitab

M. JÄNESE SUURÄRI

Tartus, Kaubahoov nr. 10-11-12

Kõnetraat 5-91

Põllumehed!

Teie kindlustate oma põllusaagi ainult vastastikuse abiandmise teel. Sellepärast astuge kõik Üleriikliku Põllupidajate Ühingu

Põllumeeste Keskkassa

liikmeks ja koguge liikmemaksude teel vääriline kapital

mis võimaldab teile talve-, rahe- ja vihmavalingute läbi tekkinud põllukahjude puhul rahalist kahjutasu saada.

Seni on Ü.P.Ü. „Põllumeeste Keskkassa“ ümber koondunud üle riigi mitu tuhat põllumeest, kelle kogutud kapital ületab juba 60.000 krooni.

Käesoleval, esimesel tegevusaastal on „Põllumeeste Keskkassa“ poolt tasutud põllukahjusid kannatanud 67 liikmele, üle 6000 krooni.

Liikmeks astuge esindajate kaudu või pöörduge soovivaaldiste ja järelepärimistega Ü.P.Ü. „Põllumeeste Keskkassa“ poole Tartu, Rüütli tän. 18, telefon 10-08.

JUHATUS

A-S. TARTU PÄRMIVABRIKU

„VESIRAVILA“

Dir. prof. dr. med. L. Puusepp. — Tartus, Pikk t. 60/62. Kõnetr. 34
Ambulatoorne ja statsionaarne (kliiniku) ravimine

Ravitakse: *Närvihäigusi*, nagu närvide nõrkus, kõiksugu närvipõletikud, iäias jne.
Ainevahetuse häigusi: podagra, liigrasvumine
Reumatismi: lihaste reumatism, liigeste põletik ja selle kroonilised vormid
Terapeutiline osakond: pärmivedeliku-, süsihappe-, vahu- ja teised arsl. vannid, raba-massaažid, dušid — charcot ja teised, ravimine elektriga, valgusega ja massaažiga

Asutis on avatud kella 12—8 õhtul. Arsti vastuvõtmine kella 12—5 õhtul

JUHATUS

Suurim ladu Lõuna-Eestis!

G. F. LIBLIK

Tartus, Suurturg 10, telef. 6-30

Alati saadaval värsked kirjutuspaelad ja arvemasinad

On ainuke Eestis

T. Nõmmits'e juuksetööstuse ateljee

Rüütli tänav 12

Tel. 4-95, krt. 1-19

Härrade, daamide ja teatri jaoskonnad.
Cabinet de Beauté. Kõige piinlikum puhustus ja korralik töö. Suur väljavalik parukatetest, näovärvidest jne.

Kirjalikud ja telefoniga tellimised täidetakse viibimata

== Kestvad elektrilokid ==

Ainuke Eestis!

Ainuke Eestis!

Pesukoda IDEAL

LODJA TÄNAV NR. 11

Võetakse vastu triik- kui ka iga-sugust teist pesu. Valmistatakse eriliselt hästi kardinaid

HINNAD VÕIMALIKULT ODAVAD

Suured vastuoksused tubaka küsimustes

Rahvahääletus nihkub kindlamini päevakorda

Teatavasti nõutas hra majandusminister Austriast tubakaeriteadlase, hra Baldrian'i, kes oma aruandes toonitas, et meie tubakasaaduste headust tuleb tõsta, hinda aga alandada. Selle tagajärjel tõuseks tubaka tarvitamine.

Olles hra Baldrian'iga ühel arvamusel, laskis A.-S. *Sirena* müügile kvaliteedilt väga head ja hinnalt kõigile kättesaadavad 1. s. paberossid *Savoy*, 25 t. 20 s., ja *Ranna*, 25 tk. 15 s. Sama põhimõtte võttis omaks tubakatehas *Tubak*, andes kõrgevärtuslikud 1. s. paberossid *India*, 25 tk. 20 s., ja *Mahdi*, 25 tk. 15 s. Ning otsekohe tõusis ka suur nõudmine *Savoy*, *India*, *Ranna* ja *Mahdi* paberosside peale, sest need on head ja odavad.

Mida aga teevad n. n. „asjaomased ringkonnad“? Tahetakse pärast kõike seda ikkagi sisse seada tubakamonopoli! Ühelt poolt kutsutakse kohale eriteadlane, kelle nõuanne ka osutus õigeks ja tubakasaaduste tarvitamist tõstis, tei-

selt poolt aga hakatakse, vastu eriteadlase soove, looma tubakamonopoli, mis toob paratamatult kaasa tubakasaaduste hinna järsu tõusu ja tarvitamise languse. Nii saadaks tubakamonopolist tulu asemel kahju.

Savoy ja *Ranna* suitsetajad on deklareerinud, et nemad tubakamonopoli läbiviimise korral panevad küsimuse rahvahääletusele. Nüüd, nagu usalt poolt kuuleme, on nendega ühinenud ka paberosside *India* ja *Mahdi* tarvitajad.

Kuna *India*, *Savoy*, *Ranna* ja *Mahdi* paberossidel on väga suur tarvitajaskond, siis võib tõelikult arvestada eelseisva rahvahääletusega ja selle tagajärgjega. Meie küsime: mis otstarb on niisugustes oludes tubakamonopolil vastu suitsetaja tahtmist? Sest nimetatud paberosside tarvitamine tõuseb päevpäevalt ja selle tõttu ka riigi tulu. Samuti on rahul suitsetajad, sest nüüd on neil võimalik, raha kokku hoides, saada häid paberosse.

TARTUS, HOLMI TANAV 2—10 .. KÖNETRAADID 17 JA 8-32

Soovitab oma valmistatud:

põllutööriistu ja masinaid

nagu: adrad, põllu- ja heinamaa-äkked, hekslimasinad, viljatuulikud ja sorteerijad, kartuli ja loomatoidu aurutajad, kartuli muldamise mutid jne.

Praegu suurel arvul laos: adrahõlmad ja -terad, adra üksikud osad, nõndasama igasuguseid põllutööriistade ja masinate osi.

Iseäranis kõrges headuses tulekaitse pritsid kolmes suuruses tuletõrje seitsidele soodsate hinna- ja maksutingimustega.

Parandustöid mõõdukate hindadega ja kiiresti. Soovi korral saadetakse asjatundjad kohe koha peale

A/S. «TEGUR» JUHATUS

RAHAVAASEL AJAL

on teil võimalik palju raha kokku hoida, kui Teie suitsetate häid

I-SORDI PABEROSSE

INDIA

25 tükki — kõigest 20 senti

Asjata oleks nüüd sellesama sordi eest veel 25 senti välja anda

PÄRNU LINATÖÖSTUSE A.-S.

PÄRNUS, RÄAMA TÄNAV 38

Telefon nr. 1-25

Suurim ja täielikem linatööstus, värvimis- ja villavabrikud

Linavabrikus

valmistatakse linast ja puuvillast riidet, laudlinu, käterätte, pleegitud ja pleekimata voodilina-, särki- ja püksiriidet; presendi-, koti-, madratsi- ja mitmesugust vaheriidet

Põllupidajatele

linade vastu vahetatakse kohe lõngu ja valmisriidet

Kalameestele

kalavõrgud, võrgulõngad, selise- ja õngenõõrid kanepist ja puuvillast

Värvimisvabrikus

Vana-Pärnus, Tallinna-Posti tänn. 6, telef. 124 värvitakse riidet ja lõngu, vanutatatakse, pressitakse, aurutatatakse, šääritatakse ja pestakse kangaid, suurrätte ja vaipu

Värvitakse ja trükitakse vooditekke

Villatööstuses

värvimisvabriku juures, Vana-Pärnus kraasitakse ja kedratatakse villu ning korrutatatakse igas jämeduses lõngu

PÄRNU LINATÖÖSTUSE A.-S. VABRIKUTE TÖÖDE VASTUVÕTMISE KOHAD ON IGAS LINNAS JA RAHVAKAIDAVATES KOHTADES MAAL

Hind 75 senti